

NORSK ARKIVSEMINAR 1976

RAPPORT

ARKIVARFORENINGEN
OSLO 1980

Norsk arkivforum er en skriftserie
utgitt av Arkivarforeningen,
c/o Riksarkivet, Oslo.

Redaksjonsutvalg:
Magnus Borge og Trond Sirevåg

© Arkivarforeningen, 1980
Trykk: Reprografisk Industri A/S, Oslo
ISBN: 82-548-0003-0 (hft)

INNHold

Forord 5

Matrikkelvesen:

KNUT JOHANNESSEN
Matrikler og matrikkelforarbeider i enevoldstiden 9

ANDRES A. SVALESTUEN
Prøvegardene i Hovedmatrikuleringskommisjonens arkiv 32

ANNE HALS
Matrikel og tinglysing i støpeskjeen: status og planer 45

Diskusjonsreferat 57

Registratorutdanning:

TROND SIREVÅG
Noen kommentarer til undervisningsopplegget ved regi-
stratorkursene 1973-75 og 1974-76 61

OLA BARLAUP
Registratorutdannelsen - bruk av arbeidskraft fra
Arkivverket 86

HANS TRY
Desentralisert registratorutdanning ? 89

KIRSTEN ISAKSEN
Utplassering og praksis ved arkivregistratorkursene
1973-75 og 1974-76 95

Diskusjonsreferat 99

Arkivarutdanning:

EGIL HARALD GRUDE
Trenst det ei arkivarutdanning ? 105

OLE KOLSRUD
En norsk arkivarutdannelse 110

EGIL NYSÆTER
Arkivaren som handverkar. Om hjelpemidler i læretida
og utveksling som læremåte 113

Diskusjonsreferat 125

Arkivterminologi:

JØRGEN H. MARTHINSEN	
Utgangspunkt for en norsk arkivterminologi	131
CARLO LARSEN	
Forarbeider til en arkivterminologi	140
Diskusjonsreferat	145
Seminardeltakere	147

FORORD

Tanken om et norsk arkivmøte eller arkivseminar er gammel. Den ble realisert for første gang i 1976, da Arkivarforeningen i dagene 13.-15. august arrangerte Norsk arkivseminar, med deltakere fra Arkivverket og nært beslektede institusjoner. Seminaret ble holdt på Statens landbruksmaskinskole Bløstad i Vang, nær Hamar. Det ble gjennomført med økonomisk støtte fra Riksarkivaren og Norsk kulturråd.

Møterapporten omfatter innledningsforedragene og en del av det materiellet som ble delt ut i forbindelse med dem. Dessuten er det utarbeidet korte diskusjonsreferater.

Rapporten er redigert av Knut Johannessen og Jørgen H. Marthinsen, som også stod for arrangementet i 1976.

M A T R I K K E L V E S E N

KNUT JOHANNESSEN:

MATRIKLER OG MATRIKKELFORARBEIDER I ENEVOLDSTIDEN

"Det Norske Matrikelvæsen er saa indviklet, at man ikke uden ved mjssommelig Granskning kan udfinde de Regler, hvorpaa det er bygget." Slik innleder Jørgen Herman Vogt sin lille avhandling fra 1816, "Underretning om Matrikelskylden, som Maa-lestok for Skat af Jordeiendomme i Norge." Ingen vil nle med å gi Vogt rett i dette, men ganske mange har etter hvert publisert kilder og forskningsresultater, og slik kastet lys inn over emnet. Noe av formålet med dette innlegget er derfor å summere opp vår viten. Men av og til har jeg, under arbeidet med forespørsler, truffet på forhold som ikke stemte med det litteraturen sa. Det har gjort meg nysgjerrig, men det er dessverre lite blitt anledning til den systematiske nysgjerrighet som kalles forskning. Selv om det da egentlig er for tidlig for meg å legge frem noe om dette, syntes jeg anledningen var for god til å la det være. Men i mange ting må jeg ta forbehold, og ofte blir utveien å si hva vi burde vite, fremfor å presentere fakta. Skulle det provosere noen til å supplere eller korrigere meg, vil jeg være glad for det.

Ordet matrikkel brukes i flere betydninger i eldre tid. Til vårt formål holder det med en grovordning av dem. I vid forstand er matrikkel en liste over skyldsatt jord, med slike opplysninger at det blir mulig å utligne skatt etter den. Det vil si at gårdens navn og skyld må være oppgitt, og gjerne også eiernes navn og størrelsen på deres andeler i gårdens skyld. Som vedlegg til fogderegnskapene finnes slike matrikler i mengder. Historikere har i senere tid kalt dem for skattematrikler.¹⁾ Deres funksjon er begrenset til å registrere skattefundamentet for det aktuelle året. Eventuelt kan de samtidig være oppebrselslister.

Så har vi en særskilt gruppe matrikler som endrer skattefundamentet, idet de gir ny skyld til gårdene. Eksempler fra forrige århundre er de trykte matriklene fra 1838 og 1886. La oss her kalle dem nye matrikler. Disse matriklene er basert på forarbeider og utkast, som ikke bare inneholder for-

slag om ny skyld, men også i tall og tekst beskriver gården og dermed begrunner skyldsettingen. Parallellene til de nye matriklene jeg nettopp nevnte, er forarbeidene etter lov av 1818 og 1863.

Det er den siste typen av kilder jeg vil ta for meg. Fra enevoldstiden vil det si matrikelutkastet 1723 og matrikkelen etter reskript av 1665. Dessuten har Landkommisjonens jordebok 1661 så mange felles trekk med de to andre at den også bør plasseres i bildet. Betegnelsene veksler altså - matrikelutkast, matrikkel, jordebok - men vi skal ikke trekke forhastede slutninger av det.

Beskrivelser i disse kildene av eiendomsforhold og utmarksrettigheter er fremdeles aktuelt stoff i rettstvister, og hører til det som Riksarkivet leverer mest utskrifter fra. Tall om husdyrhold og utsæd blir trykt opp i gårdshistorier, og sammenregninger av dem blir brukt i oversiktsfremstillinger. Spørsmålet om påliteligheten i grunnmaterialet har ofte vært fremme, og skal få ligge nå. De tre problemene jeg vil drøfte, er disse:

1. Hva var formålet med å sette tiltakene i gang ?
2. Hvorledes ble arbeidet organisert og resultatene skriftfestet ?
3. Hvilke praktiske følger fikk tiltakene ? Hva ble tatt i bruk (som skattematrikkel eller ny matrikkel), og hva forble bare utkast og forarbeider ? Det er særlig dette siste punktet som har opptatt meg.

En uttalt hensikt både i 1661, 1665 og 1723 var å finne midler til å beskatte bøndene slik at alle betalte i forhold til den evnen de hadde til å betale. Det var i liten grad idealisme som drev Rentekammeret. Et hovedproblem gjennom krigene i 1640- og 50-årene hadde vært å fordele de høye skattene slik at skattegrunnlaget ble mest mulig effektivt utnyttet, men samtidig ikke utpint. Det samme gjentok seg under Store nordiske krig. Ved begge anledninger grep man til oppfinnsomme ekstraskatter som nødløsninger. Men hovedtyngden av bøndenes skatter og avgifter hvilte som før på selve gårdene, og oppgaven måtte derfor bli å finne passende uttrykk for gårdenes respektive skatteevne.

Etter hvert kom også et annet motiv stadig sterkere frem: gårdenes forpliktelser burde uttrykkes i entydige og faste størrelser, så bonden nøyaktig visste hva han skulle betale og fogden hva han skulle kreve inn, og slik at Rentekammeret ikke ødet sine krefter over ubegripelige fogderegnskaper med halvhundre vareslag eller spesier.

Skattesystemene i Norge i 1640- og 50-årene er så kompliserte at de nesten unndrar seg en kortfattet beskrivelse. 2) Den viktigste av skattene, landskatten eller kontribusjonen, ble utlignet på gårdene, primært etter skatteklasser (fullgårder, halvgårder osv.), dernest i forhold til landskylda, den årlige avgiften, oftest uttrykt i naturalier, som leilendingen skulle svare til jordeieren. Landskylda modifiserte skatteklassene i vekslende grad, minst på Østlandet, mer i Trøndelag og mest på Vestlandet. Gjennom tidsrommet var det en tydelig tendens til å gi landskylda større vekt. I skatteligningen var man med andre ord på vei fra grove trinn over i en glideskala. Men her var det to problemer. For det første var landskylda betraktelig høyere i enkelte distrikter enn i andre, sett i forhold til gårdenes produksjonsevne. En kunne imidlertid unngå å overføre denne skjevheten til skattleggingen ved å fastsette ulik landskyldstørrelse på fullgårdene i forskjellige distrikter. Det var allerede forsøkt, i forsiktig utstrekning. Verre var det at skyldstørrelsen på de enkelte gårdene innenfor et distrikt kunne være temmelig vilkårlig. Landskylda var jo fastsatt i til dels fjern fortid ved enkeltavtaler emllom eier og leier. Like gode gårder fikk dermed ofte ulik skyld, og én gård kunne i tidens løp bli mer forbedret enn en annen, uten at dette ga seg utslag i skylda.

Rentekammeret var oppsatt på å finne en løsning på problemet. Men samtidig ville man gjøre opp nær sagt en økonomisk status over riket Norge. Til å skaffe frem dette ble det i 1661 nedsatt en såkalt landkommisjon. Kommisjonens instruks er datert 17. januar 1661, og beskriver oppdraget i 19 punkter. 3) Blant annet skulle kommisjonen registrere sagbruk og tollinntekter, den skulle takserer hus i byene, og sette opp lister over krigsrammede gårder. Viktigere i vår sammenheng er det imidlertid at kommisjonen i pkt. 1 ble

pålagt å utarbeide "En fuldkommen rigtig Jordebog over alt Vort og Lehenes underlagte Gods og Eiendele i hvert Sogn, Thinglaug og Fogderi, hver Gaard eller Plads ved Navn, hva den skylder, hvo den besidder og bruger, hvor mange Lods-Eyere derudi ere, og hvo der følger eller raader Bygselen, ingen Plads eller Sted, liden eller stor, ei heller nogen Gaards sær Herlighed af Skov, Saug Kverne og dessen aarlig Indkomst samt Strandsidder eller nogen anden Commoditet udeladt". Tilsvarende opplysninger skulle også gis om gods som tilhørte offentlige institusjoner og private eiere (pkt. 2,4). Kommisjonen skulle dessuten registrere de gamle, stående skattene som hvilte på gårdene, de vi vanligvis kaller jordeboksskatter, f. eks. leidang og foring (pkt. 9).

Allerede her er den vanlig rammen for en jordebok sprengt. Privatfolks og institusjoners jordebøker var til vanlig lister med navn og skyld på eiendommene, statens jordebok hadde i tillegg med anførsler om de nettopp nevnte jordeboksskattene. Registrering av alle eiere og bygselforhold, gård for gård, har sin parallell i skattematriklene, som fantes for de fleste områder fra 1647 eller senere, mens opplysningene om skog markerer et prinsipielt nytt innslag. Nytt er også et krav om å oppgi årlig tømmer salg og mengden av rydningsland (pkt. 6).

Alt dette er likevel registrering av eksisterende forhold. Men kommisjonen skulle også endre landskylda på gårder som var for høyt eller lavt satt, etter den fremgangs måte som loven foreskrev (pkt. 7). Dette ville gjøre jordebøkene til kombinert matrikkelforarbeid og ny matrikkel. Dertil skulle den gjøre forslag om hvorledes man i sin alminnelighet best kunne oppnå at like gode gårder fikk like store skatter (pkt. 8). I et skattebrev av samme dato, 17. januar, er dette presisert slik at kommisjonen skulle prøve å finne andre målestokker for en gårds bruksverdi enn landskylda. Men i mellomtiden skulle den utligne skatten for 1661 etter beste skjønn. ⁴⁾

Fristen for hele arbeidet ble satt til vel 3 måneder, idet materialet skulle være innlevert til Akershus allerede 1. mai. Den knapt tilmålte tiden måtte få konsekvenser for både organisering og arbeidsmåte. Det ble opprettet separate

kommisjoner for hvert lagdømme, 10 i alt. Faste medlemmer i disse var lagmannen og fremstående borgere, ellers lokal-embetsmenn og lagrettemenn. Likevel hadde ikke kommisjonene den ringeste sjanse til å rekke å befare hver gård, slik forutsetningen måtte være dersom skylda skulle endres. Dette punkt i instruksen ble forøvrig tilbakekalt allerede 27. januar. Kommisjonen skulle i stedet notere sine forslag til endringer, som så ville ble avgjort under kongens planlagte besøk i Norge. ⁵⁾ Matrikkelforarbeidet måtte ha kongelig sanksjon før det ble matrikkel.

I alminnelighet oppsøkte lagdømmekommisjonene sentrale tingsteder i sine respektive distrikter og samlet inn opplysninger der. På den måten kunne alle kommisjonene, unntatt den for Nordlandene, si seg ferdig med sine oppdrag da hyllingen - av arveprinsen, riktignok - fant sted på Akershus sensommeren 1661.

Hovedbestanddelene i det materialet som ble innlevert, var forholdsvis korte innberetninger, "relasjoner", med en skiftende mengde vedlegg, deriblant jordebøker. Innenfor denne sektoren finnes konvensjonelle jordebøker, utstedt av eierne eller oppsatt i kommisjonens regi, og dessuten jordebøker av den nye typen, de som nå interesserer mest. Her vekslers mengden av opplysninger svært. Standardopplysningene ser vi i eksemplet fra Kvennild i Klæbu (eksempel B): navn på gård og oppsitter, størrelsen på eiendomspartene og navnene på eierne, og nedenfor jordeboksskattene (her er ikke beløpet utfylt) den utlignede skatten for 1661. - Skatten er i noen lagdømmer utlignet i egen protokoll, som en vanlig skattematrikkel.

I flere områder mangler alle opplysninger om utmarksherligheter, som her. Og det er visstnok bare på Agder at tømmeråvirkningen er kvantifisert. Ellers sies det gjerne om gården at den har skog til salg, til husbehov, brenneved osv. Kommisjonene ser ut til å ha vært tilbakeholdende med å foreslå skyldendringer, og forslagene ble neppe behandlet under hyllingen. Men det er en del eksempler på at kommisjonene nyskyldsatte rydningsplasser.

Spørsmålet om rettferdig fordeling av skatten ble behandlet i selve relasjonene. Bare kommisjonene fra Trond-

heim, Bergen og Kristiania kom med erklæringer av betydning. De to første mente man burde holde seg til det eksisterende skattesystemet, bare med flere regionale differensieringer slik at et fogderi eller prestegjeld med særlig høy eller lav landskyld fikk annen fullgårdsskyld enn de strøkene som lå omkring gjennomsnittet. Men noen oppskrift på hvordan man skulle greie opp med de individuelle forskjellene gårde-
ne imellom, hadde de ikke.

Her gikk Kristiania-kommisjonen sine egne veier. En passende målestokk for skatteevnen, mente den, måtte være hva gården produserte: utsæd, avling uttrykt i tiende, husdyrhold. Kommisjonen hadde notert disse opplysningene ved hver enkelt gård. Men den stoppet ikke der. Den hadde også brukt dette som basis for årets skatteligning, stort sett uten at det var kommet protester fra bøndene (A). ⁶⁾

Landkommisjonens jordebøker er da i sin spinkleste form ikke annet enn vanlige jordebøker og skattematrikler. For noen lagdømmer finnes utmarksopplysninger i tillegg. Men når dette bare i liten grad munner ut i forslag om skyldendringer, blir jordebøkene mer stående som materialsamlinger enn som matrikkelforarbeider. Bare Kristianiakommisjonen lanserte noe nytt og satte det ut i livet, ikke gjennom skyldendringer, men direkte gjennom skatteligningen.

Lite av dette fikk varige følger. Det ser riktignok ut til at nyskyldsatte rydningsplasser forble i skattelistene. Den nye skatteligningen i Kristiania lagdømme forsvant derimot igjen. Men den må ha satt tanker i sving, og ble vel også oppfattet som aktuell, fordi de danske matrikelkommisjonene i 1661 hadde fått i oppdrag å innhente opplysninger om gårdenes utsæd og avling. ⁷⁾

Året etter, i 1662, var flere av de norske kommisjonsmedlemmene samlet i København. De fikk da til uttalelse en rekke spørsmål om Norges økonomi og finanser. Kommisjonen gikk sterkt inn for å differensiere skattetrykket ved å innføre ulike mål for fullgårder i forskjellige distrikter, slik Bergens- og Trondheims-kommisjonene hadde foreslått. Rentekammeret tok dette til følge, og skattebrevene fra 1663 og fremover viser svært sinnrike kombinasjoner av gårdklasse-skatt og varierende fullgårdsmål. Men 1662-kommisjonen så

også frem til at en ny kommisjon skulle finne en bedre løsning på spørsmålet. Videre var den inne på at leidangsskatten burde reguleres i forhold til landskylda, og at tienden kunne gjøres til en fast årlig størrelse. Også dette burde være passende oppgaver for den nye kommisjonen. 8)

Andre grupper i og rundt Rentekammeret hadde andre meninger om hvorledes Norge mest hensiktsmessig kunne skattlegges. Men det er 1662-kommisjonens tanker som spiller seg i det reskriptet av 23/1 1665 som påbød ny vurdering av gårdene i Norge.

Som i 1661 var reskriptet rettet til lagmennene, og gikk i korthet ut på at de sammen med fogd, sorenskriver og seks lagrettemenn skulle befare hver enkelt gård i hvert tinglag, bese åker og eng, vurdere skog og fiske, utsæd og avling, og registrere antallet hester og fe. På grunnlag av dette skulle de

1. regulere gårdens landskyld,
2. regne den om til en av varesortene mel, smør eller fisk (dette for å forenkle regnskapsføringen),
3. justere jordeboksskattene,
4. sette tienden til en fast størrelse.

Mandatet var klarere formulert enn i 1661, og bedre konsentrert om det ene: å pålegge like gode gårder like tunge byrder. Oppdraget skulle nå gjennomføres på bredere front. Både de fastfrosne jordeboksskattene og den svingende tienden ble trukket med, i tillegg til landskylda, som etter nyvurderingen definitivt skulle bli skattegrunlaget.

Kommisjonene fikk denne gang en fastere struktur med lagmann, lokal verdslig øvrighet og bonderepresentanter som de stadig tilbakevendende elementer. Tidsrammen ble satt så rommelig - kommisjonene fikk tre år på seg - at det syntes praktisk mulig å gjennomføre oppgaven etter forutsetningene.

Av denne matrikkelen ba Rentekammeret om å få et eksemplar til etterretning. Ordvalget tyder på at kammeret ikke forestilte seg noen godkjennende instans, slik at meningen var at matrikkelutkastet umiddelbart skulle tas i bruk som ny matrikkel. Men rett ut er dette ikke sagt.

Kommisjonene innrettet seg på forskjellig vis. Enkelte av lagmennene medvirket regelmessig ute i fogderiene, f. eks. lagmannen i Nordland, andre, som kollegaen i Kristiania, deltok mer sporadisk, og et par stykker ble endog fritatt for arbeidet. Lagmannen i Bergen ble på den måten erstattet av forskjellige fremstående Bergensborgere, én i hvert av fogderiene.

Kommisjonsmedlemmene skulle bese hver gård, og i erklæringene deres heter det gjerne at de gjorde dette. I Tønsberg len beså kommisjonen først hver gård, og deretter samlet den almuen tinglagsvis og gjennomgikk opplysningene. På Romerike og i Aker skal de ha gjort det samme, bare i omvendt orden. Men man kan tvile på om dette er riktig, når det f. eks. av dateringene i protokollen for Øvre Romerike fremgår at kommisjonen fór over dette folkerike fogderiet med omkring 700 skattegårder i løpet av 20 arbeidsdager eller så. Noe hovedpoeng er det likevel ikke for oss om kommisjonene fikk sine opplysninger ved selvsyn, eller fra en forsamling av oppsittere som må ha øvet innbyrdes kontroll. Viktigere er det å se på hva som ble ført til protokolls om hver enkelt gård. Det varierer nemlig også fra lagdømme til lagdømme, av og til endog fra fogderi til fogderi. Vanligvis noterte kommisjonene ned utsæd og husdyrhold. Dette lot imidlertid Trondheims-kommisjonen konsekvent være. Slike oppgaver mangler dermed for Trøndelag, Nordmøre og Romsdal. Beskrivelsen av gårdenes tilliggende herligheter - skog, seter, fiske o. a. - er naturligvis av skiftende presisjon. For Østlands del er de blant de beste, på Agder er de snauere, i Vestlands-fogderiene veksler de, og mangler likefrem flere steder, mens de regelmessig forekommer både i Trondheim og Nordland lagdømme.

Den gamle landskylda er for de meste registrert, men ikke i Trondheim lagdømme. Eiernavnene er ikke med overalt, og av og til dekker de bare de bygselrådiges eierne.

At opplysningene er så uensartede, skyldes i høy grad reskriptet selv. Det var nok presisert hva kommisjonene skulle ta hensyn til, men det ble ikke krevd at alt skulle settes på papiret.

Når det gjelder endringene, fulgte kommisjonene reskrip-

tets påbud, og noterte ny skyld, endrede jordeboksavgifter og fast tiende for hver gård (C,D). Der hvor både gammel og ny skyld er oppført, kan en finne slående eksempler på behovet for endringer.

Koll og Goplen (E) er i matrikelutkastet begge fore slått til ny skyld $1\frac{1}{2}$ bismerpund. Gårdene hadde samme utsæd, og omtrent samme husdyrhold. Men den gamle skylda på Koll var bare halvparten av Goplens skyld - $\frac{1}{2}$ hud mot 1.

Jeg har ikke hatt mulighet til å gjøre noe overslag over mengden av slike endringsforslag, eller til å se etter hvor store endringene skulle bli. Fra spredte lokalundersøkelser kan nevnes at i Rennebu i Sør-Trøndelag ble skylda justert ved tredjeparten av gårdene, i Høland i Akershus ved nesten to tredjeparter.

Den nye skylda satte kommisjonene etter avveing av gårdens fortrinn og ulemper, men vanligvis uten faste vurderingsnormer. Et av unntakene er Agder-kommisjonen, som tok utgangspunkt i at 2 tønner utsæd skulle svare til 1 hud i skyld, med justering oppover og nedover ettersom andre forhold tilsa det. Bare kommisjonen før Øvre Telemark ga fullstendig tallmessig begrunnelse for sine vurderinger. Etter som kornproduksjonen der i fogderiet var liten og usikker, baserte den seg på husdyrholdet, og tok utgangspunkt i kuverdet. Så satte den 1 hest jevngod med 3 kuer, 6 sauer lik 1 ku, og fullgården svarende til 16 - 17 kuverd. Dermed var resten av takseringen enkel aritmetikk.

I reskriptet kreves det ganske ureflektert at landskylda skal reguleres, slik tanken også opprinnelig var i 1661. Like lite som den gang kan oppdragsgiverne ha hatt det fulle overblikk over hva dette ville innebære. Endringer i landskylda foregikk ikke ofte, og når det skjedde, var det etter initiativ fra jordeier eller leilending og ble gjennomført i lovfestede former. Staten skulle bare komme inn når den var jordeier; en massiv omregulering iverksatt av staten som en utenforstående tredje part, må av mange ha vært opplevd som et drøyt inngrep. Likevel gjennomførte de fleste kommisjonene dette uten kommentarer, og til dels så utvetydig at de ikke bare endret skylda på hele gården, men også regnet den om for hver enkelt eiendomspart (C).

Men enkelte kommisjoner tok forbehold. Den mest gjennomførte reaksjonen kom fra Bergen lagdømme. Til tross for at lagmannen der ikke var bindeledd mellom fogderikommisjonene, må det ha vært nært samarbeid dem imellom. Flere av protokollene er innrettet med rubrikker på nøyaktig samme vis, og alle steder skjernes det klart mellom gammel og ny skyld. Den gamle skylda skulle gjelde som landskyld, den nye som skatteskyld (F). Men bare kommisjonen for Ytre Sogn begrunner dette utførlig. For det første ønsket den ikke å endre landskylda, fordi det fantes en lovfestet prosedyre for hvorledes dette skulle foregå. Dessuten ville det være umulig å endre landskylda slik at hver eier fikk like mye som før, og videre ville det lage problemer for odelsskatten, ettersom en regulering ville endre størrelsesforholdet mellom skattefritt og skattepliktig gods. Endelig var skylda i alminnelighet så høy fra før at leilendingene ikke ville kunne greie tillegg både i skatt og skyld.

Endringene i jordeboksskattene og fastleggingen av tienden voldte tydeligvis ikke så mye hodebry. Flere av kommisjonene oppga at de baserte den nye tienden på gjennomsnittet for de tre siste årene. Jordeboksskattene, for det meste småbeløp, ble regulert på forskjellig vis.

Hadde vi hatt muligheter til å summere sammen beløpene for skatter og tiende etter de nye satsene, ville vi nok se at statsinntektene alt i alt kom til å øke noe. Men gevinsten for administrasjonen ville dessuten ligge i at regnskapsføringen - og dermed også i høy grad revisjonsarbeidet - ble forenklet. For skattyterne kunne matrikkelen bety en viss omfordeling av byrdene. Men ettersom kommisjonene ikke hadde anledning til å redusere den samlede skylda for et prestegjeld, kunne større regionale forskyvninger ikke komme på tale.

Så skulle dettes omsettes i praksis. Hittil har jeg forgjeves ledd i normative kilder - skattebrev, forordninger og reskripter - etter et påbud om å legge skattene på den nye skylda. Alt i 1668, før matrikkelverket var helt fullført og protokollene kommet til Rentekammeret, forsvant riktignok gårdklassene ut av skattebrevet. Skatten ble nå skrevet ut etter landskylda alene, men som før med varierende

skattøre fra distrikt til distrikt. Det forhold at skattebrevet regnet opp flere landskyldspesier som den nye matrikkelen hadde gjort uaktuelle, tyder på at det var den gamle landskylda som Rentekammeret nå ville ta i bruk som skatteskyld.⁹⁾ Og at fogdene også oppfattet det slik, viser skattelistedene for 1668.

Den nye matrikkelen hadde fremdeles sine talsmenn. I 1670 avga en gruppe på syv norske embetsmenn og borgere en betenkning til fordel for den.¹⁰⁾ Men samme år ble spørsmålet også aktualisert ved et reskript om at fogdene skulle utarbeide matrikler til oppbørsel av skattene.¹¹⁾ Fire fogder skrev da til visestattholderen og spurte om de skulle følge den nye matrikkeltaksten. Korrespondansen avklarte ikke spørsmålet, og de matriklene jeg har kontrollert, holder seg til den gamle skylda.

Også til utviklingen på lengre sikt blir selve skattelistedene og skattematriklene vårt sikreste kontrollmateriale. I senere oppgaver fra Vestlandet støter vi stadig på gårder med én skatteskyld og en annen landskyld (H). Satsene og systemet skriver seg fra matrikkelen av 1665, som før nevnt (F). Men bruken av det kan vi ikke føre lengre tilbake enn til 1674, da stiftamtmann Marschalch ga beskjed til fogdene i sitt embetsdistrikt, nåværende Hordaland, Sogn og Fjordane og Sunnmøre, om at de skulle følge den nye matrikkelen. Omleggingen førte til reaksjoner i Sunnfjord, der lagrettemennene nektet å besegle manntallet. Almuen suppliserte til stiftamtmannen om å få slippe den nye matrikkelen, fordi den førte med seg større skatter på fogderiet under ett. Men det ser ikke ut til at protestene førte frem.¹²⁾

Dermed hadde store deler av Vestlandet fått sitt dobbelte skyldsystem: skatteskylda, som fogdene utlignet gårdskatte etter, først og fremst leilendingsskatten (en videreføring av kontribusjonen), og dernest landskylda, som dessuten var målestokk ved arveskifte og eiendomstransaksjoner. Men også den var skattegrunnlag, idet odelsskatten og rosstjeneskatten ble beregnet av landskyldinntekter.

Hele Trøndelag og Nord-Norge holdt visstnok fast ved den gamle landskylda som skatteskyld (J), i likhet med Rogaland og Agder. Og innenfor Østlands-området er det bare grunn

til å stanse opp ved Vestfold.

I grevskapet Jarlsberg er den nye skatteskylda tatt inn i regnskapene allerede i 1667, samme år som matrikkelen der ble utarbeidet. Skatteliste ble riktignok fabrikkert omkring 20 år senere, etter års ugreie med regnskapene.¹³⁾ Tidspunktet står da kanskje ikke for kritikk, men innføringen av skatteskylda er et faktum. Grevskapet Larvik hadde omkring 1700 like stor skatteskyld og landskyld i totalsum. Men de to skyldoppgavene var ofte av ulik størrelse for den enkelte gård. Vi kan se at skatteskylda i dette tilfellet ikke hadde noe med matrikuleringene i 1660-årene å gjøre. Da Rentekammeret i 1702-03 utba seg forklaring, fant den nyansatte fogden ut at skatteskylda skrev seg fra en såkalt "av- og påsettelse" som gamle folk ennå kunne huske at lagmannen og borgermesteren i Tønsberg hadde ledet, i den hensikt å fordele skattetrykket på mer rettfærdig måte. Trolig fant dette sted i 1682. Rentekammeret hadde ingen bemerkninger til dette, så meget mindre som det samlede skattebeløpet jo ble det samme.¹⁴⁾

I landet forøvrig ble matrikelkomisjonenes nye skyldtakster liggende ubrukt. Og støttere gikk det visstnok ikke med jordeboksskatter og tiende. I Trøndelag ser det ut til at leidangen ble innkrevd som før. Fra Vestlandet finnes eksempler på at de nye satsene slo igjennom, men også på det motsatte. På Østlandet var det trolig bare i Jarlsberg at endringene ble gjennomført. Om tienden viser en jordebok fra 1684 at den var blitt en fast ytelse i begge grevskapene, men ikke andre steder på Østlandet. På Vestlandet skifter forholdene for tienden også, mens situasjonen i Trøndelag ikke er kartlagt.

Matrikkelen av 1665 ble altså for de fleste steder og i de fleste henseender bare et forarbeid eller utkast. Den skyldsettingen av rydningsplasser som kommisjonene foretok, ble riktignok i noen grad stående. Men ellers ble tienden sjelden fastlagt, jordeboksskattene sjelden omregulert, og den gamle og temmelig vilkårlige landskylda gled de fleste steder inn som skatteskyld istedenfor den nye. I de distriktene der ny skyld ble tatt i bruk, ser det forøvrig ut til at det skjedde vel så mye på lokalt initiativ som etter på-

legg fra København. I grevskapene har det kanskje sammenheng med de økonomiske interessene til en maktsterk lokaladministrasjon. Vestpå lå forholdene iallfall uvanlig greit til rette for en omlegging, på grunn av matrikkelkomisjonenes klare sonndring mellom matrikkelskyld og landskyld.

Om matrikelutkastet 1723 foreligger det så mye litteratur at det er unødvendig å bruke mye plass på det her.¹⁵⁾ Det ytre apparat viser store fremskritt i byråkratisk presisjon, sammenlignet med forrige matrikulering. Lokalkommisjonene var sammensatt som forrige gang med amtmanden i tillegg, men over seg fikk de en matrikkeldireksjon med mandat til å gi nærmere retningslinjer for arbeidet og til å avgjøre spørsmål som lokalkommisjonene la frem for den. Det ble etablert en klageordning, og det skulle gjøres prøvematrikulering. Matrikkelen ble ført etter et bestemt mønster, som var distribuert på forhånd.

Målsettingen for matrikuleringen var omtrent som i 1665: regulering av skylda, omregning av skyldspesiene, fastlåsing av tienden, justering av jordeboksavgiftene. Det nye lå i at tienden, satt etter ti års gjennomsnitt, også skulle uttrykkes i penger, og i at all skyld skulle regnes om til det danske hartkorn før skatteliggingen. Alle skatter og offentlige avgifter av en gård skulle dermed kunne samles i ett pengebeløp, det var det ærgjerrige mål (G 2). Den underliggende beskrivelsen finner vi i eksaminasjonsprotokollen (G 1). Opplysningene fikk lokalkommisjonene beskjed om å samle inn på tingstedene; bare i nødvendige kontrolltilfeller skulle de oppsøke gårdene. Dermed kunne også arbeidet gå raskt. Men lengre gikk ikke veiledningen. Kommisjonene måtte selv finne ut hvilken vekt de skulle tillegge gårdens forskjellige produksjonsfaktorer. Enkelte kommisjoner gjorde omhyggelig rede for dette.¹⁶⁾

Heller ikke denne gang er det undersøkt hvilket omfang endringene kom til å få, og i hvilken retning de gikk. Vi skal nå bare forfølge vårt eksempel med Koll og Goplen i Land (I): 1665-kommisjonen foreslo lik skyld for de to gårdene. I 1723 ble sluttresultatet nesten det samme, 16 skinn på Koll, 15 på Goplen. Vi vet derfor ennå ikke i hvil-

ken grad urimeligheter i den nye skyldsettingen kunne skape begrunnet frykt for uro blant norske bønder og slik bidra til å velte matrikkelarbeidet. Maktkamp og hoffintriger hadde iallfall sin rundelige andel i det reskriptet som 8/12 1724 kalte hele utkastet tilbake (K). Bare på ett punkt gjorde Rentekammeret, i 1726, en konsesjon til matrikelutkastet: nyskyldsatte skatteobjekter fra 1723 ble overført til gjeldende matrikel (L). At Rentekammerets bestemmelser ble fulgt, ser vi av senere fogedregnskaper.

Dermed kom Koll fortsatt til å betale halvparten så mye i skatt som Goplen, etter at to matrikuleringskommisjoner forgjeves hadde søkt å bringe balanse i den selvgrodde skyldforskjellen dem imellom. En viss utjevning ble det da takstene til jordavgiftskommisjonen 1802 kom inn som en del av skattefundamentet, men selve skylda ble først omgjort i 1830-årene, etter normer som det vil bli gjort rede for i neste foredrag.

At både statsmakt og skattebetalere gjennom flere mannsaldere holdt fast ved et system så fullt av urimeligheter, krever en forklaring. Den er sikkert mer sammensatt enn den generaliseringen som nå følger. Men tro om ikke de norske bondesamfunnene helst holdt fast ved gamle normer, særlig når prisutviklingen gjorde matrikkelskattene stadig lettere å betale, og urimelighetene dermed mindre følbare. Og for staten må det - bortsett fra ønsket om ikke å irritere den norske bondesoldat - ha betydd atskillig at matrikkelskattene utgjorde en langt mindre andel i de norske statsinntektene enn tollavgiftene.

La oss så vende tilbake til Jørgen Herman Vogt. Han kom til at skatteskylda i sin alminnelighet skrev seg fra 1665-matrikkelen. Men vi vet nå at skatteskylda de fleste steder bare er en akseptasjon av den gamle landskylda. Vogt var videre oppmerksom på forskjellen mellom skatteskyld og land-skyld i Bergenhus-amtene, men trodde den var oppstått i 1723, ikke i 1665. Endelig var han klar over at skatteskylda i Vestfold var særskilt regulert. Dette tidfestet han til 1690, mens vi har sett at det skjedde på ulike tidspunkt og

på forskjellige måter i de to grevskapene.

Det hadde vært liten grunn til å lage slik blest om Vogt, var det ikke for det at hans lære er blitt god latin blant jurister og jordskiftedommere. Det har Magnus Robberstad gjort meg oppmerksom på. I § 29 i jordskifteloven av 22/12 1950 heter det nemlig bl. a.: "Sameige skal skiftast etter skatteskylda om ikkje noko anna tilmåttstall er fastsett eller noko bruk har særrettar i sameige (...) Den skatteskyld som skal vere skiftegrunnlag, er den som galdt før lov frå 17. desember 1836". I flere kommentarutgaver til loven gis det nøyere forklaring på skatteskylda, og i overensstemmelse med det Vogt sier om ulik alder.¹⁷⁾ Nå vil det i en rekke tilfeller være likegyldig om den gamle skatteskylda er fra 1723 eller tidligere. Men samme paragraf i loven har også et punkt om at det ikke skal tas hensyn til avtak i skatteskylda. Det vil si at dersom en gård har fått skylda nedsett før 1836 - det skjedde gjerne på grunn av naturkatastrofer som skred, flom eller annet - skal delingsgrunnlaget være den skylda som gjaldt før en slik begivenhet. I de to vestlandsfylkene har det vært ganske mange avtak. Etter lovkommentarene er 1723 bakre grense der, når man skal ta hensyn til avtak.

Praksis kjenner jeg ikke. Men av det som før er sagt, fremgår det temmelig klart at en må tilbake til skatteskylda av 1665 for å oppfylle selve lovtekstens krav. Kanskje kan også grensen i 1665 nå virke noe vilkårlig. Men vi forstår iallfall bedre årsaken til at gjeldende rett er blitt som den er. Paradokset i dette er at Vogt med sine 150 år gamle misforståelse har skapt overdrevne forestillinger om de skjellsettende resultater av reguleringsvirksomheten i 1660- og 1720- årene, noe som fremdeles kan få urimelige følger når en skal oppløse sameier eller fordele erstatningsbeløp etter kraftutbygging.

KILDEEKSEMPLER

A. Landkomm. 1661, bd. 4, fol. 275a

(Øvre Romerike fogderi)

Oudahlen Fuldegaarder

Trøfften som Peder och Christopher paaboer Skatter
skylder 1½ schipd. 1 fr. Miel

Saaer Thinder Tholffspresten eyer med 6½ Rdr.

B.K. 2 tr. B.K. 2 tr. halff bøxsell 17 lispd.

Havre 12 tr. 1½ setning B.Mel Aasle Sal. Hr.

Havre 3 tr. Clemmedtz eyer den Anden

3 qv. Roug- halffue part 17½ lispd.

5 qtr. med halff bøxsell.

Fødder

Hester 4 Kiør 12 Haffuer temelig schouff til

Vngfæ 8 Søffuer 16 saugtømmer, thierefang,

huustømmer, Braateland

Foring ½ dr.

Och Gaardtzens Nøtte, haffuer

Wisøer 8 alb.

en Ringe qvern som Kand Bruges

Leding 4 s.

till Eigen Nøtte.

B. Landkomm. 1661, bd. 27, fol. 127a

(Strinda fogderi, Klæbu)

Quendell Erich

Kongen aff Marsellio

pandtet til M. Søren 4 øre Bøx

M. Søren's Eget odel 4 øre

Klocherbolet paa

Stadsbøgden 1 øre

Leding -

Skat

9 dr.

C. Matr. av 1665, bd. 52, fol. 72b

(Strinda fogderi, Klæbu)

Quendele Erich til Mr Søren 2 Spd. 1 øre 3 mkl. 2 Spd.

til Klocheren paa Stadsbøgden 21 mkl. 2 øre

	Leding	5 ort	8 s	
	Biug		2 tr.	
Tiende	<u>Havre</u>		4 tr.	Schatt
	Smaatiende $\frac{1}{2}$ dr. 16 s.			

Arbedet følger Landdrotten, Jngen widere wilchor wdj Brendef.
och formedelst aarlig Jordfald, ey bedere Erachtet.

Mr Søffrenn Bøxler

D. Matr. av 1665, bd. 18, fol. 209a

(Land, Torpa)

Kold Knud $\frac{1}{2}$ Huud Selff er Eiende

1 $\frac{1}{2}$ bispd.S	Saar	3 tr.	
	Thinder	1 tr.	
Besideren	Skatter		2 dr.
Eier med bøxsell	Føeder fæ	16 st.	
	Hester	3	
	ferring	1 mk.	
	Wisørre	3 s.	Led. 2 s.
	Sommerbeed i KoldSetter		
	hvor Auffles 2 les høe	4 s.	

E. Goplen Christopher 1 Huud til Ko. Ma.

1 $\frac{1}{2}$ bispd. Smør	Saar	3 tr.	
	Thinder	1 tr.	
	Skatter		2 dr.
Kong.Ma.	føeder fæ	14 st.	
Eier med	Hester	3	
bøxsell	ferring	1 mk.	
	Wisørre	3 s.	Led. 2 s.
	1 Queren	12 s.	
	Sommerbeed i Synne Setter,		
	Fischerj i Synne fiorden.		

F. Matr. av 1665, bd. 42, fol. 2a

(Ytre Sogn fogderi, Nærøy skipreide)

Drege

Gl. Landschyld	Elling Paaboer	Kand Schatte	
Smør 2 Pd.	Sagtømmer och	efter Smør	1 L. 18 mk.
	Brendvedschouff	Penge	2½ Rd.
Saar 3 tr. B.K.	Er Forelagt at	Ledding	2 mk. 9½ s.
Aufler 10 tr.	plante en Hommel-	Giengier och	
Føder 11 Nød	gaard.	Wedpenge	8 1/3 s.
	1 Hest Ligger til dals ½	Tienden	3 M
	Mill fra Siøen	Smaa Tiende	2 s.

G. Rubrikker i matrikkelforarbeidet 1723.

1. Eksaminasjonsprotokollen:

1. No.	6. Skoug og	10. Høe - Aufling
2. Gaarde Nafne	Setter	11. Hæste og
3. Opsidders Tall	7. Qvern og	Creature
4. Proprietarie og	Fiskerie	12. Taxt efter
Bøxelraadig	8. Situation og	gamle Matricul
5. Huusmands	Beleilighed	13. Forhøiet
Pladser	9. Sæd	14. Aftaget

2. Matrikuleringsprotokollen:

1. No.	7. Leilending	Skat nye Matricul
2. Gaarde Naune	8. Odel	Skat
3. Opsidders Naune	9. Leeding	
4. Taxt efter gammel	10. Vunden	
Matricul	11. Tabet	
5. Gammel leilending	12. Toldene	
Skat	13. Aarlig ansatte	Tiende
6. Reduction til Hart-	14. Penge Summa	
korn nye Matricul		

H. Matr. 1723, bd. 143, fol. 55b - 56a.

(Ytre Sogn fogderi, Nærøy skipreide)

2. Drege

4. Obriste Lieutenant

Montagnie Smør 2 pd.

9. 3 tr. Bland K. Afl. 11 tr.

11. 12 Nød, 1 hest, 12 faar og gieder

12. 1 L., 18 mk.

13. -

14. -

I. Matr. 1723, bd. 104, Eksaminasjonsprot.

(Land prestegjeld)

fol. 155b - 156a	fol. 157b - 158a
2. <u>Kold</u> Med underliggende part i Sinden Engeslet	<u>Goplen</u> (...) Med underhørende part i Sinden Engeland
9. Byg 5 tr.	Byg 3 tr. 3 schp. Hafre 2 schp.
11. 2 Hæster	1½ Hæst
14 Nød	10 Nød
12 Sover	8 Sover
10 Gieder	8 Gieder
12. 6 Skind	1 Huud
13. 10 Skind	3 Skind

J. Matr. 1723, bd. 160, fol. 78b - 79a.

(Strinda og Selbu fogderi, Klæbu)

2. Qvenel

4. Mag ^r Peder Schieldrup	2 - 2 - "
Stadtzbøygdens Klockerboel	" - 1 - "
12.	3 - " - "

K. Fogtman: Kongelige Reskripter, Resolutioner og Collegialbreve. III. Deel 1699 - 1730 (Kbh. 1793) s. 552 - 553.

8/12 1724.

Rescr. (...) ang. at det i Norge herefter skal forblive ved den gamle Matricul og de sædvanlige Skattebreve, samt at alle de nye Norske Matriculbøger med Tilhørende skulle alene i Rentekammeret forvares.

L. Rtk. kopibok 116. Bergen stifts kontor 1726-27.

Likelydende brev 20/4 1726 til alle fogder under kontoret:

(...) Om nu Endskiønt Det Nye Matriculswerck Er ophævet, Saa dog (...) have vj til Hands Kongl. May^{ts} Interesses vedbørlige observation funden fornøden at lade ved Renteskriveren af de ved bem^{te} Seeniste Matriculs Commission Forfattede og herudj RenteCammeret Jndleverede Matriculler,

Extrahere alle deslige Nye opdagede og Skyldsatte Jorde-
 parter, Engesletter og Rødnings Pladser (...) Effter Jnd-
 lagde Renteskrivers Designations Nærmere udviis, hvilcke
 J (...) haver udj Fogderiets Matricul til Slutning at
 Jndføre (...)

LITTERATUR OG TRYKTE KILDER

Generelt.

- T. H. Aschehoug: Statistiske studier over folkemængde og jordbrug i Norges landdistrikter i det syttende og attende aarhundrede (Kra. 1890).
- Gustav Peter Blom: Forklaring over Hoved-Matriculering - Commissionens Arbejde ... samt en historisk Indledning om Norges ældre Skyldsætning (Chra. 1826).
- Lars Eknæs: Utsikt over utviklingen av norsk matrikkelvesen (Oslo 1926).
- Andreas Holmsen: "Litt om gard og skyld i eldre tid", Heimen bd. IX s. 430-438.
- Andreas Holmsen: "Matrikkel, skyld og skatt", Heimen bd. IX s. 165-175.
- O. Juvkam: Matrikkelen, Matrikkelens vedlikehold og utstyking m.v. (Oslo 1948. Maskinskrevet, kopi i RA).
- Jørgen Herman Vogt: Underretning om Matrikkel-skylden, som Maalestok for Skat af Jordeiendomme i Norge (Chra 1816).
- Landkommisjonen 1661.
- Den almindelige Landscommissionen 1661, i Meddelelser fra Det norske Rigsarchiv bd. I (Chra. 1870) s. 50-183.
- De norske Committeredes Erklæring om Norges Indkomst og Vilkaar 1662. Smst. s. 312-328.
- Andreas Holmsen og Halvard Bjørkvik: "Kven åtte jorda i den gamle leiglendingstida?", Heimen bd. IX.
- Relation over Thronhjems Commissions Forretning in Ao. 1661, i Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie bd. IV (Chra. 1836) s. 22-44.

Matrikkelen av 1665.

Kong Frederik den Tredies Befaling til samtlige Laugmænd udi Norge angaaende Gaardenes Besigtelse og Taxering sammesteds, af 1665, Budstikken bd. IV (Chra. 1823) sp.590-592.

Matrikkelforarbeidet 1723.

Angaaende den nye Matricul i Norges Rige 1723, i Nye Samlinger til den Danske Historie bd. 1 (Kbh. 1792) s. 311-316.

C. W. Bruun: "Et Bidrag til Erindring om den norske Matrikelsag under Frederik den Fjerde", i Danske Samlinger l. rk. 4. bd. (Kbh. 1868-1869) s. 364-372.

Andreas Holmsen: "Fra Sunnmørs-matrikkel til Norges-matrikkel", Heimen bd. VIII. s. 243-258.

Hans Krag: "Noe om jordbruksforholdene i Trøndelag og arbeidet for en ny matrikkel i begyndelsen av 1700-årene", Heimen bd. VI s. 65-78 og 105-122.

Samling af Papirer angaaende det 1721 begyndte Arbejde paa nye Matriculs Indrettelse i Norge, i Friderik Thaarup (red.): Archiv for Statistik, Politik og Huusholdnings-Videnskaber bd. 2 (Kbh. 1796-97) s. 356-488.

Danmark.

J. O. Bro-Jørgensen: Matriklerne 1664 og 1688 (Kbh. 1968)

G. Knudsen: "De danske Matrikler og deres benyttelse ved historiske undersøgelser", Fortid og Nutid bd. 2 s. 1-42.

NOTER

- 1) Se f.eks. forordene i fylkesbindene av Skattematrikkelen 1647.
- 2) Se art. Leilendingsskatt i Norsk historisk leksikon og litteratur nevnt der.
- 3) Meddelelser bd. I s. 53.
- 4) Smst. s. 61.
- 5) Smst. s. 65.
- 6) Smst. s. 74-75.
- 7) Knudsen s. 4.
- 8) Meddelelser bd. I s. 314-315, 321.
- 9) Skattebrevet 28/3 1668 i Rtk. r.o.a. Skattevæsen. Skattebreve og Documenter vedr. deres Affattelse 1660-1684.
- 10) Smst. 27/8 1670.
- 11) Meddelelser bd. I s. 421-422. Korrespondansen referert i Riksarkivets katalog over matrikler.
- 12) Marschalchs brev 19/5 1674 finnes bl. a. gjengitt i Sunnhordland fogdersk. Vedl. 2 til antegnelser 1672. Protestene i Sunnfjord i leilendingsskattemanntallet 1674.
- 13) Jarlsberg fogdersk. 1664-1673. Oversikt over Claus Røyems regnskaper 1664-1673.
- 14) Larvik fogdersk. Antegnelser til rsk. 1702-03, post 1.
- 15) Se litteraturlisten.
- 16) Innberetninger fra Agder-kommisjonen er trykt i Samling og Papirer s. 419-448.
- 17) F. eks. H. Christensen: Jordskifteloven med kommentarer (Oslo 1952) s. 84.

ANDRES A. SVALESTUEN : PRØVEGARDENE I HOVEDMATRIKULERINGS-
KOMMISJONENS ARKIV

Matrikuleringsarbeidet ifølge lov av 17. august 1818 skulle utføres tinglagsvis av sammenligningskommisjoner eller distriktskommisjoner og av en hovedmatrikuleringskommisjon. I hvert fogderi fikk sammenligningskommisjonen tre faste, kongelig utnevnte medlemmer utenfor bondeklassen. I hvert tinglag ble denne kommisjonen tiltrådt av lensmannen (-mennene) og 16 kyndige gardbrukere, valgt av tinglagets bønder under hensyn til antallet av skattebærende eiendommer i de enkelte sogn. Distriktskommisjonen skulle innskrenke seg til ved sammenligning å vurdere eiendommenes innbyrdes verdiforhold i tinglaget. Denne sammenligningen ble uttrykt ved proporsjons- eller forholdstall. § 28 i loven bestemte hvilke herligheter og rettigheter som her skulle tas hensyn til. I praksis foregikk dette på den måten at det ble valgt ut en normalgard i tinglaget. Man ga denne garden et verditall og ansatte de øvrige gardene med høyere eller lavere tall i forhold til normalgarden.

Hovedmatrikuleringskommisjonen ble også særskilt organisert for hvert enkelt tinglag. Den besto av 1) tre faste, kongelig utnevnte medlemmer for hele riket, hver med en stemme under forhandlingene, 2) de tre faste medlemmer av distriktskommisjonen i vedkommende fogderi, som tilsammen hadde en stemme, 3) lensmann og 4) valgte gardbrukere fra tinglaget som skulle matrikuleres, en stemme, og 4) de 4 valgte gardbrukere fra forrige matrikulerte tinglag - en stemme.

Hovedkommisjonens oppgave var å foreta en pengetaksering og en skyldsetting av eiendommene. Den valgte ut en prøvegard eller en befaringsgard i hvert tinglag, og bestemte dens pengeverdi ut fra en nøye besiktigelse og vurdering. De andre eiendommene ble så verdsatt i penger etter de forholdstall som sammenligningskommisjonen hadde gitt dem. Taksasjonssummen dannet basis for skyldberegningen: den ble delt med 400, og kvotienten skulle uttrykke eiendommens skyld i daler, ort og skilling. 5 skylddaler tilsvarte altså en takst på 2000 Spd.

Som vi forstår var valget av prøvegard overmåte viktig fordi verdiansettelsen av denne ble bestemmende for matrikuleringen i hele tinglaget. Det ble satt opp en rekke krav som en slik gard måtte oppfylle. Den måtte ha et riktig proporsjonstall. Den skulle være av middelstørrelse i egnen og ikke avvike mye fra sammenligningskommisjonens normalgard. Eiendommens jordbunn skulle være av middelkvalitet. Den skulle være i alminnelig god drift "saaledes som en hver ordentlig Bonde i Egnen driver sin Jord". Den skulle videre helst være utskiftet fra fellesskap, ha et normalt antall husmannsplasser - og i det hele tatt ikke mangle noen av de herligheter som var alminnelige eller ha noen herligheter som var ualminnelige i det distriktet der den lå.

Som grunnlag for takstbestemmelsen ble det for hver prøvegard tatt opp en skjematisk beskrivelse ("Specification og Forklaring") og gjort opp et driftsregnskap ("Brugs-Regnskab") for et normalår. Omregningen til penger ble foretatt etter det som ble ansett som gangbar pris i juli 1820. Fra de samlede inntektene trakk man de utgiftene som var nødvendige for å holde i gang produksjonen. Det utkomne overskudd ble ansett for å være 5 % renter av den innskutte kapital i garden, og en fant således den kapitaliserte verdi ved å multiplisere nettoinntekten med 20.

Ved den endelige fastsetting av matrikkeltaksten skulle det også tas hensyn til den såkalte gangbare pris på jordeiendommer i tinglaget, men kommisjonen tolket dette ganske fritt, slik at matrikkeltaksten ofte kom til å avvike en god del fra det som var vanlig i fritt salg. Vi må huske på at jordegodsprisene viste store regionale variasjoner på denne tiden, og at pengeverdien fluktuerte sterkt. Hovedmatrikuleringskommisjonen la vekt på å se bort fra forbigående og konjunkturelt bestemte forhold, og prøvde å finne fram til en mer permanent vurdering av eiendommene.

I kommisjonens forhandlingsprotokoll finner vi også en kort beskrivelse av prøvegardene, og vi får referert avstemningen over takseringssummene. Det ble stemt klassevis, og som vi har sett hadde de tre faste hovedkommisærer like mange stemmer som de 3 andre klassene tilsammen. Ved stemmelikhet avgjorde den som hadde forsetet. Gjennom avstemningsreglene ble da gjennomgående den høyere takstsum gjort gjeld-

ende framfor den lavere, som helst ble foreslått av bonde-
representantene i kommisjonen.

Regnskapene med tilhørende forklaringsskjema over prøvegardene utgjør et temmelig enestående kildemateriale fra en tid som ellers er fattig på statistiske opplysninger om jordbruket. Disse regnskapene finnes for de fleste tinglag i landet (346 i 1820), og helt regelmessig fra og med Jarlsberg og Laurvig amt. Smålenene, Akershus, Hedmark og Kristians amter er mer sparsomt representert, men her har vi tross alt opplysningene om prøvegardene i kommisjonens forhandlingsprotokoll. I ganske mange tinglag har vi regnskap og forklaring over to eller tre befarte prøvegarder. Dette fordi hovedmatrikuleringskommisjonen ifølge lover 28/8 1821, 28/6 1824 og 1/9 1830 kunne oppheve den tidligere sammenligning og taksering og foreta ny sammenligning og taksering - når de innkomne klager over matrikuleringen gjorde dette berettiget. Jeg vil anslå at vi har bruksregnskaper bevart for mellom 400 og 500 gardar.

Rett nok er dette bare en liten brøkdel av alle gardsbruk i landet. Men representativiteten av de opplysningene vi får gjennom dette materialet må antas å være meget god, nettop fordi prøvegardene skulle stå som de gjennomsnittlige normalbruk i de forskjellige tinglag.

Prøvegardsmaterialet i Hovedmatrikuleringskommisjonens arkiv har vært lite brukt, noe som vel har sammenheng med at det har vært relativt ukjent. Regnskapene finnes i kommisjonens korrespondanse, ordnet etter journalnummer. Riksarkivet har nå i gang et registreringsarbeide for å gjøre dette kildestoffet lettere tilgjengelig. Hver prøvegard får et kartotek kort med opplysning om geografisk plassering - fylke, herred, tinglag, matrikkel- og løpenr. i matrikkelen 1838 og gards - bruksnr. i matrikkelen av 1886. Dessuten får vi navnet på brukeren og henvisning til nummer i arkivet for beskrivelse og regnskap, og henvisning til side i forhandlingsprotokollen. Statsarkivene vil vel kanskje være interessert i å få kopier av deler av denne kortkatalogen når den blir ferdig.

Hvilke opplysninger kan vi trekke ut av regnskapene ?
Amtmann G. P. Blom, som var medlem av hovedmatrikuleringskommisjonen, går i sin bok om kommisjonens arbeide (Chr. 1826)

detaljert inn på reglene for verdiansettelsen og regnskapsoppstillingen. Regnskapsreglene skal skrive seg fra amtmann Weidemann. Jeg skal i det følgende gå gjennom enkelte viktige punkter som kan gi en bedre forståelse av det skjematiske "Brugs-Regnskab" og den tilhørende "Specification og Forklaring".

1. Utgiftspost. "Besætning paa Gaarden og dens Pladse".

Oppgavene over heste- og kvegholdet angir det som kommissjonen fant at garden burde ha ved forsvarlig drift, snarere enn det faktiske antall hester og fe på takseringstidspunktet. Vi kan altså her tale om en normert eller regulert besetning, og for å komme fram til denne ble det anvendt et sett av bestemte regler.

Hestetallet f. eks. ble beregnet dels etter åkervidden (1/16 hest pr. mål pløyd med ard, 1/20 hest pr. mål pløyd med plog), dels etter hornkveggets antall (1/10 hest for hvert voksent hornkveg), og dels etter tømmerdriften (1/10 hest pr. tylft tømmer årlig drevet fram). Man talte også opp de spilltauene som ble jevnlig brukt. Videre ble det avtalt at "Antallet af Hornqvæg svarer til Antallet af de paa Gaarden i Husmandspladserne og hos Livøre-Folkene forefundne brugte Baase". For å få et riktig forhold mellom hester og storfe ble overflødige hester omregulert til hornkveg, idet 1 hest skulle tilsvare 2 voksne hornkveg. Hvis derimot bruket burde ha flere hester enn de som virkelig fantes, ble hornkveg-tallet redusert med to for hver hest garden ble regulert til å holde mer. Forholdet hester - voksent hornkveg burde aldri være mindre enn 1 : 3. Verdien av kalver og ungfø ble ikke tatt med i beregningen, hvis den ikke hadde et overflødig antall ungfø. I siste tilfelle ble 2 ungdyr omregnet til 1 voksent dyr.¹⁾

Blom forsvarer framgangsmåten med å telle spilltau og båser for å få et begrep om besetningens størrelse ; å telle dyrene lot seg ikke gjøre da disse oppgavene av flere årsaker ville bli for usikre. Dessuten var siktemålet å komme fram til den kreaturstyrken som burde være på garden i et middels år. En ville således ikke ta hensyn til en forbigående reduksjon forårsaket av et dårlig fôrår.

Sauholdet ble i kornbygdene satt likt med tallet på

voksne hornkveg, i fjellbygdene til minst det dobbelte - og ellers etter det som var vanlig i bygda. Tallet på griser ble beregnet ut fra at det gikk med 3 bpd. flesk årlig til hver person nødvendig for gardens drift. Fjærfe ble ikke tatt med.

"Da denne Besætning almindeligviis ei kjøbes oftere end ved Brugets Tiltrædelse, vedligeholdes ved sig selv og endog stundom giver Overskud af Fæ til Salg, saa kan dens Kostende ei ansees som nogen aarlig Udgift, men kun som et Forskud hvoraf alene Renterne ere den aarlige Udgift". - Den årlige utgift ved å holde besetningen fant man da ved å føre opp 4 % av det den var beregnet å koste - .

2. Utgiftspost. "Fornødne Avlings-Redskaber".

Vi merker oss at regnskapet bare gir den samlede verdien av de nødvendige redskaper "etter en derover forfatted speciel Beregning", som det heter. Denne spesifikasjonen ser vi bare i noen av de første regnskapene som ikke er ført på det standardiserte skjemaet. Men det fantes ifølge Blom detaljerte regler for å anslå den redskapsmengde som var nødvendig for driften. - Vi kan eksempelvis nevne at det ble regnet $\frac{1}{2}$ arbeidskjerre, 1 jernskodd slede, 1 høyslede, 1 ard eller plog pr. hest, derimot bare $\frac{1}{3}$ av en harvs verdi pr. hest. Videre gikk det fire ganger en ljås verdi pr. arbeidskar på bruket og $\frac{2}{3}$ av en slipesteins verdi.²⁾ Og til treske-redskap gikk det med $\frac{1}{52}$ av verdien av vanlig låveredskap pr. mål åker på garden.

Som årlig utgift til redskaper ble så regnet 4 % av den samlede verdi og 8 % til vedlikehold, nyanskaffelser m. v. - Det ble slått fast som en norm at en bare skulle ta med redskaper som var i vanlig bruk blant bøndene. På denne måten ble det ikke tatt hensyn til det mer avanserte og kostbare redskapsutstyr som de mer framskredne av gardbrukerne hadde skaffet seg.

3. Utgiftspost. "Sædefrøe for Gaarden og Pladsene".

Mengden av de forskjellige sædesorter ble av kommisjonen satt til det "som almindelig i Bygden saaes, og som Jorden efter dens Beskaffenhed ansees beqvem til at bære". Åkeren ble oppmålt og inndelt etter hvilken kornsort m. v. den kunne bære. Utsædmengden pr. mål ble satt til $1\frac{1}{2}$ skp. hvete og

rug, 2 skp. erter og bygg, $2\frac{1}{2}$ skp. blandkorn, 3 skp. havre og 8 skp. eller en tønne poteter. ³⁾

Utsædsmengden og åkerarealets fordeling på de forskjellige sorter behøvde altså ikke tilsvare de faktiske forhold på bruket. Kommisjonen forsøkte også her å sette en norm for hvordan bruket burde drives, snarere enn å kartlegge hvordan det ble drevet. Men i spesifikasjonsskjemaet til regnskapet får vi også de faktiske arealoppgaver over den enkelte sædesort og den samlede oppmålte åkervidde. Og disse arealoppgavene - sammenholdt med kommisjonens vurdering av de samme - er jo meget interessante for jordbrukshistorien. Det er såvidt jeg kjenner til det første gangen vi får en noenlunde nøyaktig spesifikasjon over den tilsådde åkervidde på et utvalg av garder. Prisene på utsæden rettet seg etter kapiteltakstene.

4. Utgiftspost. "Nødvendige Huse paa Bruget".

Bare de bygninger som var helt nødvendige for driften av selve garden ble her tatt med. Husmannsbygninger og føderådsbygninger ble holdt utenfor. Det samme gjaldt stampermøller, kvernhus, sjøboder, m. v. - fordi disse ikke kom med i inntektsberegningen.

Liksom for redskapene fantes det spesielle regler for kostnadene når det gjaldt bebyggelsen. Eksempelvis regnet kommisjonen med 16 spd. til våningshus pr. (reduisert) ku som bruket fødte, til fjøs 7 spd. og til seterhus 5 spd. pr. ku; til stall 20 spd. pr. hest, osv. ⁴⁾ Som årlig utgift til husene ble satt opp 6 % av det framkomne beløp ; det var 4 % renter av kapitalen og 2 % til reparasjon og vedlikehold.

5. Utgiftspost. "Kost, Løn og Klæder for de nødvendige Folk til Brugets Drift".

Her får vi en rekke interessante opplysninger om den nødvendige arbeidsinnsats på garden og om lønnsforholdene.

Folketallet som behøvdes til driften ble fastsatt etter størrelsen på den faste besetningen: 1 mann pr. to hester og 1 kvinne pr. 6 kuer med tilhørende småfe og unge. Husbonden og husmoren ble bestandig regnet som den første mann og den første kvinne av arbeidsstokken. 1 årsverk ble regnet for 300 arbeidsdager, halvdelen sommerdager og halvdelen vinterdager. Et sommerdagsverk ble betalt med det dobbelte av et

vinterdagsverk.

Utgangspunktet for lønnsberegningen var den vanlige års-lønn for en alminnelig gardskar på stedet. ⁵⁾ Husbonden ble ført opp med den dobbelte lønn, og husmoren fikk den samme lønn som drengen. Ei voksen tjenestejente fikk 2/3 av drengelønna, og halv voksne tjenestefolk fikk halvparten av de voksnes lønn.

Reglene for ansettelsen av folkeholdet førte ofte til at man kom ut med brøkdeler, f. eks. 7/12 husbonde eller 1/3 "Pige". Hadde garden bare en hest ville den jo bare behøve $\frac{1}{2}$ husbonde, d. v. s. $\frac{1}{2}$ årsverk regnet etter 300 dager. Gardbrukeren måtte da i halvparten av året være beskjeftiget utenfor den egentlige jordbruksdrift - i skogen, på sjøen, eller ha andre bisysler. - Vi kan således få et visst inntrykk av kombinasjonsnæringenes betydning i det distriktet hvor prøvegarden lå, f. eks. fisket på Vestlandet og i Nord-Norge. Når vi ser at en gard er oppsatt med 0,2 husbonde, men med 1 matmor og 1 "Pige", er det tydelig hvem som sto for det meste av arbeidet på bruket !

Jeg skal bare kort berøre de andre utgiftspostene som kunne komme inn i regnskapet. Utgifter til brensel, belysning og til fôr for kreaturene ble bare ført opp hvis garden måtte gjøre direkte innkjøp for å dekke noen av disse behovene. ⁶⁾ Dessuten kunne det være utlegg til seterleie og innkjøp av materialer til vedlikehold av gjerder m. v.

Det fantes også en 9. utgiftspost kalt "Til Udredelse af Eiendommen paahvilende stedsevarende Byrder til Fordeel for andre Land-Eiendomme". - Vi legger merke til at landskyld og andre avgifter til personer og ting ikke skulle tas med, men bare stedsevarende byrder til andre landeiendommer. For å kompensere for utlegg til vanlige skatter og avgifter satte man ved taksasjonen inntekten av garden til 5 % av den innskutte kapital, i stedet for 4 % som var den lovbundne rentefot. - Det oppsto en del tvil om den løse landskylden kunne regnes til de såkalte stedsevarende byrder som loven omfattet. Hovedmatrikuleringskommisjonen mente nei, og måtte av den grunn revidere arbeidet til flere sammenligningskommisjoner. ⁷⁾

Endelig var det på utgiftssiden opprinnelig satt av en post "Til Fiskeredskaber paa Gaardens Grunde i Indsø, Elv

eller Vaag", men denne kom ikke i bruk, p. g. a. vansker med beregningen. Kommisjonen valgte i stedet å sette opp nettoinntekten av fisket direkte med en viss skjønsmessig fastsatt sum. Det ble kun valgt en prøvegard hvor fisket var av betydning hvis denne fordel kunne sies å være typisk for vedkommende tinglag.

Men så over til inntektsiden av regnskapet. Først får vi her satt opp "Afdrot og Affødning af Gaardens og Pladsenes Kreature".

Av hestene ble det regnet 1/10 følls verdi for hver hest på bruket. Fra kutallet gikk 1/15 i avdrag for oksehold, og av det resterende ble avdråttan beregnet slik:

Pr. ku årlig.

På rik sommerhavn:	3½ bpd.	smør,	7 bpd.	ost
På middels - " -	3 1/4 -	-	6½ -	-
På dårlig - " -	3 -	-	6 -	-

Det er her å merke at man omsatte hele produksjonen i penger og ikke trakk fra den del som gikk til konsum i husholdningen. Grunnen til dette var at kostnadene til den nødvendige arbeidskraft på bruket ble regnet etter lønn på egen kost.

Videre ble det antatt at 1/7 av hornkveget årlig gikk ut til salg, og en viss del av kalvene. Av sauene ble det regnet 4-6 merker ull årlig, og til salg eller slakt 1/6 av den faste besetning. Avdråttan av geitene ble satt til 2 bpd. ost pr. år ; 1/8 av besetningen gikk ut til salg.⁸⁾ Ellers var kommisjonen forsiktig når det gjaldt inntektsberegningen av geitene "formedelst den Skade de forarsage paa Skov, Ager og Eng, (samt at de) paa de fleste Steder ere afskaffede og immer meer og meer afskaffes⁹⁾ ---". Et svine-slakt ble regnet til 16 eller 12 bpd. flesk.

Inntekt av sommerhavning og av driftefe kom ikke med i betraktning, da kommisjonen ikke valgte målestokkgarder som stod i "Forbindelse med Høifjelds-Havnegang". I de tilfeller hvor befaringsgarden hadde overflødig havnegang satte man opp en skjønsmessig havneleie til inntekt.

Den andre hovedgruppen av inntekter stammer fra åkeravlingen. Under oppmålingen av åkeren ble det skilt mellom jord benyttet til a) hagevekster, b) humlehager, c) bråte-land, d) øvrig åker. Treder og rugland eller brakkland

ble tatt med, derimot ikke ekre, attlegge og såkalt havrepløyåker. ¹⁰⁾

Når det gjaldt å fastsette avlingens størrelse, ble det regnet et visst antall skjepper pr. mål av åkerlandet. Kornavkastningen ble vanligvis regnet etter 12 skp. (1½ t.) pr. mål, men på steder der kornavling ikke var vanlig eller jorda var frostlendt, henholdsvis 8 og 9 skp. pr. mål. På steder med svært gode betingelser for korndyrking ble det derimot satt 13 skp. pr. mål. Av poteter regnet man 8 tønner pr. mål, altså 8 foll etter utsåden.

Potetarealet burde ikke settes høyere enn det åkerareal som kunne gjødsles tilstrekkelig for kornsåd. Det kan synes litt underlig at bråtelandet og bråtedykingen ble tatt med, men Blom forsvarer denne framgangsmåten.

Hadde en beregning etter foll vært riktigere? Blom sier: "Ingen god Agronom vil beregne sin avling etter Fold, thi disse ere afhængige af Dyrkningsmaaden og Saaningsmaaden, og da Commissionen har beregnet Udgiften efter Arealet, maatte den nødvendigviis ogsaa derefter beregne Indtægten for at begge disse kunde komme i Forhold". ¹¹⁾

Likevel kan vi få et visst inntrykk av foldigheten ved å nytte de oppgavene over utsåd og avling som dette materialet gir. -

Hamp og lin ble bare tatt med i de distrikter hvor dette vanligvis ble dyrket. Det samme gjaldt avkastning av frukt-dyrking, som ble beregnet etter skjønn.

Vi kan spørre: hvor blir det av høyavlingen? Hertil er å svare at den inngår under inntektsposten avdrått av kreaturene.

Foruten ved oppmåling ble åkerarealet bestemt av be-
setningens størrelse og dermed gjødselmengden - og jord-
bunnens kvalitet. Den åkervidde som kommisjonen fant at
ikke kunne bære edlere kornsorter, gikk ut til havresåd,
og denne hevet inntekten svært lite.

Inntekten av skogsdriften var et vanskelig punkt
likesom verdiansettelsen av fisket. Bare de skogsprodukte-
ne som årlig kunne selges og som var avsettelige uten sko-
gens forringelse ble her tatt med. Først måtte en dra fra
alt skogsvirket som var nødvendig for gardens drift. Kom-
misjonen var svært tilbakeholden ved inntektsberegningen

av skogen, og det heter at "Gaarde som have saadanne Skove, at deraf kan produceres Handelslast, bør ei lettelig tages til Maalestok - eller Befarings-Gaarde, da Erfaring har viist, at Skovens Beskaffenhed og Værd meget vanskelig, og ei med den for Matriculeringen fornødne Vished, lader sig bestemme." ¹²⁾

Men i de typiske skogsbygder ble det jo likevel en nødvendighet å bruke skogeieendommer som prøvegarder, og skogens avkastning ble her nærmest skjønnsmessig ansatt. - Et annet forhold som talte for en lemfeldig beskatning av skogen var at handelslasten ble beskattet ved utførselstollen. Tømmerdriften og trelasthandelen var dessuten sterkt konjunkturbestemt, og utsiktene for denne bedriften var temmelig dystre i 1820-årenes depresjonstid.

Til slutt vil jeg peke på at normalgardsmetoden også ble anvendt under det nymatrikuleringsarbeidet som kom i gang fra 1860-tallet (lov 6/6 1863). I Riksarkivet har vi en rekke beskrivelser over normalgarder fra omkring 1875. Disse beskrivelsene skiller seg temmelig mye ut fra 1820-årenes prøvegardsmateriale, men å kommentere dette får være til en annen anledning.

Litteratur og kilder:

- G. P. Blom: Forklaring over Hoved-Matriculerings-Commissionens Arbeide. Chra. 1826.
- H. O. Andreassen: Oversikt over arbeidet med å skaffe Norge en ny matrikkel på 1800-tallet. I Heimen (1968) bd. XIV, s. 232-43 og s. 285-91.
- Hovedmatrikuleringskommisjonens arkiv i Riksarkivet.
- Lov 17/8 1818 "angaaende en nu Matricul i Norge".
- Lov 20/8 1821 "indeholdende nærmere Bestemmelser for Matriculeringen".
- Lov 28/7 1824 om utvidelse av loven av 17/8 1818.
- Lov 1/9 1830 "om hvorledes Klager over feilagtig Matriculering herefter skulle afgjøres."

NOTER

- 1) Blom, s. 9-11. Feet ble inndelt i klasser. Voksente fe: over 2 år, unge: 1 sommer - 2 år, kalver: de som ikke har levd over en sommer. Det gikk altså 2 voksne kuer på 1 voksen hest, 1 ku pr. årsgammel unghest. Føll ble ikke regnet.
- 2) "Efter Erfaring antages 2/3 af en Slibesteens fulde Værdi for hvert Mandfolk, som anvendes ved Brugets Drift". Blom, s. 15.
- 3) Blom, s. 14, 16 og 17.
- 4) Til låvebygning 5 spd. pr. ku og 1 2/5 spd. pr. mål åker, til stabbur 2 2/5 spd. pr. ku og 2/3 spd. pr. mål åker.
- 5) Det hettes at denne lønnen skulle "rettes efter Vurderingslisten".
- 6) Det ble regnet 4 favner granved pr. menneske nødvendig for driften og 8 merker talg til belysning.
- 7) Blom, s. 28.
- 8) Blom, s. 30 flg. Tallet på kalver som kunne selges: Antall hornkveg + 1/15. Fra dette trakk man 1/7, og fra dette igjen det antall som skulle komplettere besetningen. Tallet på geitekillinger til salg ble regnet til 3/4 av besetningen. For salg av dyr regnet man etter livdyrprisen.
- 9) Do. s. 33.
- 10) Do. s. 36.
- 11) Do. s. 39.
- 12) Do. s. 44.

ANNE HALS: MATRIKKELE OG TINGLYSING I STØPESKJEEN: STATUS
OG PLANER

Jeg vil først gi en kort oversikt over de problem tinglysingskontorene har i dag og hvilke planer som foreligger for endring av tinglysingssystemet. Videre vil jeg prøve å referere litt av det arbeidet som pågår med en omlegging av matrikkelsystemet og opprettelse av et landsomfattende grunneiendomsregister.

Tinglysing av fast eiendom er basert på tinglysingsloven av 7. juni 1935 og tilleggslov av 14. november 1952. Loven påbyr bl. a. at tinglysingsdommerne skal føre en dagbok med utdrag av alle dokumenter som kreves tinglyst, og en grunnbok over alle dokumenter som gjelder fast eiendom. I grunnboka har hver enkelt grunneiendomsenhet et eget grunnboksblad. Dette gjelder både grunnareal som er utskilt ved offentlig deleforretning og grunnareal som blir festet bort for mer enn 10 år. I løpet av 1950-åra ble opplysningene fra panteregistrene overført til de nye grunnbøkene.

Tallet på tinglysingsforretninger har steget meget kraftig i de seinere år. I dag blir det foretatt vel 800 000 tinglysingsforretninger årlig. Vi har også fått en rekke nye lover som regulerer adgang til eiendomsomsetning, bruk av jordarealer osv. Dette har ført til at tinglysingskontorenes kontrollarbeid har økt betraktelig. Tinglysingskontorene fører fremdeles matrikkelen for de fleste av landets kommuner. Kontorene er pålagt å rapportere matrikkeloppgaver og hjemmelsoppgaver til en rekke offentlige instanser til ulik tid og på ulike blanketter. (Se tabell 1).

Som følge av det stadig økende arbeidspresset har det oppstått lang ventetid for ekspedering av dokumenter som ønskes tinglyst. Ved mange steder må man i dag vente 6-8 uker for å få tinglyst et dokument. Dette er i strid med tinglysingsloven som sier at et dokument skal tinglyses innen 2 uker etter dagbokføringen. For å bøte på denne situasjonen arbeider Justisdepartementet med en rasjonalisering av tinglysingsvesenet. Departementet ønsker bl.a. å komme fram til et mer hensiktsmessig regelverk og nedsatte ved kgl. res. av 19. mars 1976 et utvalg som fikk følgende mandat: "Å utrede hvilke funksjoner tinglysingssystemet skal ha og å komme med forslag til slike endringer

i regelverket som er nødvendige for å fylle funksjonene." Professor dr. juris Thor Falkanger er formann i utvalget.

Justisdepartementets EDB-utvalg har også hatt ei arbeidsgruppe i gang for å vurdere bruk av EDB i tinglysingsarbeidet. Arbeidsgruppa, som nettopp har avgitt sin innstilling (22. juni 1976), går inn for en trinnvis forenkling og automatisering av tinglysingen. Gruppa tar utgangspunkt i at en omlegging av tinglysingssystemet ikke vil bety endring av nåværende regler og forskrifter. Et nytt system skal også i prinsippet kunne benyttes ved alle landets tinglysingskontorer.

Vi kan i korthet si at arbeidsgruppa legger fram forslag til endringer i det nåværende system i tre trinn.

- En forbedring av det manuelle systemet
- Ulike former for automatisering av dagbok- og registerføring. Ved en slik løsning vil dagbok og tinglysingsregistrene bevares på vanlig måte ved kontorene.
- Tinglysingsregistrene og dagboka erstattes fullstendig av en database. De nåværende registre og dagboka blir helt overført til maskinlesbare media, og ingen utskrift blir liggende på tinglysingskontorene.

For å lette det manuelle arbeidet ved føring av grunnboka og personregisteret har man ved noen tinglysingskontor gått over til et løsbladsystem. Registerbladene er tatt ut av permene, skåret til i A 3 format og satt i kasser av stålplater. Hver kasse er montert på hjul og rommer ca. 8 av de nåværende grunnboksperner. Føring av registrene blir gjort med skrivemaskin på grunn av den enklere tilgang til grunnbokblad og personregister. En omlegging av grunnbøker og personregistre fra permer til kasser vil nå bli forsøkt ved en rekke tinglysingskontorer. De resterende rutiner ved tinglysingskontorene forblir nokså uendret.

Under forutsetning av at tinglysingsregistrene er overført til kasser, foreslår arbeidsgruppa et par mulige løsninger til automatisering av innføringsrutinene. Ved å ta i bruk en elektronisk bokføringsmaskin vil både dagboka og registerbladet ble skrevet ut samtidig.

Parallelt vil alle meldingene bli registrert på et lite magnetbånd (kasettbånd) som kan benyttes til en automatisk framstilling av de rapporter som tinglysingsdommerne har plikt

til å sende.

En total overføring av tinglysingsregistrene og dagboka til maskinlesbare media kan foregå i flere former. Arbeidsgruppa nevner i sin innstilling to mulige forslag til løsning. Den mest "tradisjonelle" løsning innebærer som sagt at dagboka og registrene beholdes i et løssbladsystem på tinglysingskontorene. Oppbygningen av EDB-registrene skjer gradvis. Hver gang et dokument skal tinglyses, blir alle tinglysingsdata overført til et magnetbånd.

Hvis tinglysingen f. eks. gjelder en eiendom som ikke allerede er overført til EDB-registeret, blir alle data om eiendommen registrert (også de data som ikke direkte berøres av den aktuelle tinglysingsforretningen).

Når et dokument kommer inn til tinglysing, blir dette registrert ved en dataterminal som både skriver ut et dagbokblad og lagrer opplysningene på et magnetbånd. Ved dagens slutt overføres alle data til datasentralen via en telefonlinje. De ajourførte registerdata overføres neste morgen tilbake til terminalen, som skriver ut et nytt registerblad (med gjennomslag).

Et problem man står overfor ved utskrift fra dataterminaler er at det i dag ikke eksisterer noe arkivbestandig utskriftspapir. Arbeidsgruppa som foreslår å sette i gang et prøveprosjekt ved Strømmen sorenskriverkontor, går inn for å lempe på kravene til arkivbestandighet da tinglysingsdataene også ligger lagret på maskinlesbare media. Dersom prøveprosjektet utvides til andre sorenskriverkontorer, synes det likevel for meg, at Arkivverket må kreve at utskriftspapiret blir arkivbestandig.

Såvel ved bruk av en automatisk bokholderimaskin som ved periodevis kjøring på en datamaskin, vil det ventelig settes krav om en viss standard utforming av dagboka, tinglysingsregistrene og de meldinger som skal registreres.

Ved den mest vidtgående form for automatisering av tinglysingsarbeidet vil de nåværende tinglysingsregistre og dagboka bli erstattet med en database. De manuelt håndterbare registre bortfaller fullstendig. Dette krever at man får adgang til å kommunisere med en datamaskin hele dagen. For å kunne benytte seg av en slik løsning, må imidlertid alle opplysninger i dagboka og registrene være overført til

et maskinlesbart medium på forhånd. En slik masseoverføring av data vil bli svært kostbar og antakeligvis nokså problematisk. Arbeidsgruppa går derfor ikke inn for en slik løsning i første omgang.

Ved en eventuell total automatisering av tinglysningsfunksjonene, må Arkivverket sørge for å stille strenge krav til systemet for sikring av dataene.

Hvordan kan Arkivverket best sikre seg at uaktuelle data ikke blir fjernet fra registrene? Bør Arkivverket i tilfelle forlange årlige utskrifter av databasen, eller periodevise meldinger over alle foretatte endringer? I hvilken form skal vi eventuelt motta disse utskriftene/meldingene?

Disse spørsmål synes kanskje ikke å være så presserende på bakgrunn av det jeg tidligere har sagt. Men de planer som nå foreligger for opprettelse av landsomfattende EDB-registre over grunneiendom, adresser og bygninger der en stor del av registrene skal inneholde opplysninger fra grunnboka, gjør at et fullstendig EDB-basert tinglysningsystem vil kunne bli aktuelt om ikke altfor mange år.

Dette fører oss over til det andre punktet jeg skal behandle: Omlegging av matrikkelsystemet. Fra den siste trykte utgaven av Norges Matrikkel ble utgitt i 1903-08, har det inntil slutten av 1960-tallet vært arbeidet lite med en gjenomgripende revisjon av matrikkelen. I dag fører stort sett tinglysningskontorene matrikkelen, og sender kvartalsvise rapporter til Landbruksdepartementet som har ansvaret for den sentrale føringen av Norges matrikkel. I departementet har man hatt store vansker med å holde matrikkelen ajour. Man arbeider nå med å føre inn tinglysningsoppgaver fra de første kvartal av 1970.

Norges matrikkel dekker som kjent bare eiendommer i landkommuner og byområder som var egne landkommuner før 1945. Mange bykommuner har sitt eget matrikuleringsystem og Finnmark fylke har til nå hatt et eget system for identifikasjon av eiendommer.

Nye lover har stilt strengere krav til planleggingsarbeidet i kommuner og fylker, og myndighetenes behov for et register over all grunneiendom med et ensartet identifikasjonssystem har vokst. Kommunaldepartementet oppnevnte i 1969 et utvalg som fikk i oppdrag å vurdere registrering av

regionale data ved hjelp av kartkoordinater. Dette utvalget - Geodatakomiteen - foreslo bl. a. i sin innstilling at det skulle etableres et sentralt register over all grunneiendom i landet. På bakgrunn av innstillingen oppnevnte Miljøvern-departementet i 1972 ei styringsgruppe som skulle komme med konkrete forslag til hvordan Geodatakomiteens idéer kunne settes i verk. Resultatet av styringsgruppas arbeide foreligger i NOU 1975: 66 "Geodatasystemet".

Jeg vil her bare referere de deler av innstillingen som drøfter etablering av et landsomfattende EDB-basert grunn-eiendomsregister og se hvordan det vil påvirke matrikkelen.

Grunneiendomsregisteret vil være et ledd i det såkalte GAB-systemet - der GAB står for grunneiendomsregister, adres-seregister, bygningsregister. Disse tre registrene skal kunne knyttes sammen ved felles identifikasjonsnøkler etter behov. Det foreslås at alle grunneiendommer identifiseres entydig etter det landsmatrikulære system med gårds- og bruksnummer innenfor den enkelte kommune. Bortfestede eiendommer vil i tillegg få et løpende festenummer og eventuelt underfeste-nummer under bruksnummeret. De grunneiendommer som ikke er nummerert etter det landsmatrikulære system bør etter sty-ringsgruppas mening omnummereres og tildeles gårds- og bruksnummer. En slik omnummerering fant sted i Ålesund kom-mune i 1974/75, der man gikk tilbake til den gamle gårdsinn-delingen som ble benyttet før Ålesund ble bykommune. I Finnmark fylke tar man sikte på en omlegging til det lands-matrikulære system i forbindelse med utformingen av det økonomiske kartverket. Foreløpig har bare Karasjok kommune tatt i bruk gårds- og bruksnummer.

Ved sammenslåing av kommuner eller deler av kommuner blir det også nødvendig med en omnummerering. Dette foreslås gjort ved at man legger til et helt antall 100 eller 1000 til gårdsnummeret. Men det overlates så vidt jeg kan skjønne, til den enkelte kommune selv å bestemme hvordan en slik om-nummerering skal skje.

En grunneiendom består fremdeles mange steder av fy-siske adskilte deler - såkalte eiendomsteiger. Styrings-gruppa mener det vil være av betydning å få en registrering av eiendomsteiger for å oppnå samsvar mellom grunneiendoms-registeret og det økonomiske kartverk. Det blir derfor fore-

slått at også eiendomsteigene tildeles et løpende nummer under bruksnummeret.

Imidlertid viser det seg ofte at grensene mellom ulike grunneiendommer eller eiendomsteiger er uklare. Yttergrensene er som regel kjent. En slik avgrenset enhet av flere grunn-eiendommer blir kalt en grenseteig. Jordskifteverkets avdelingskontor for det økonomiske kartverket i Rogaland har utviklet et system for registrering av grenseteiger. For matrikkelen vil det si at hver grenseteig får et eget nummer under gårdsnummeret. Grenseteignummeret adskilles fra vanlige bruksnummer ved bokstaven G.

Målsettingen er at grunneiendomsregisteret etter hvert skal omfatte all grunneiendom i landet. Det foreslås imidlertid i første omgang å ta sikte på å legge alle oppmålte og skyldlagte grunneiendommer inn i registeret.

Hvordan skal GAB-systemet organiseres? Styringsgruppa mener oppbygningen av grunneiendoms-, adresse- og bygningsregistre må være en kommunal oppgave. Styringsgruppa går også inn for en viss statlig styring med datainnholdet i registrene. Alle registrene bør bygges opp etter et ensartet system og ha et felles minimumsett av data. I tillegg kan hver enkelt kommune legge inn i registrene tilleggs-data etter eget behov. Staten blir ansvarlig for å etablere og iverksette minimumsdelen av registrene og for å utarbeide de nødvendige standard EDB-program i denne forbindelse.

Det sentrale ansvaret for GAB-systemet er i dag lagt til Miljøverndepartementet. Vedlikehold og drift av GAB systemet bør imidlertid, etter styringsgruppas mening, være en kommunal oppgave. Selve driften av GAB-systemet må i de fleste tilfelle overlates til de interkommunale datasentra-ler. Men ansvaret for registrene bør legges til en kommunal oppmålingsmyndighet. Tildeling av eiendomsnummer bør også pålegges oppmålingsmyndighetene og ikke tinglysingskontorene som i dag.

Grunneiendomsregisteret skal basere seg på opplysninger fra grunnboka. I tillegg til matrikkelnummeret vil Statistisk sentralbyrås kommunenummer være en del av identifika-sjonen. Registeret vil ellers inneholde opplysninger om hjemmelshaver og utskillingsforretning samt arealstørrelse. Det nøyaktige datainnholdet finnes i tabell 2.

Etter en førstegangsregistrering av de nødvendige data fra grunnboka, vil grunneiendomsregisteret bli ajourført ved rapporter fra tinglysingskontorene. Til gjengjeld vil grunneiendomsregisteret kunne overta mange av de rapporteringsfunksjoner som tinglysingskontorene har i dag. Det er på det nåværende tidspunkt ikke avklart hvordan rapporteringsplikten fra et EDB-basert tinglysningssystem og grunneiendomsregisteret skal samordnes. Etableringen av et grunneiendomsregister vil muligens føre til at føringen av en hovedmatrikkel for hele landet faller bort. I Landbruksdepartementet arbeider man også med planer om å automatisere hovedmatrikkelen. Det er derfor på det nåværende tidspunkt uklart hvorvidt hovedmatrikkelen i en eller annen form vil bli beholdt eller ikke.

Det har i løpet av de par siste åra vært drevet forsøksvirksomhet med et automatisert grunneiendomsregister (hovedmatrikkel) i noen kommuner.

Holkortsentralen for Vestlandet har utviklet et eget system for eiendomsregistrering i kommunene (EIK-systemet) som bl. a. er blitt utprøvd i kommunene Voss og Osterøy. I Strand kommune i Rogaland har det blitt forsøkt med en eiendomsregistrering etter grenseteigmetoden. Miljøverndepartementet har ved kgl. res. av 15/1 1976 bevilget 1 million til finansiering av prøveprosjekter for videreføring av arbeidet med geodatasystemet. Formålet med prøveprosjektene skal bl. a. være å avklare hvilke grunnboksdata som skal tas med i grunneiendomsregisteret, og hvilke behov det økonomiske kartverk har for aktuelle matrikkeldata. Ved prøveprosjektet i Osterøy kommune ble registrering av matrikkeldata i sin helhet utført fra grunnbøkene. Kontroll mot grunnbøkene av 1/8 av bruksnumrene (524 bruksnummer) viste at hele 11,5 % (60 bruksnummer) inneholdt feil eller mangler. Feilene i grunnbøkene konsentrerte seg om opplysninger om hjemmelshavers navn samt dato for hjemmelsoverføring.

Som vi ser av oversikten over innholdet i grunneiendomsregisteret er skylda tatt med som et data-element. Matrikkelskylda har i åra etter krigen fått mindre og mindre betydning som skattegrunnlag. Det har etter hvert kostet kommunene mer å inndrive matrikkelskatten enn de inntekter de har fått inn. Ved Lov om eidegdomsskatt til kommunane

som trådte i kraft fra 1/1 1976, bortfalt matrikkelskatten helt. Jordskifteverket som bruker skylda til å avklare forhold mellom eiendommer ved delingsforretninger, mener også at de har lite bruk for den dagsaktuelle skylda.

Et utvalg ble nedsatt på bakgrunn av NOU 1973: 31 Innstilling om eiendomsdeling, kartforretning m.v., og som nå arbeider med et forslag til Lov om oppmåling og deling av grunneiendom m.v. vil derfor foreslå å fjerne skylda. Den vil da bare bli stående som en historisk opplysning i grunnboka, og ved delingsforretninger o. l. vil ikke nye eiendommer få tildelt noen matrikkelskyld. Det er derfor usikkert om skylda for framtida fortsatt vil bli lagt inn i grunneiendomsregisteret.

Hvor langt er man så kommet med utviklingen av GAB-systemet? Miljøverndepartementet tar i løpet av 1977 sikte på å legge fram et forslag for Stortinget om opprettelse av de nevnte registre på landsbasis. Hvis Stortinget godkjenner planene og stiller de nødvendige midler til disposisjon, planlegger departementet å sette systemet i verk fra midten av 1978. Etableringen av registrene vil skje kommunevis over flere år, og Staten vil måtte yte betydelig økonomisk tilskott i etableringsfasen.

Jeg har hittil snakket om grunneiendomsregisteret, adresseregisteret og bygningsregisteret som tre adskilte registre, slik den første utgaven av systemet er planlagt. Men det er også muligheter for å legge de 3 registrene inn som hver sin enhet i en database. Hver enhet vil hente data fra ulikt hold. Opplysninger om grunneiendommer vil bli hentet fra grunnboka. Opplysninger om adresser og bygninger foreligger noe mer spredt. I kommuner med måleplikt vil man finne adresseopplysninger i oppmålingsregisteret. Men dette gjelder ikke alle kommuner. Likeledes har mange kommuner registrert opplysninger om bygninger, men heller ikke dette gjelder alle. For å få etablert adresse- og bygningsregistrene må kommunene antakeligvis innhente en del data som ikke har vært registrert tidligere. Slik systemet er foreslått fra sentralt hold, skal bare ajourførte data bevares i registrene. Data av historisk karakter vil bli slettet uten videre såsant ikke kommunene

selv ønsker å bevare dem. Det kan derfor bli høyst varierende og tilfeldig hvorvidt uaktuelle data vil bli bevart.

Utvikling av GAB-systemet stiller Arkivverket bl. a. overfor følgende spørsmål: I hvilken grad vil opplysninger i GAB-registrene (særlig adresse- og bygningsregistrene) være verdt å oppbevare? Hvordan skal man sikre at data ikke uten videre blir slettet før Arkivverket har tatt stilling til en eventuell kassasjon? Hvordan skal man få en oversikt over de kommunale tilleggsdata som blir lagt inn i systemet? Kan man her klare å få til en rapporteringsrutine fra de interkommunale datasentralene f. eks.? Vil de rapporter som blir laget på bakgrunn av registerdata være tilstrekkelige til å sikre den informasjon man ønsker å oppbevare, eller bør Arkivverket forlange spesielle utskrifter over alle foretatte endringer?

Hittil har Arkivverket ikke vært rådspurt i forbindelse med konstruksjonen av GAB-systemet. Det er imidlertid å håpe at forslaget til en datalov blir behandlet av Stortinget før spørsmålet om innføring av GAB-systemet. Hvis Riksarkivarens henstilling blir tatt til følge av Stortinget, vil man bli representert i det foreslåtte Datatilsynsrådet, som må gi uttalelse om hvorvidt GAB-systemet i sin nåværende utforming kan godkjennes. Etter min mening bør Arkivverket imidlertid komme med eventuelle innvendinger mot/kommentarer til systemet før det blir endelig utviklet, dvs. på et langt tidligere tidspunkt.

Tabell 1.

Oversikt over oppgaver og meldinger som utarbeides ved tinglysningskontorene

Oppgaver	Informasjon		Mottaker	Lovhjemmel og oppgavefrekvens	Dokumenttyper		
	Dato tinglyst	Dato forretning					
Matrikkeloppgave	Skyld	x xx	Landbruksdept. Kommune- kasserer	Lov av 6. juni 1863 § 36 skylddelings- loven 20. aug. 1909 § 26	Tvangsforretning		
	Festeavgift	x			Obligasjoner		
	Kjøpesum	x			Skylddelinger	x	
	Fester	x			Ektepakter		
	Tidligere eier	x			Auksjonsskjøter		XX
	Eier	x			herredskasserer osv. Statens pristilsyn		
	Id. av tidligere eiendom	xx					
	Identifikasjon av eiendom	xx					
Hjemmelsoppgave		x			X		
Oppgave over kontrakter		x					

Tabell 2

Datainnholdet i grunneiendoms-, adresse- og bygningsregisteret

GRUNNEIENDOM	ADRESSE	BYGNING
Identifikasjon	Adresseidentifi- kasjon	Identifikasjon
Kommunennummer	Kommunennummer	Kommunennummer
Gårdsnummer	Gatenummer	Bygningsnummer
Bruksnummer	Husnummer	Status: nybygg tilbygg påbygg gjenreisn.
Festenummer	Undernummer	Arbeidets art
Underfestenummer	u. undernummer	Bygningstype/ anvendelse
Eiendomstype: alminnelig grunn- eiendom	Adresstype: gateadresse matr.betegn.	Byggeår
selveierleilighet særskilt matrikulert bruksrett	Postnummer	Grunnflate (dekkareal)
Bruksnavn eller matrikkeladresse	Sone 1. Valgkrets	Antall etasjer over bakken
Utskilt fra	Sone 2. Skolekrets	
Når utskilt	Sone 3. Sogn	
Status: Hovedbruk i ny sammen- føyning, utgått	Sone 4. Tellekrets	Antall etasjer under bakken
sammenføyd med andre grunneiendommer	Sone 5. Annen (åpen)	
Sammenføyd med	Alternativ adresstekst	Antall boliger
Når sammenføyd	Leilighetsnr.	Brutto golvflate
Hjemmelsinnehaver/ fester, kode	Tett - spredt:	Brutto golvflate til andre formål enn bolig
" type	SSB's standard for beliggenhet i tett	Leieareal til beboelse
" navn	eller spredt om- råde	Spesifikasjon av boligene
" føds.nr.	Grunneiendom	
" ident.nr.	Bygningsnummer	Bærende konstruksjoner
Dato, hjemmels/ festeoverføring		Fundamentering
Hjemmelshav./festers ideelle andel		
Festetypetype: punkt/tomtefeste		
Areal m ²		
Arealkilde: målebrevsareal skylddelingsareal oppgitt i attest fra skattetakstregistr.		
Skyld		

MATRIKKELVESEN. DISKUSJONSREFERAT.

Ordstyrer: Jan H. Olstad.

Diskusjonsdeltakere: Willy W. Bjerkeli, Egil Harald Grude, Anne Hals, Dagfinn Mannsåker, Hans E. Næss, Jan H. Olstad, Per-Øivind Sandberg.

Referent: Per-Øivind Sandberg.

Diskusjonen kom til å ta utgangspunkt i problemer omkring tinglysning og grunnbøker.

Flere reagerte på at de nye grunneiendomsregistrene skulle opprettes kun på grunnlag av grunnbøkene hos sorenskriverne. Overføring av opplysninger som f. eks. eldre forretninger og heftelser fra panteregistrene til de nye grunnbøkene syntes å være preget av tilfeldigheter. (Sandberg, Grude.)

Spørsmålet om bestandigheten av magnetbåndene ble tatt opp. 5 år ble hevdet å være den øvre grense for hvor lang tid et magnetbånd kunne være holdbart. Utviklingen av nye typer magnetbånd kunne øke holdbarhetstiden. I påvente av slike bånd ville det bli nødvendig med stadige overføringer til nye bånd.

Det ble hevdet at Arkivverket hadde ansvaret for at data ikke gikk tapt. Arkivverket måtte derfor gjøre myndighetene oppmerksom på hvilke faremomenter som lå i en ukritisk overføringsprosess av data til magnetbånd. (Næss)

På den annen side ble det pekt på at de grunnbøkene som i dag ble ført hos sorenskriverne, var beheftet med store svakheter. Det syntes bl. a. umulig å få avlevert slike grunnbøker til Arkivverket. En overføring av innholdet i disse til magnetbånd kunne derfor ikke forverre tingenes tilstand, kanskje tvert imot. (Repstad)

Det ble avslutningsvis hevdet at data på magnetbånd kunne overføres til mer varige media, bl. a. mikrofilm. Dette vil kunne oppheve en del av ulempene ved magnetbånd. (Bestandigheten av mikrofilm ble ikke diskutert.) For å sikre bevaring av data ble det hevdet at Riksarkivaren burde være representert i alle fora der myndighetene skulle

diskutere og planlegge overføring av opplysninger til magnetbånd eller andre former for dataoppbevaring. (Mannsåker)

R E G I S T R A T O R U T D A N N I N G

TROND SIREVÅG: NOEN KOMMENTARER TIL UNDERVISNINGSSOPPLEGGET
VED REGISTRATORKURSENE 1973-75 og 1974-76. 1)

Jeg er gitt i oppgave å innlede til diskusjon om erfaringene fra registratorkursene 1973-75 og 1974-76. På forhånd er fremlagt oversikter over undervisningen ved de avholdte kursene og studieplanen for registratorutdanningen (her trykt som vedlegg 1 og 2). Mitt innlegg er langt på vei lagt opp som en kommentar til disse. De to mangfoldiggjorte oversiktene bør også kunne tjene som et underlag for en bredere diskusjon av registratorutdanningen enn mine betraktninger omkring enkelte avgrensede aspekter vil innby til.

Det må understrekes at opplegget for registratorkursene 1973-75 og 1974-76 ble gjennomført som en prøveordning. Dessuten at man startet helt på bar bakke, uten erfaring fra annen organisert opplæringsvirksomhet og uten å ha noe egentlig undervisningsapparat for hånden. Man manglet det meste, blant annet en noe så elementært som undervisnings- og leserom. Oppgavene i forbindelse med kursadministrasjon og undervisning kom i tillegg til Riksarkivets ordinære gjøremål. Kursene lot seg bare gjennomføre ved å tære hardere på egne krefter.

Tross utgangspunktet har man maktet å realisere et undervisningsopplegg som var så intensivt og ambisiøst, at det var fare for at man skulle forgape seg og forskreve seg samtidig. Man har lyktes fordi få har utrettet mye. Kurslederen, førstearkivar Carlo Larsen, har hatt ansvaret for den daglige drift i videste mening. Han har selv påtatt seg store undervisningsoppgaver, skaffet faglærere og vært elevenes foresatte og verge i de fleste sammenhenger. De utallige og forskjellige artede oppgavene har også gjort det nødvendig for kursledelsen å administrere det hele nærmest fra hånd til munn, ikke minst når det gjaldt å prae faglærere til kurset underveis.

De undervisningsopplegg som ble fulgt, er på flere punkter et resultat av nødløsninger og improvisasjoner. Gjentatte

1) Innlegget gjengis i en noe utvidet utgave, vesentlig ved at selve presentasjonen av de avholdte kursene er gjort mer utfyllende. En presentasjon som på seminaret ble gitt separat, som en innledning til den mangfoldiggjorte oversikten over undervisningen (vedlegg 1), er her innarbeidet i fremstillingen.

ganger har det vist seg umulig å forene det planlagte og det mulige. Forholdet mellom opprinnelige intensjoner og det endelige opplegget er i det hele så innfløkt, at det egentlig bare er kurslederen som har forutsetninger for å innlede om emnet. Jeg vil forøvrig nytte anledningen til å sette et stort spørsmålstejn ved prinsippet om å la hele administrasjonen av kurset falle på en enkelt person.

I det følgende vil jeg først gi en mer inngående presentasjon av undervisningsopplegget ved de avholdte kursene. Deretter skal jeg fremsette noen synspunkter, vesentlig på enkelte pedagogiske sider ved opplegget. Mitt manglende kjennskap til enkelthetene i undervisningsopplegget gjør det naturlig å velge ut dette aspektet. Avgjørende for valget har likevel vært mitt inntrykk av at det på dette området fortsatt kan utrettes mye konstruktivt, ofte med små midler.

*

Det er altså avholdt to registratorkurs. Kurset 1973-75 ble satt i gang med 3 elever, rekruttert internt fra Arkivverket. En elev (fra arkiv ved større statsinstitusjon) kom til underveis, slik at 1. elevkull i alt kom til å bestå av 4 elever. 6 nye elever ble høsten 1974 opptatt til registratorkurset 1974-76 etter ekstern utlysning. Av disse hadde bare 2 arkivbakgrunn.

Det meste av undervisningen har foregått i Riksarkivets regi, med kurser eksklusivt lagt opp for registratorelevne. Viktige deler av undervisningen har også blitt dekket gjennom kurs arrangert av Opplæringsseksjonen i Forbruker- og administrasjonsdepartementet (FAD). Gjennom Opplæringsseksjonens kurs fikk en dekket nesten hele første års undervisning for første elevkull (1973/74) og deler av annet års undervisning for det andre elevkullet.

Det første kullet av registratorelever startet sin utdanning ved å følge FAD.s arkivlederkurs 1973/74, - et 1-årig eksklusivt kurs med strenge opptaksvilkår, beregnet for tjenestemenn ved statens større arkivskapende institusjoner. Arkivlederkurset var slik lagt opp, at registratorene i sitt første utdanningsår kom til å få det meste av den undervisning som de etter planen for registratorutdanningen skulle hatt i sitt andre år. Emnene Forvaltnings-

kunnskap og Arkivkunnskap II ble således dekket i sin helhet.

Omkastningen av 1. og 2. års undervisning ga det første elevkullet et svært krevende begynnerår. Første kulls omkastede kursopplegg gjorde det imidlertid lettere å oppta elever til et nytt registratorkurs høsten 1974, siden de to elevkullene kunne gis felles undervisning etter første års kursplan i 1974/75. En oppnådde dermed at det vesentlige av undervisningen i Riksarkivet for to registratorkurs kunne avvikles i løpet av to år.

Av de 345 undervisningstimene som inngikk i FAD.s arkivlederkurs (317 ordinære undervisningstimer og 28 internatkurs), dekket bare 265 emner fra registratorkursets undervisningsplan. Det ble gitt undervisning utover planen i Forvaltningskunnskap, og i noen grad ble undervisning (bl. a. i paleografi) gjort overflødig gjennom mer omfattende kurs i Riksarkivets regi i 1974/75. Totalt kunne derfor bare 220 timer fra arkivlederkurset regnes inn i registratorkurset 1973-74.

Siden en del av første års undervisning falt utenfor kursplanen, måtte første elevkull gis et større antall undervisningstimer 2. år (i alt 372) enn forutsatt. I et mindre omfang måtte også samkjøringen av to registratorkurs i 1974/75 føre til at emner fra arkivlederkurset ble repetert.

For registratorkurset 1974-76 har undervisningen langt på vei fått en progresjon som forutsatt i kursplanen. FAD.s grunnkurs i arkivlære inngikk i kursets 2. undervisningsår. Grunnkurset hadde et langt mer elementært opplegg enn arkivlederkurset, og omfattet 100 undervisningstimer. Av disse kunne 81 timer regnes inn i registratorkurset.

✱

Jeg skal først knytte noen kommentarer til FAD-kursene. Arkivlederkurset utgjorde med sine 345 undervisningstimer 50 % av 1. elevkulls undervisning. Dette blir å regne for bruttotall siden ikke alle timene kunne regnes inn i registratorkurset. Mellomregnskapet for FAD-kurset og registratorkurset faller i det hele lite gunstig ut, på bakgrunn av at hele 125 av undervisningstimene ved arkivlederkurset måtte avskrives. Over 1/3 av arkivlederkursets timer går bort ved den endelige avregningen, og det skyldes altså først og fremst arkivlederkurset at timetallet for 1. elevkull ikke ble 630,

som fastsatt i kursplanen, men 791.

En kan gjøre et tilsvarende regnestykke for 2. elevkull, og dette faller atskillig gunstigere ut. Her utgjør FAD-kurset en mer beskjeden del av undervisningen: brutto 1/6, netto 1/8 av det samlede timetall.

Spørsmålet om man bør bygge FAD-kurs inn i registrator-utdanningen har vært diskutert tidligere, blant annet på et møte i Riksarkivet høsten 1975 (jfr. referat i Arkivposten nr. 5, 1975).

Jeg må for min del med en gang medgi at jeg ikke helt har forstått de grunner man hadde for å starte et registratorkurs for 3 elever med arkivlederкурset som hjørnestein i 1973, når det forelå planer for et nytt kurs i Riksarkivets regi i 1974. Dette forundrer desto mer på bakgrunn av at en dermed måtte sette 1. elevkull på et FAD-kurs som ikke bare var spesielt hardt og krevende, men som også var slik sammensatt at 1/3 av timene ikke kunne godskrives registratorkurs.

Jeg har kommet til, eller rettere sagt gjettet meg til, at man lot arkivlederкурset innlede den 2-årige utdanningen i 1973 fordi man dermed kunne ha større håp om å få bevilget penger. FAD.s arkivlederkurs var en sjelden foreteelse, og det åpnet en like sjelden mulighet for å gi registratorkurs et start, - en ressursbesparende start for så vel Arkivverket som de bevilgende organer.

En annen mulig versjon er denne: ved å vise til at elevenes deltakelse på arkivlederкурset allerede var et faktum, kunne man ha større håp om å få bevilget penger til den videre kursvirksomheten. En slik fremgangsmåte kunne benyttes ved at man rekrutterte elevene internt, og lot deres ordinære stillinger i Arkivverket stå ubesatt. Vansker som måtte melde seg når det gjaldt å få registratorelevne opptatt på arkivlederкурset, hadde Arkivverket forutsetninger for å løse ved å slå veksler på sin sentrale rolle både i planleggingen og gjennomføringen av FAD-kurset.

Det vil gå klart fram at jeg, i mangel av kjennskap til de planer og overlegninger som lå til grunn i 1973, er på gyngende grunn her. Siktemålet med mine frie deduksjoner er likevel ikke å tilberede en grunnleggende kritikk av bruken av FAD-kurs hittil. En kan vel temmelig sikkert si at det

ikke ville være mulig å få i gang registratorutdanningen i 1973 uten FAD-kurset. Det kan dessuten være ting som tyder på at arkivlederkurset var et nødvendig steg på veien for å få det videre opplæringsprogrammet realisert, - altså også kurs nr. 2 fra 1974. Det står også fast at riksarkivaren viste en usedvanlig god manøvreringsevne og -vilje da han fikk det hele i stand i 1973.

Når opplæringen nå er etablert, vil også utgangspunktet for de kurs som skal følge, være et annet. Vi har nå råd og overskudd til å flytte oppmerksomheten mot det faglig og pedagogisk ønskelige. Det er i denne situasjonen, med tanke på de kurs som kommer, at jeg vil advare mot bruken av FAD-kurs i utdanningen så langt ressursmessige forhold gjør det mulig. Jeg gjør det også fordi jeg har fått forståelsen av at arkivlederkurset i lang tid har stått på ønskelisten som et hovedelement i registratorutdanningen.

Det kan innvendes at opplegget i 1973-75 likevel ga et vellykket resultat, men jeg vil ikke gjøre dette til et ruvende argument for arkivlederkurset. Forutsetningen var spesiell. Den interne rekrutteringen gjorde at de 3 som ble opptatt i 1973, var særlig kvalifiserte. Det synes å være forklaringen på at opplegget lot seg gjennomføre, - vel også på at det ble forsøkt. Men første undervisningsår ble usedvanlig hardt og krevende, og her kan neppe omkastningen av de to undervisningsårene forklare alt. Unødig hardt må 1. kulls begynnerår karakteriseres som, i lys av det enklere opplegget som ble valgt for et nytt kurs allerede året etter.

FAD.s grunnkurs i arkivlære som inngikk i studieopp- legget for 2. elevkull, har jeg ikke så mange kommentarer til. Jeg har ingen innvendinger mot et kurs lagt opp for arkivskapende institusjoner, og dermed for andre arbeidsoppgaver enn arkivregistratorernes, - tvert i mot. Derimot har jeg pedagogiske innvendinger, både mot dette kurset og mot arkivlederkurset. Begge er i virkeligheten kurs-konglomerater, og preges da også av mangel på helhet. Når det gjelder arkivlederkurset, rammer dette trolig registrator- elevene mer enn elevene fra statsadministrasjonen som kurset er lagt opp for. Jeg må her minne om de strenge opptaks- vilkårene. Pedagogisk gir FAD.s opplegg en god del bedre mening for dem som allerede har en viss fortrolighet med

stoffet som blir presentert.

Jeg er dermed ferdig med FAD-kursene, og allerede i gang med mitt neste hovedpunkt.

*

Antallet undervisningstimer ved registratorkursene har altså vært stort, til dels klart større enn forutsatt i studieplanen. Mest overveldende virker likevel tallet på enkeltkurs eller separate emner. Det har vært så stort, at det faktisk falt vanskelig å spore dem opp alle sammen, da vi til dette seminaret skulle utarbeide oversikten over undervisningen ved de to kursene. For å få det hele til å gå opp, måtte elevenes almanakker konsulteres.

Jeg har regnet ut at det samlede antall enkeltkurs for 2. elevkull var 79. Elevene har møtt i alt 60 forskjellige lærere. FAD.s grunnkurs i arkivlære inngår i regnskapet. For 1. kull blir tallet enda en del høyere dersom man regner inn arkivlederkurset i sin helhet. Jeg kaster gjerne fram den påstand at bare tallene i seg selv tilsier at dette ikke har vært noen heldig ordning. Et karakteristisk trekk ved kursets forløp har altså vært den hyppige bruken av sceneteppet og de stadig nye læreransiktene. En må uten videre kunne si at et grunnvilkår for helhet og kontinuitet i undervisningen dermed har manglet.

Lærerne som har blitt trukket inn utenfra for å dekke fagdisipliner bitvis, har stort sett benyttet sine faste opplegg. Det har ikke vært mulig å knytte de enkelte emner innen større fagdisipliner sammen, ved å gi lærerne noen form for briefing. Mye tid har gått med til introduksjoner, og disse har i en del tilfeller også overlappet hverandre. De enkelte lærere har vel heller ikke alltid dekket de emner man hadde tenkt, eller på den måte man hadde tenkt.

Med i alt 25 enkeltkurs og 24 forskjellige lærere utmerker 2. kulls kurs i Forvaltningskunnskap seg ved å være spesielt opphaket. Lærerne som ble benyttet, representerte den ypperste sakkunnskap. Ekspertter fra statsadministrasjonen ble gitt i oppgave å behandle sine respektive arbeidsområder, etter mønster av FAD.s arkivlederkurs. Forvaltningskunnskapkurset i Riksarkivets regi må i det hele langt på vei kunne karakteriseres som et importert FAD-kurs.

I tillegg til de innvendinger som tidligere er nevnt mot dette opplegget, må det nok også sies at undervisningen til tider var så spesialisert at den både skjøt over og på siden av målet samtidig.

Siden vrimmelen av lærere og kurser har gjort det uhyre vanskelig å koordinere undervisningen på en tilfredsstillende måte, kan det nok ved seinere anledninger være ønskelig med mindre kvalifiserte lærere på de enkelte emner hvis man dermed oppnår en sammenbinding av del-emner i større oversiktskurs. Undervisningen skulle dermed kunne få den ønskede progresjon.

Jeg har tidligere vært inne på at avviklingen av de to pioner-kursene også har bidratt til å flytte grensene for det mulige når det gjelder opplegget ved neste korsvei. På flere elementære punkter i undervisningsopplegget vil en imidlertid ha å gjøre med gitte rammer. På fallrepet skal jeg framsette noen spekulasjoner omkring forholdet mellom det ønskelige og det nødvendige når det gjelder valget av studieopplegg for registratorutdanningen.

Registratorutdanningen må selvsagt vurderes etter hvor egnet eller hensiktsmessig den er for det arbeid registratorene skal utføre. På denne bakgrunn kan det være analytisk sunt å starte med å stille seg kritisk til hele rammen for det nåværende opplegget.

For det første kan man tenke seg andre opplæringsformer enn et intensivt kurs. Den intensive løsningen som er valgt, kan imidlertid begrunnes rent praktisk. Formen gir seg selv når en sikter på å utdanne så mange. Det lar seg rett og slett ikke gjøre å lære dem opp på den gamle måten (I parentes: jeg har i en tid iherdig og planmessig brukt "busklæring" for å betegne den form arkivarutdanningen har fått i Riksarkivet, i mangel av plan og tilsyn).

De nye mulighetene som det intensive kursopplegget gir for å utdanne virkelig kvalifiserte medarbeidere, veier likevel langt mer enn de praktiske behov. Man får en systematisk utdanning og et bredt teoretisk fundament for det videre arbeidet.

Formen, - fast organiserte intensive kurs, synes altså gitt, men ikke nødvendigvis kursenes omfang og sammensetning. Fester man blikket på det ideelle, og nøyer seg med å legge Arkivverkets behov til grunn, kunne mye tale for å bygge

registratorutdanningen mer som en flertrinns-affære. Ved å benytte et opplegg med et noe mindre innledende kurs, etterfulgt av faste intensive videreutdanningskurs, ville man trolig lig oppnå å avstemme undervisningen til registratorenes voksende behov og motivasjon for ny kunnskap. En annen sak er at man kanskje kan stille spørsmål tegn ved Arkivverkets evne til å gi en sprangvis utdanning den tilstrekkelige fasthet.

En av farene ved dagens opplegg synes nettopp å være at det overveldende oppbud av timer og kurs gjennom 2 år faller vanskelig å fordøye, og at nyervervede kunnskaper bare i mindre grad griper inn i allerede kjente arbeidsområder.

Jeg risikerer her å framstå som en representant for l'ancien regime. I alle fall må jeg få understreke at den ideelle ordningen som her er skissert, først og fremst fortøner seg som ideell med tanke på elever uten bakgrunn fra arkivstatetaten eller statsadministrasjonen.

Dette var det ideale. Så til det mulige. Et sammenhengende kurs i den form det har fått, er på mange måter et resultat av gitte premisser. Jeg har gjettet meg til at et overordnet og nødvendig hensyn har virket bestemmende inn på oppleggets ramme, - hos oss som hos alle andre: hensynet til de utdannede registratorenes lønn, og dermed til kurskursets rekruttering.

Gjennom et fast organisert og tidsavgrenset kurs har en kunnet nyte godt av den mer eller mindre skrevne regel at lønn står i samsvar med dokumenterbar utdanning. Det er ikke vanskelig å tenke seg tilfeller hvor dette betyr høyere lønn enn man ville oppnå med likeverdige kunnskaper ervervet gjennom en mindre formelt organisert og tidsavgrenset opplæring. En kan altså tale om en nødvendighet i kursopplegget, om gitte rim å dikte på. Analogiene trenger seg uvegerlig på, i det tilfellet vel først og fremst analogiene til (den tidligere) bibliotekarutdanningen.

Gjennom et 2-årig kurs kan man sette fram et utdannings-tilbud som er gunstig ved at det er tilpasset statens almene skjema for lønnskvalifikasjon gjennom utdanning. (Et sidesprang: såvidt jeg skjønner, har det hittil ikke lyktes å få registratorene plassert på det lønnstrinn de skulle være kvalifisert til).

Når premisser av denne art foreligger i utgangspunktet, ledes man også lettere til å begynne ovenfra når man legger opp studieplanene. Man begynner gjerne med å fastsette det samlede antall timer, og utleder en time- og fagfordelingsplan. Jeg vil tro at dette også i noen grad har skjedd med registratorkursets studieplan, særlig når det gjelder de samfunnsfaglige disiplinene. Spesielt i Forvaltningskunnskap kan man få inntrykk av at det har vært skyflet på med timer, trolig utover det man egentlig har behov for, for å oppfylle de krav rammene setter. Kanskje har de overordnede rammer også bidratt til å feste oppmerksomheten noe mer på teoriundervisningen til fortrenghet for praksisundervisningen, enn ønskelig kan være.

Jeg har fått forståelsen av at det har vært et mål å organisere registratorutdanningen slik at den også kan kvalifisere for annet arbeid innen statstjenesten. I tillegg har muligheten for å benytte registratorkurs som byggekloss i en fagkrets ved et universitetsstudium vært antydning. Målet vil da være å få utdanningen godkjent som ekvivalerende et grunnfag.

Mon ikke disse hensyn - til lønnsvilkår og til mulighetene for anvendelse av utdanningen utenfor arkivetaten - har bidratt til å gi registratorkurset mye av dets form og omfang. Må jeg igjen bare få presisere at det her dreier seg om impulser som virker like avgjørende inn for andre kursarrangører som for oss, og hensyn som dessuten både er legitime og nødvendige for å knytte kvalifiserte medarbeidere til Arkivverket.

Når jeg har gitt meg inn på å behandle slike hensyn som mer eller mindre tvinger seg på oss, er det først og fremst for å understreke deres pedagogiske omkostninger. Spesielt kaller enkelte svakheter ved opplæringens progresjon på justeringer. Jeg synes derfor mye taler for å innføre et enkelt, men fast opplegg for videreutdanning av registratorer utenfor den ordinære opplæringens rammer. En slik videreopplæring, som også arkivarene i høyeste grad har behov for, bør kunne inngå som en del av registratorenes ordinære arbeid.

Et lite spørsmålstegn ved perspektivene framover. For å arrangere nye registratorkurs må antallet elever overstige et bestemt minimum. Kanskje må vi dermed basere oss på også å

utdanne registratorer som ikke kan gjøre regning med å få få stillinger i Arkivverket. Jeg er på gyngende grunn her også, og så, men slik forholdene fortøner seg, blir spørsmålet om de rette instanser vil gi oss midler til å utdanne folk for arbeid ut over vår egen etat. Dette kan vel synes vanskeligere enn å få kurset godkjent som ekvivalerende et grunnfag.

Et hjertesukk på vegne av de yngre arkivarene til slutt. Registratorkursene har tatt opp både grunnleggende og svært avanserte emner. Yngre arkivarer, også blant dem som har vært engasjert som lærere, har skjelt lengselsfullt til undervisningen. For arkivarene har det dreid seg om arkivfaglig eller arkivrelevant kunnskap som de har hatt bruk for, ofte svært bruk for. Også om teoretisk viten med intim relevans for deres arbeidsoppgaver. I det hele tatt har arkivarene ofte følt en motivasjon for kursene som registratorelevne under kursets gang vel ennå ikke har hatt forutsetninger for å føle. Dette er sagt, ikke for å skape en motsetning mellom de to gruppene av medarbeidere, men for å sende et streifskudd inn i en annen debatt.

BENTE J. TUXEN OG TROND SIREVÅG: OVERSIKT OVER UNDERVISNINGEN
VED REGISTRATORKURSENE 1973-1975 OG 1974-1976.

Oversikten omfatter bare de deler av Arkivlederkurset (FAD 1973/74) og Grunnkurset i arkivlære (FAD 1975) som er regnet inn i registratorkursene. FAD-kursene er her brutt opp som separate undervisningsenheter, og timene er postert under de respektive fagdisiplinene.

Det vil fremgå av oversikten at flere fagdisipliner ved de to kursene er blitt dekket etappevis. Både første elevkulls spesielle begynnerår og samkjøringen av de to kurs i 1974/75 førte til at det måtte gis tilleggsundervisning i enkelte delkurs.

Undervisningsåret 1973/74 (1. elevkull).

1. ARKIVKUNNSKAP II

Undervisning ved FAD.s arkivlederkurs:

	<u>Timer:</u>	<u>Foreleser:</u>
1.01 Arkivets plass og oppgaver	2	Strøm, Riksarkivet (<u>RA</u>)
1.02 Felles arkivnøkkel for statsforvaltningen	20	Marthinsen, <u>RA</u>
1.03 Sikkerhetsinstruks	2	Haugan, Forsvarsdep.
1.04 Ordning og oppbevaring	2	Marthinsen, <u>RA</u>
1.05 Katalogisering og avlevering	4	Larsen, <u>RA</u>
1.06 Omvisning i arkivskapende institusjon	2	(Justisdepartementet)
1.07 Koordinert indeksering	4	Brisner, Norsk senter for informatikk
1.08 Arkivdefinisjoner	4	Larsen, <u>RA</u>
1.09 Normalinstrukser	4	Strøm/Marthinsen, <u>RA</u>
1.10 Post og saksgang	4	Strøm, <u>RA</u>
1.11 Registrering	4	Strøm, <u>RA</u>
1.12 Klassifikasjonssystemer	8	Marthinsen, <u>RA</u>
1.13 Konstruksjon av arkivnøkkel	12	Marthinsen, <u>RA</u>
1.14 Arkivbegrensning og kassasjon	6	Marthinsen, <u>RA</u>
1.15 Vedlikehold og reparasjon	2	Pedersen, <u>RA</u>

2. FORVALTNINGSKUNNSKAP

Undervisning ved FAD.s arkivlederkurs:

2.01	Forvaltningsloven og offentlighetsloven	8	Kons. Keiserud, Justisdep
2.02	Sivilombudsmannsordningen	2	Ktr.sjef Sinding-Larsen, Sivilombudsmannen
2.03	Budsjettlære	6	Kons. Krosshavn, Finansdep.
2.04	Regnskapslære	4	Kons. Ingebrigtsen, Finansdep.
2.05	Anvisningssystemet i staten	2	Skattefogd Høihjelle
2.06	Riksrevisjonen	2	Eksp.sjef Gjelstad, Riksrevisjonen
2.07	Saksbehandling	14	Undervisn.kons. K. Jensen, Postdirektoratet
2.08	Kontororganisasjon	22	Kons. Hammerstad, Rasjonaliseringsdirektoratet
2.09	Arbeidsledelse	40	Per E. Sæhle, Institutt for organisasjonsutvikling
2.10	Bibliotekttjeneste	10	Bibl.leder Kringlen. Sentraladm.s bibliotekttjeneste
2.11	Statistikk	4	Planlegger I. Møglestue, Statistisk sentralbyrå
2.12	Kontorergonomi	2	
2.13	Møteteknikk, gruppearbeid	9	Rektor B. Fedje, Statens lærerskole for handels- og kontorfag

 125 t.

3. SAMFUNNSKUNNSKAP

Undervisning ved FAD.s arkivlederkurs:

Statskunnskap	28 t.	Lektor Brit Hildeng Hauge
---------------	-------	---------------------------

(Videre undervisning for 1. elevkull under pkt. 7)

4. ADMINISTRASJONSHISTORIE

Undervisning ved FAD.s arkivlederkurs:

Norsk administrasjons- historie, særlig etter 1914	22	Trygderettsformann Sigurd Birkelund
--	----	--

Tilleggsundervisning i
Riksarkivet:

Bl. a. departementsutvik- lingen på 1800-tallet, statssekretariatet, mili- tæretaten	54	C. Larsen, D. Jørgensen, H. O. Andreassen, O. Bar- laup, <u>RA</u>
---	----	--

76 t.

Resterende undervisning i Administrasjonshistorie i Riksar-
kivets regi: 33 timer under punkt 11.

5. ARKIVKUNNSKAP I

Undervisning ved FAD.s arkivlederkurs:

5.1 Arkivverket og statsforvaltningen	2	Mannsåker, <u>RA</u>
5.2 Riksarkivets eldre avdeling/omvisning	4	Engelstad, <u>RA</u>
5.3 Riksarkivets yngre avdeling/omvisning	4	Larsen, <u>RA</u>

Resterende undervisning i Riksarkivets regi 2. år:
90 timer under punkt 6.

Undervisningsåret 1974/75 (felles for 1. og 2. elevkull):

Undervisningen ble i sin helt gitt i Riksarkivets regi.

6. ARKIVKUNNSKAP I

6.1 Innføringskurs	50	Carlo Larsen, <u>RA</u>
6.2 Norsk og dansk arkivvesen	4	Ola Barlaup, <u>RA</u>
6.3 Svensk arkivvesen	2	J. H. Marthinsen, <u>RA</u>
6.4 Kart	8	J. H. Marthinsen, <u>RA</u>
6.5 Materialkunnskap og arkivpleie	3	Henry Pedersen, <u>RA</u>
6.6 Seglpleie	1	Odd Fjordholm, <u>RA</u>

6.7	Papirkvalitet	2	Svein Helgesen, <u>RA</u>
6.8	Film	2	Thorsten Eken, <u>RA</u>
6.9	Bestandkunnskap:		
	Orientering om departements- arkiver, Statssekretariatet, matrikkelvesen, militærarkiver, manttall	10	C. Larsen, O. Barlaup, H. O. Andreassen og V. Jean-Hansen, <u>RA</u>
	Orientering om arkivmateri- ale i Regjeringskvartalet (Y-blokken), Akershus fest- ning (Landssvikarkivet) og Hovedøya	8	A. A. Svalestuen, O. Kolsrud og H. Paulsen, <u>RA</u>

90 t.

Tidligere undervisning for 1. elevkull:

10 timer under punkt 5.

Tilleggsundervisning for 2. elevkull:

4 timer under punkt 12.

7. HISTORIE.

7.1	Tidsrommet inntil 1660	32	Edwin Torkelsen, <u>SAO</u>
7.2	" " 1800-1870	26	Trond Sirevåg, <u>RA/PAK</u>
7.3	" " 1870-1905	10	Andres A. Svalestuen, <u>RA</u>
7.4	" " 1870-1905	20	Ole Kolsrud, <u>RA</u>
7.5	" " 1905-1940 ¹⁾	22	Stip. G. Øidne, Univ. i Oslo
7.6	" " 1940-1945	10	Helge Paulsen, <u>RA</u>

8. SAMFUNNSKUNNSKAP.

8.1	Organisasjonene	16	Lektor Brit Hildeng Hauge
8.2	Militærvesen	4	V. Jean-Hansen, <u>RA</u>
8.3	Domstolene	4	M. Robberstad, <u>RA</u>
8.4	Økonomi	6	Konsulent Grund

30 t.

Tidligere undervisning for 1. elevkull:

28 timer under punkt 3.

Tilleggsundervisning for 2. elevkull:

30 timer under punkt 14.

1)

Kurs ved Historisk institutt

9. HISTORISKE HJELPEVITENSKAPER.

9.1	Paleografi	30	Knut Johannessen, <u>RA</u>
9.2	Genealogi	<u>10</u>	Sigurd Engelstad, <u>RA</u>
		40 t.	

10. ADMINISTRASJONS- OG INSTITUSJONSHISTORIE.

10.1	Lokaladministrasjonen	24	Lajos Juhasz, <u>SAO</u>
10.2	Sentraladministrasjonen inntil 1814	6	Lars Hamre, <u>RA</u>
10.3	Statsrevisjonen -- Revisjonsdepartementet - Riksrevisjonen	3	Hans O. Andreassen, <u>RA</u>
10.4	Oversikt under 8.3	-	Magnus Robberstad, <u>RA</u>
		33 t.	

Tidligere undervisning for 1. elevkull:

76 timer under punkt 4.

Tilleggsundervisning for 2. elevkull:

76 timer under punkt 15.

11. RETTSLÆRE.

Oversiktskurs	59 t.	Univ. lektor J. Bull, Univ. i Oslo.
---------------	-------	--

Undervisningsåret 1975/76 (2. elevkull):

Undervisning i Arkivkunnskap og Forvaltningskunnskap ble gitt i regi av FAD.

Undervisningen forøvrig ble gitt i Riksarkivet.

12. ARKIVKUNNSKAP I.

Undervisning ved FAD.s grunnkurs i arkivlære 1975:

12.1	Arkivverket og statsforvaltningen	2	Dagfinn Mannsåker, <u>RA</u>
12.2	Offentlighetslovens følger for arkivtjenesten	2	Ella Michelsen, Justisdepartementet

Tidligere undervisning: 90 timer under punkt 6.

13. ARKIVKUNNSKAP II.

Undervisning ved FAD.s grunnkurs i arkivlære 1975:

13.01	Arkivets plass og oppgaver	2	Arne Strøm, <u>RA</u>
-------	----------------------------	---	-----------------------

13.02	Felles arkivnøkkel for statsforvaltningen	22	J. H. Marthinsen, <u>RA</u>
13.03	Sikkerhetsinstruks	2	Haugan, Forsvarsdep.
13.04	Ordning og oppbevaring	2	J. H. Marthinsen, <u>RA</u>
13.05	Katalogisering og avlevering	4	Carlo Larsen, <u>RA</u>
13.06	Arkivdefinisjoner	2	Carlo Larsen, <u>RA</u>
13.07	Normalinstrukser	2	Arne Strøm, <u>RA</u>
13.08	Post og saksgang)		
13.09	Registrering)	12	Arne Strøm, <u>RA</u>
13.10	Klassifikasjonssystemer	6	Ekholdt, NSB.
13.11	Konstruksjon av arkivnøkkel	2	J. H. Marthinsen, <u>RA</u>
13.12	Arkivbegrensning og kassasjon	4	J. H. Marthinsen, <u>RA</u>
		<hr/>	
		62 t.	

Tilleggsundervisning gitt i Riksarkivet:

13.13	Klassifisering)	12	J. H. Marthinsen, <u>RA</u>
13.14	Kassasjon)		
13.15	Klassering	4	K. Isaksen, <u>RA</u>

14. SAMFUNNSKUNNSKAP.

Undervisning i Riksarkivet:

14.1	Storting, regjering og forvaltning	10	O. Kolsrud, <u>RA</u>
14.2	Politiske avgjørelsesprosesser	10	T. Sirevåg, <u>RA</u>
14.3	Økonomi	10	I. Asla, Stat. s.byrå
		<hr/>	
		30 t.	

Tidligere undervisning: 30 timer under punkt 8.

15. ADMINISTRASJONS- OG INSTITUSJONSHISTORIE.

Undervisning i Riksarkivet:

15.1	Sentraladministrasjonen 1814-1914	30	Univ.lektor P. Maurseth, Univ. i Oslo
15.2	Sentraladministrasjonen 1914-1939	20	T. Sirevåg, <u>RA</u>
15.3	Sentraladministrasjonen 1940-1950	22	Underdir. Jan Debes, FAD
15.4	Militærvesenet	4	C. Larsen, <u>RA</u>
		<hr/>	
		76 t.	

Tidligere undervisning: 33 timer under punkt 10

16. FORVALTNINGSKUNNSKAP.

Undervisning ved FAD.s grunnkurs i arkivlære 1975:

16.01	Statsforfatningen og statsforvaltningen	4	Trygderettsformann S. Birkelund
16.02	Personalforvaltning i staten	2	Kons. U. Aarre, FAD
16.03	Bruk av EDB	2	Gjørven
16.04	Bibliotektjenesten	4	Hovedbibliotekar Kringlen
16.05	Gruppearbeid	1	Kons. S. Roti, FAD
16.06	Samarbeidsutvalg)	1	Arne Gjelsnes, Leder for Samarbeidsutv. i staten
16.07	Kontorergonomi }	1	
16.08	Blankettorganisasjon, Statens fellesblanketter	2	Helge Hammerstad, Statens trykksakekspedisjon
		<hr/>	17 t.

Tilleggsundervisning i Riksarkivet:

16.09	Forvaltningsloven	4	Ruud, Justisdepartementet
16.10	Offentlighetsloven	4	Kons. A. Kjerschow, Justisdep.
16.11	Forvaltningens organisasjon	6	Underdirektør B. Eriksen, R-direktoratet
16.12	Saksbehandling	14	Kons. Alsaker, Sos.dep.
16.13	Gruppearbeid	4	Kons. Årstad, R-direktør.
16.14	Organisasjonsutvikling	3	Kons. Fasting, R-direkt.
16.15	Budsjett	4	Kons. H. Gorholt, Fin.dep.
16.16	Regnskap	4	Kons. A. Ingebrigtsen, Finansdep.
16.17	Blanketter	4	Rørdam, R-direktoratet
16.18	Arbeidsforenkling	4	K. Isaksen, <u>RA</u>
16.19	Rasjonalisering	7	Kons. O. Kjellsmo, R-dir.
16.20	Tekstbehandling og reproduksjon	6	L. Johansen, R-dir.
16.21	Databehandling	9	A. Hals, <u>RA</u>
16.22	Kontororganisasjon	2	Løvdahl, R-direkt.
16.23	Anvisningssystemet i staten	2	Skattefogd B. Høihjelle
16.24	Statistikk	6	I. Møglestue, Stat. s. byrå
16.25	Riksrevisjonen	<hr/> 2	Eksp.sjef Gjelstad, Riksrevisjonen
			85 t.

STUDIEPLAN FOR
TO-ÅRIG KURS FOR REGISTRATOR I ARKIVVERKET 1)

Målsetjing:

Opplæringa skal skaffa kvalifiserte folk til ei funksjonærgruppe, registratorar, som kan ta på seg ei rekkje av dei arbeidsoppgåvene i Arkivverket som i dag vert utførte av dei vitskaplege tenestemannene, arkivarane. Av slikt arbeid kan nemnast: lettare ordnings- og registreringsarbeid, framleiding av arkivalia til lesesalen og til avskrivning eller fotografering, avskrift som krev noko skriftkunnskap, svar på ymse genealogiske og historiske spørsmål, ekspedisjon av inn- og utlån, lesesalsinspeksjon, assistanse under arkivinspeksjon, kassasjonar og rådgjeving i statsforvaltninga og kommunane.

Opptaksvilkår: Examen artium.

Opplæringsstad: Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo. Om eventuell teoretisk undervisning andre stader, sjå nedanfor.

Opplæringstida er 2 år. Elevane er i denne tida aspirantar i Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo, og opplæringa er kombinert praktisk-teoretisk. Den teoretiske undervisninga går for seg i tida 15. september - 15. desember og 15. januar - 15. mai, i alt 30 veker kvart år.

Linjedeling. 1. året er sams for alle elevar. 2. året kan dei velja mellom 2 linjer, den historiske linja og den moderne linja. Den historiske linja skal gje elevane dei kunnskapar som trengst for registratorar i den eldre avdelinga i Riksarkivet og i statsarkiva. Den moderne linja skal utdanna registratorar som skal vera kvalifiserte til å arbeida med arkiv frå nyare tid i Riksarkivet og statsarkiva.

Den teoretiske undervisninga vert gjeven i eksaminatoria, seminar og førelesingar, supplert med skriftlege øvingar.

1)

Den fullstendige studieplanen er gjengitt etter Riksarkivets kopibok nr. 143 B (1974) s. 509 ff. Til seminaret ble bare pensumlisten mangfoldiggjort.

Lærarar er dels embets- og tenestemenn i Arkivverket, dels dels tilkalla lærarkrefter frå andre institusjonar. I den mon det er praktisk mogeleg, kan opplæringa kombinerast med t.d. arkivkurs som Opplæringsseksjonen i Forbrukar- og administrasjonsdepartementet held frå tid til anna. Dette gjeld særlegvis det 2. året, moderne linje.

Timetalet er jamt over 10 timar i veka, d.v.s. 300 underervisningstimar i skuleåret.

Time- og fagfordeling.

1. år:	Norsk historie	120 timar
	Samfunnskunnskap	60 " "
	Arkivkunnskap I	90 " "
	Historiske hjelpe-	
	vitskapar I	40 " "
		<hr/>
		310 timar

2. år:	Historisk linje:	
	Administrasjons- og institusjonshistorie	120 timar
	Rettslære	60 " "
	Historiske hjelpe-	
	vitskapar II	30 " "
	Norsk språkhistorie	30 " "
	Interpretasjonsøvingar	60 " "
	Arkivkunnskap II	20 " "
		<hr/>
		320 timar

2. år:	Moderne linje:	
	Administrasjons- og institusjonshistorie	100 timar
	Rettslære	60 " "
	Forvaltningskunnskap	90 " "
	Arkivkunnskap II	70 " "
		<hr/>
		320 timar

Pensa.

1. år:

Norsk historie: Oversyn over historia fram til i dag, på grunnlag av dei lærebøkene som for tida er grunnbøker for historie grunnfag ved Universitetet i Oslo.

Hjelpebøker:

Andreas Holmsen: Norges historie fra de eldste tider til 1660. 3. oppl. Oslo 1971.

Magnus Jensen: Norges historie. Norge under eneveldet. 1660-1814. 3. utg. Oslo 1963.

Arne Bergsgård: Norsk historie 1814-1880. Oslo 1964.

Jostein Nerbøvik: Norsk historie 1870-1905. Oslo 1973.

Berge Furre: Norsk historie 1905-1940. Oslo 1971.

Chr. A. R. Christensen: Okkupasjonsår og etterkrigsrid. Vårt folks historie, bd. IX. Oslo 1961.

Samfunnskunnskap: Oversyn over samfunnsorganisasjon og økonomi på grunnlag av læreboka i desse emne som vert nytta for historie grunnfag ved Universitetet i Oslo.

Hjelpebok:

Leiv Mjeldheim: Det politiske system, Oslo 1971.

Arkivkunnskap I: Elementær arkivteori, arkivterminologi, arkivhistorie, dokument- og materialkunnskap, oversyn over arkivalia i Arkivverket og prinsippa for registrering der, arkivaliepleie, arkivlokale og -innreiing, Arkivverkets historie og dei funksjonane det har i dag.

Hjelpebøker:

Nils Nilsson: Arkivkunnskap, Malmö 1973.

Alf Kiil: Arkivkunnskap. Statsarkiva. Oslo 1969.

Lars Hamre: Innføring i kjeldekunnskap. Førellesningar. Stensil.

Jan H. Olstad: Riksarkivet (Heimen, bd. IX).

Harald Jørgensen: Nordiske arkiver (bolken om Noreg s. 173-211) Kbh. 1968.

Historiske hjelpevitenskapar I: Øving i å lesa nygotisk skrift. Oversyn over hovuddraga i skriftutviklinga. Elementær kjennskap til genealogi, kronologi, mynt, mål og vekt.

HjelHjelpebøker:

- Eri** Erik Kroman: Skriftens historie i Danmark fra reformationen til nutiden. Viborg 1970.
- Hol** Holger Hjelholt: Skriftprøver fra tiden efter reformationen til midten av 19. aarhundrede. Med tekstlæsningninger. Viborg 1970.
- Lar** Lars Hamre: Innføring i kjeldekunnskap. Førellesningar. StenStensil.
- Fin** Fin Michalsen: Slekten. Innføring i ættegransking. OsloOslo u.å.
- Olav** Olav Heskestad: Kalender for historie og ættegransking. OsloOslo 1965.

2. 12. år, historisk linje:

Admi Administrasjons- og institusjonshistorie: Kjennskap til framframvoksteren og utviklinga av sentral- og lokaladministrasjonssonen og til dømande, kyrkjelege og militære institusjonar i Noi Noreg frå mellomalderen til vår tid, alt på allmenhistorisk bakbakgrunn.

HjelHjelpebøker:

- Lar** Lars Hamre: Innføring i kjeldekunnskap. Førellesningar. StenStensil.
- Haag** Haagen Krog Steffens: Den Norske Centraladministrations Historie 1814-1914. Kra. 1914.
- Sig** Sigurd Birkelund: Norsk administrasjonshistorie - med hovhovedvekt på tiden etter 1914. Forelesninger ved arkarkivleder kurset 1973/74. Stensil.
- Inn** Innstilling om den sentrale forvaltnings organisasjon. AvgAvgitt 15. mai 1970.
- Alf** Alf Kiil: Arkivkunnskap. Statsarkiva. OsloOslo 1969.
- Hal** Hallvard Trøtteberg: Kommunale institusjonar i Norges bybygder 1741-1933 (i Kommunal arkivordning, Oslo 1949)
- Arn** Arnljot Engh og K.M. Nordanger: Kommunalkunnskap. 5. utg. OsloOslo 1960.
- H. H. J.** Barstad: Historisk oversigt over den norske hærs orgorganisation og udvikling siden dens oprettelse i 16261628 indtil nutiden (i Norsk Militært Tidsskrift, 53. bd. 64).
- John** Johannes Schjøtz: Den norske armes organisation 1764-1818. Av: Norsk militært tidsskrift, b. 73-75.
- Nor** Norges Sjøforsvar 1814-1914, Kra. 1914.
- Lar** Lars Kierland: Litt om marinens central-administrasjon 18071807-1899 (i Norsk tidsskrift for sjøvesen, 1934).
- Rik** Riksarkivets katalogar: Administrasjonshistoriske innleileilingar.

Rettslære: Stutt oversyn over dei ulike rettsområde med hovudvekt på dei der dokumentasjon frå arkiva særleg kjem på tale.

Hjelpebøker:

Knut Robberstad: Rettssoga. Oslo 1971.

Ragnar Knoph: Oversikt over Norges rett. 4. utg. Oslo 1966.

Historiske hjelpevitenskapar II: Utvida kunnskapar i paleografi, genealogi og kronologi. Kjennskap til grunndraga i diplomatikk, heraldikk, sigillografi og til grunnprinsippa for kjeldeutgjeving.

Hjelpebøker, forutan dei som er nemnde under Historisk hjelpevitenskapar I:

Herluf Nielsen: Kronologi. 2. opl. Viborg 1965.

Knud Prange: Heraldik og historie. Viborg 1962.

Lars Hamre: Innføring i diplomatikk. Oslo 1972.

Ymse artiklar i Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder.

Norsk språkhistorie: Oversyn over språkutviklinga med særleg vekt på skriftmålet frå seinmellomalderen til kring 1800.

Hjelpebok:

E. Lundeby og I. Torvik: Språket vårt gjennom tidene. 5. oppl. Oslo 1972.

Interpretasjonsøvingar: Transkribering av tekster med gammal skrift, og språkleg og reell kommentar.

Arkivkunnskap II: Elementær kjennskap til arkivdanning og arkivarbeid i statleg og kommunal forvaltning i dag.

Hjelpebøker:

Nils Nilsson: Arkivkunnskap.

Kompendier. Utarbeidde av tenestemenn i Riksarkivet for registratorkurs og arkivleiarkurs.

2. år, moderne linje:

Administrasjons- og institusjonshistorie: Som historisk linje, men med hovudvekta på tida etter 1814.

Rettslære: Som historisk linje.

Forvaltningskunnskap: Kjennskap til viktige trekk ved moderne offentleg organisasjon og administrasjon, samla under emne som: organisasjonsteori, kontorteknikk, rasjonalisering, saksbehandlings- og utgreiingsteknikk, budsjettlære og økonomiforvaltning, arbeidsleiing og instruksjon, personalforvaltning, statistikk.

Hjelpebøker:

Anders Frihagen: Forvaltningsloven. Oversikt over innhold og forarbeider. 2. rev. utg. Bergen 1972.

Offentlighetsloven. Lov 19. juni 1970 nr. 69. En kort orientering. Utarbeidet i juni 1971 av Justisdepartementet. Opplæringsseksjonen.

Kontorboken. Kontororganisasjon og administrativ rasjonalisering. Redigert av Leif H. Skare. 5. utg. Oslo 1970.

Anders Aasen: Saksbehandlere og saksbehandling. Stensil.

Erlend Von Hofsten: Praktisk statistikk. 5. delvis omarb. oppl. Sth. 1966.

Arkivkunnskap II: Kjennskap til arkivdanning og arkivarbeid i statleg og kommunal forvaltning i dag, særleg emne som: instruksar og reglar, registrering, klassifisering, klassering, arkivlegging, bortsetting, avlevering, arkivutstyr, kassasjon.

Hjelpebøker:

Nils Nilsson: Arkivkunnskap.

Knut Holt: Arkivering. Systemer - Hjelpemidler - Organisasjon. Oslo 1949.

Kontorboken. Sjå ovanfor.

Kompendier. Utarbeidde av tenestemenn i Riksarkivet for registratorkurs og arkivleiarkurs.

Den praktiske undervisninga vert gjeven i Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo. Ein røynd arkivar som er særskilt oppnemnd til dette, får ansvaret for at den praktiske opplæringa vert samordna med teoriundervisninga, og skal - med hjelp frå andre arkivarar - stå for den instruksjon og kontroll som trengst i samband med dei ulike arbeidsoppgåvene elevane får (jfr. ovanfor: Målsetjing).

Elevane på moderne linje skal 2. år ha hospitantteneste i eit forvaltningsarkiv i 4 veker og arbeida 4 - 6 veker ved arkivinspeksjonen i Riksarkivet med arkivinspektøren som rettleiar.

Elevar som ikkje kan bruka skrivemaskin, må ta eit kurs i maskinskriving i studietida.

Eksamen.

Etter 1. år vert det halde skriftleg og munnleg eksamen i norsk historie, munnleg eksamen i samfunnskunnskap og arkivkunnskap I. og skriftleg prøve i skriftkunnskap (historiske hjelpevitenskapar I).

Etter 2. år vert det på historisk linje halde skriftleg eksamen i administrasjons- og institusjonshistorie og munnleg eksamen i rettslære, historiske hjelpevitenskapar II og norsk språkhistorie. Dertil vert det gjeve ei skriftleg interpretasjonsoppgåve.

På moderne linje vert det halde skriftleg eksamen i administrasjons- og institusjonshistorie og munnleg eksamen i rettslære og forvaltningskunnskap. I arkivkunnskap II vert det halde munnleg eksamen og ei skriftleg prøve i klassifisering/ klassering.

- I dei faga der det er både skriftleg og munnleg eksamen, vert karakteren i faget endeleg fastsett etter den siste av dei to prøvene.

Karakteren for praktisk dugleik vert fastsett på grunnlag av ei vurdering av den praktiske innsatsen elevane har ytt i heile opplæringstida.

Elevar som av ein eller annan grunn sluttar etter 1. år, kan få eit vitnemål for dette, med karakterar i dei teoretiske fag og praktisk dugleik.

Karaktersystem.

Det vert nytta følgjande karakterar:

- 1.0 - 1.5 = Særs godt
- 1.6 - 2.5 = Mykje godt
- 2.6 - 3.2 = Godt
- 3.3 - 4.0 = Nokså godt
- 4.1 - 6.0 = Ikkje stått

For dei ymse faga gjeld dessutan desse vektala:

1. år:	Begge linjer	
Norsk historie	2	
Samfunnskunnskap	1	
Arkivkunnskap I	2	
Historiske hjelpe- vitskapar I	1	
2. år:	Hist.linje	Moderne linje
Administrasjons- og institusjonshistorie	2	2
Rettslære	1	1
Historiske hjelpe- vitskapar II	1	
Norsk språkhistorie	1	
Interpretasjon	2	
Forvaltningskunnskap		2
Arkivkunnskap II		2
Praktisk dugleik	4	4

Dersom det vert gjeve karakterar etter 1. år, får praktisk dugleik vekttalet 2.

Hovudkarakteren vert: Fagkarakterane multipliserte med dei respektive vekttalet, summerte og dividerte med vektalsummen.

Mai 1974.

OLA BARLAUP : REGISTRATORUTDANNELSEN - BRUK AV ARBEIDSKRAFT FRA ARKIVVERKET

Under planleggingen av registratorutdannelsen var det helt fra begynnelsen av meningen at en vesentlig del av opplæringen skulle gis av arkivverkets egne folk. Det gjaldt undervisningen i historie, og i mye av det som er blitt samlet under betegnelsene arkivkunnskap og historiske hjelpevitenskaper.

Da opplæringen av registratorer kom i gang høsten 1973, ble det meste av undervisningen imidlertid gjennomført ved at elevene fulgte Forbruker- og administrasjonsdepartementets arkivlederkurs. Som en vil se av tabellen over antall timer, ble storparten av timene i skoleåret 1973-74 gitt på arkivlederkurset, det som ble gitt i Riksarkivet var administrasjonshistorie og orientering om arkivene etter sentraladministrasjonen.

I skoleåret 1974-75 var det ikke noe FAD-kurs, og det ble undervist for begge kull samtidig i Riksarkivets regi. Tilsammen var det 372 undervisningstimer, ca. to tredjedeler av dem ble gitt av arkivverkets ansatte.

I 1975-76 fikk 2. kull undervisning som tilsvarte den 1. kull hadde fått på arkivlederkurset 1973-74. Grunnkurset høsten 1975 ga bare en del av opplæringen, og Riksarkivet måtte stå for det meste av undervisningen. Det ble i stor utstrekning engasjert lærere utenfor arkivverket, det var til dels de samme som hadde undervist på arkivlederkurset.

Fordeler vi undervisningstimene på avdelingene i Riksarkivet og på Statsarkivet i Oslo, ser vi at de fleste timene faller på ansatte i yngre avdeling. Dette var en naturlig følge av at det dreide seg om utdanning av registratorer på moderne linje. Timene ved lærere fra eldre avdeling var i paleografi, genealogi og administrasjonshistorie. Ansatte i Statsarkivet underviste i norsk historie og i administrasjonshistorie.

Når det gjelder den undervisningen Riksarkivets ansatte har hatt på FAD-kursene, så ser vi at det alt vesentlige av arbeidet har falt på Arkivinspeksjonen. Dette er imidlertid undervisning som ville ha blitt gitt enten

det hadde vært noen registratoropplæring eller ikke.

Mens vi har oppgaver over mange undervisningstimer som har vært holdt, er det verre å anslå hvor mye tid som har gått med til å forberede undervisningen. Opplysninger fra 7 av dem som har hatt et større antall undervisningstimer, antyder at det gjennomsnittlig har vært brukt ca. to timer til å forberede hver undervisningstime. Dette varierer fra fag til fag. De som har undervist i norsk historie, administrasjons- og institusjonshistorie og samfunnskunnskap har i gjennomsnitt oppgitt tre timers forberedelse for hver time undervisning, noen har oppgitt høyere tall. For arkivkunnskap og historiske hjelpevitenskaper er det oppgitt gjennomsnittlig $1\frac{1}{2}$ times forberedelse for hver time.

I alt har lærere fra arkivverket hatt 506 timer med undervisning for registratorelevne, når vi regner med FAD-kursene. Legger vi så til to timer med forberedelse for hver time, kommer vi opp i ca. 1500 timer. I tillegg til dette har det gått med mye tid til administrasjon, planlegging, eksamen, og til veiledning og tilsyn i praksisperiodene. Her er oppgavene over tidsforbruket enda mere usikre enn når det gjelder tid som går med til å forberede undervisning. De innhentede oppgavene antyder imidlertid at det har gått med 4-500 timer til slikt arbeid. Når vi så legger dette til den tid som er gått med til undervisning, skulle vi komme opp i et samlet tidsforbruk på ca. 2000 timer.

Vi kan av dette se at opplæringen av registratorer har lagt beslag på en god del av arbeidskapasiteten i arkivverket de tre siste årene, noe som har gått ut over de oppgavene vi til vanlig arbeider med. Vi bør derfor forsøke å finne ut hvor mye av undervisningen det er nødvendig at etatens egne folk står for, og hvor mye som like gjerne kan overlates til lærere utenfra. Dette er problem som bør avklares før nye kurs skal holdes i framtida.

REGISTRATORUTDANNELSEN: BRUK AV ARBEIDSKRAFT FRA ARKIVVERKET

1. Undervisning i Riksarkivets regi, antall timer

	Ved ansatte i Arkivverket	Ved lærere uten- fra Arkivverket
1973-74	54	
1974-75	243	129
1975-76	<u>73</u>	<u>134</u>
Tils.	370	263

Undervisningstimen fordelt på avdelingene i Riksarkivet og på Statsarkivet i Oslo

	Yngre avd.	Eldre avd.	Arkiv- insp.	Andre RA- ansatte	Stats- arkivet
1973-74	54				
1974-75	119	46	10	12	56
1975-76	<u>52</u>		<u>21</u>		
Tils.	225	46	31	12	56

2. Antall timer ved ansatte i Riksarkivet på FAD's kurser

Arkivlederkurset	1773-74:	82
Grunnkurset	1975 :	<u>54</u>
Tils.		136

Timene fordelt på avdelingene i Riksarkivet

	Yngre avd.	Eldre avd.	Arkiv- insp.	Andre RA- ansatte
Arkivleder- kurset	12	4	62	4
Grunnkurset	<u>6</u>		<u>46</u>	<u>2</u>
Tils.	18	4	108	6

HANS TRY : DESENTRALISERT REGISTRATORUTDANNING ?

Det vil her særleg bli peikt på moment som kan tale for heil eller delvis desentralisering av registratorutdanninga. Ikkje minst vil det bli lagt vekt på den rolla distriktshøgskolane i så fall kan spele.

Ein kan spørje reint generelt kor vidt statsinstitusjonane bør gå inn for mest mogeleg rein intern etatsopplæring for funksjonærane sine, eller om ein bør nytte eksterne offentlege undervisningsinstitusjonar. Etter mitt syn taler mye for det siste.

Opplæringsrådet for statsforvaltningen uttaler i ei stortingsmelding om "Den sentrale opplæringsvirksomhet m. v. i statsadministrasjonen" (St.meld. nr. 102, 1973-74) ; s. 9: ... "Opplæringsrådet er av den mening at det kan være formålstjenlig å nytte eksterne offentlige undervisningsinstitusjoner i høyere grad enn tilfellet har vært hittil. Særlig må dette gjelde hvor det finnes opplæringsbehov som helt ut kan dekkes av slike opplæringstilbud. Men også ellers kan det være aktuelt å nytte eksterne tilbud. " ...

Det må bli billegare for det offentlege dersom etatane kan nytte ut undervisningstilbud som alt eksisterer og institusjonar som alt har spesialisert seg på å gi undervisning.

Etter mi meining kan etatsopplæring lett bli noe snever, for strengt innsikta på etatens næraste praktiske behov. Gjennom å nytte ut tilbud i regulære eksterne undervisningsinstitusjonar vil det truleg vere lettare å gi elevane/studentane eit vidare perspektiv på arbeidet, meir av allmenne synspunkt som kan motverke fagidioti og byråkratiisme.

Sannsynlegvis vil det også ha pedagogiske føremonnar at ein bruker regulære utdanningsinstitusjonar. Der er det profesjonelle lærarar, og det er lettare å unngå laust samansnikra ad-hoc-kurs med mange timelærarar.

Dersom ein går med på tanken om at det kan vere ein føremonn med noe opplæring som ikkje etaten sjølv direkte står for, kvar kan ein så tenke seg slik undervisning lagd i det konkrete tilfellet med registratoropplæringa ? Ein

har då for det første spørsmålet om å gi opplæringa i Oslo eller andre stader i landet. For det andre har ein spørsmålet om kva for undervisningsinstitusjonar som kan komme inn i bildet, her vil det særleg bli spørsmål om universitet eller distriktshøgskolar.

Fleire ting taler for å flytte noe av undervisninga ut av Oslo:

Staten har som kjent eit allment ønske om å flytte verksemd ut av det største pressområdet, Oslo-gryta. Rett nok vil det monne lite om utdanninga av registratorar heilt eller delvis blei flytta - men det allmenne ønsket om desentralisering må likevel telje med.

Dersom noe av opplæringa blei lagd til ein stad utanfor Oslo der det var statsarkiv, ville det truleg styrke statsarkiv-delen av undervisninga, etter som vedkommende statsarkiv då naturleg ville bli registrator-elevanes "base" i denne perioden. Og det er knapt til å komme utanom at slik undervisningsopplegget er nå dominerer Riksarkivet vel mye, når ein tenker på at ein vesentleg del av registratorane vil få statsarkiva som sine arbeidsplassar i framtida.

Ein må også tru at utdanning av registratorar ville verke inspirerande for statsarkiva der slik utdanning blei lagd, jamvel om det også ville føre til auka bører for tenestemennene og -kvinnene der.

Når det gjeld spørsmålet om å bruke universitetsundervisning eller distriktshøgskoleundervisning, vil eg nemne noen moment som taler særleg for å nytte ut det tilbodet distriktshøgskolane gir:

Desse skolane har ei spesiell oppgåve i å gi etter måten kortvarig yrkesretta postgymnasial utdanning. Fleire av studieretningane gir utdanning som i lengd og status liknar på den registratorane skal ha.

Distriktshøgskolane bruker i stor monn kurs-systemet, som ein i og for seg kan seie mye både godt og vondt om. Men i eit tilfelle som dette vil det by på store føremonnar at elevane/studentane kan gå på eit etter måten stutt og avgrensa kurs med særskild eksamen i nett den disiplinen dei har bruk for.

Det er nok også ein føremonn at distriktshøgskolane er eit ungt skoleslag som ennå er i formingsperioden. Det gjer at dei kan vere elastiske og at ein kan drøfte nye opplegg og idear med folka der på ein open og ofte fruktbar måte.

Distriktshøgskolane har alt i gang ei rad vidareutdanningsopplegg i samarbeid med ymse statsetatar, til dømes Televerket, Rikstrygdeverket, sjukepleieskolar. Dei har såleis alt røynsle i slikt samarbeid, og det er ei kjend sak at dei ser positivt på å få studentar av dette slaget - på deltid eller som fulltidsstudentar, då dei som regel er modne og godt motiverte for studia.

Men viktigast i vår samanheng må det vere at distriktshøgskolane verkeleg ser ut til å ha kurstilbod av interesse i samband med registratoropplæringa, - kurs som truleg ville kunne gå rett inn i dette undervisningsopplegget.

Eitt-årig utdanning i historie er det såleis ved alle distriktshøgskolane utan i Agder, der dei førebels bare har planar om slik undervisning.

I alle fall ved distriktshøgskolane i Nordland, Oppland, Rogaland og Agder har dei eigne studieopplegg i offentleg administrasjon, med hovudvekt på samfunnsfag og forvaltningsfag av ymse slag, fag som til dels har same namn som dei som går inn i registratoropplegget.

Dersom ein ville gjere bruk av distriktshøgskolane, kunne ein tenke seg ulike ordningar.

For det første kunne ein bruke dei kursa som alt fins der og som kan gå rett inn i registratoropplegget, og så freiste å få til ei ordning med at registratorstudentane blei deltidsstudentar ved distriktshøgskolen i dei aktuelle kursa. Resten av opplæringa måtte då gå for seg som intern etatsopplæring.

For det andre kunne ein nytte dei kursa som fins og i tillegg søkje å få til noen spesialkurs som blei utvikla av Arkivetaten i samarbeid med distriktshøgskolane, og som blei avvikla ved desse skolane. I tillegg måtte det då bli noe undervisning, praksis og demonstrasjon ved statsarkiv og ein periode med undervisning og praksis ved Riksarkivet. Ein kunne då tenke seg eit opplegg omtrent som denne skissa:

Distrikts- høgskole- kurs som alt er etablert	Distriktshøg- skolekurs som er laga spesielt for registrator- opplegget	Undervisning i statsarkiv	Undervisning i Riksarkivet
		Praksis i statsarkiv	Praksis i Riksarkivet

Så sant registrator-elevane kan få plass som deltids-studentar ved kurs som alt er i gang ved distriktshøgskolane, vil dette knapt koste Arkivetaten noe, så pass få elevar som det her er tale om. Men dersom det kjem på tale å få i gang spesialkurs ved distriktshøgskolane bare for registrator-elevane, må ein vere førebudd på å dekke utgiftene til desse. Jamvel om distriktshøgskolane har som mål å gi gratis undervisning, har dei som regel så pass stramme økonomiske rammer at ein ikkje kan føresette at dei utan vidare kan finansiere slike spesialkurs over egne budsjett.

Til sist vil eg i skisseform gi eit konkret døme på kva for delar av registratorutdanninga ulike institusjonar kunne ta seg av: Riksarkivet, statsarkiva og distriktshøgskolane. Når det gjeld desse skolane, har eg i denne samanhengen tatt utgangspunkt i studieplanen for Agder distriktshøgskole, som eg kjenner best. Men som nemnt har dei førebels ikkje historiestudium her. Elles er alle dei distriktshøgskolekursa som blir nemnde nedanfor alt etablerte, bortsett frå Arkivkunnskap II (arkivlære). -

Eg går ut frå studieplanen for moderne linje i registratorutdanninga. Ein kan ikkje rekne med at timetala ved distriktshøgskolekursa skal vere nøyaktig dei same som vedkommande fag er førte opp med i studieplanen for registratorane. Når det gjeld vekttal-systemet, reknar ein at ti vekttal svarer til eitt semesters arbeid for ein fulltidsstudent.

1. år:

Norsk historie : Distriktshøgskole-kurs
Samfunnskunnskap: Distriktshøgskole-kurs i stats/kommunal-
kunnskap, 4 vekttal.

Arkivkunnskap I : Riksarkivet (evt. statsarkiva)
 Historiske hjelpe-
 vitskapar : Statsarkiva

2. år:

Administrasjons- og institusjons-
 historie : Riksarkivet (for det som gjeld
 sentraladministrasjonen), statsarkiva
 (for det som gjeld lokaladministrasjon-
 en).

Forvaltnings-
 kunnskap : Distriktshøgskolekurs i Offentleg for-
 valtning, 4 vekttal.
 Eventuelt: Distriktshøgskolekurs i
 Anvendt administrasjon (2 vekttal) og
 i Offentleg informasjon (2 vekttal).

Arkivkunnskap II : Riksarkivet/Arkivinspeksjonen, eller
 helst : Særskilt kurs i arkivlære ved
 distriktshøgskole.

Dette kurset i arkivlære som ein kunne tenke seg lagt til distriktshøgskole, vil eg kommentere litt nærare. Eit slikt kurs måtte vel helst bli til etter initiativ frå Arkivverket, som truleg måtte vere førebudd på å betale for det, i alle fall i første omgang. Men dersom kurset til dømes kunne oppnå status som valfritt fag innan studieretninga for Offentleg administrasjon, ville det utan tvil dra studentar til kurset, slik at flokken blei større enn den lille gruppa av registrator-elevar. Det burde igjen føre til at skolen kjende større ansvar for kurset som del av si regulære undervisning, noe som ville ha konsekvensar for kven som skulle dekke utgifter til kurset. I seg sjølv burde kanskje Arkivverket/Arkivinspeksjonen vere interessert i at eit slikt kurs kom i stand, når ein tenker på dei konsekvensar det ville ha for betre stell i offentlege arkiv før Arkivverket tok hand om dei.

(Kanskje ville det også ha noe for seg å gjere det mogeleg å ta utdanning som låg mellom Arkivverkets registrator-opplæring og det opplegget i offentleg administrasjon som distriktshøgskolane nå har: ei utdanning med innslag av historie/lokalhistorie, samfunnsfag, arkivkunnskap og offentleg forvaltning. Ei slik utdanning burde kunne kvalifisere til dømes for visse stillingar innan kommunal og fylkeskommunal administrasjon osv.)

Det opplegget for registrator-utdanning som her er

skissert ville kanskje ikkje vere fullt så "skreddarsydd" for arkivetaten som det ein har brukt til nå, det nye smaker vel litt meir av "konfeksjon", med sitt innslag av standardkurs osv.

Det ville kanskje bli litt meir vridd i retning av allmenn saksbehandlaropplæring og vere litt mindre historisk innsikta. For Arkivverket trong kanskje dette ikkje bare vere ein ulempe når ein tenker på at arkivargruppa har ei utdanning med nokså einsidig vektlegging på historie/filologi og lite på saksbehandling/administrasjon. I alle fall i statsarkiva vil det truleg vere behov for folk med god innsikt i moderne offentleg forvaltning og saksbehandlingsteknikk.

I det heile ville vel det skisserte opplegget bli noe meir orientert i retning av behova i statsarkiva - og for ein som har studert det opplegget som har vore til nå, synes det naturleg med ei litt anna vektlegging her.

Og sist, men ikkje minst : Eg føresteller meg at eit opplegg som det skisserte ville kunne fungere utan at det skulle bli svært kostbart for Arkivverket, anten ein ser på direkte pengeutlegg eller ekstra-bører på ein del av personalet.

KIRSTEN ISAKSEN: UTPLASSERING OG PRAKSIS VED ARKIV-
REGISTRATORKURSENE 1973-75 og 1974-76

Elevene ved arkivregistratorkursene 1973-75 og 1974-76 hadde forskjellig bakgrunn da de startet på utdannelsen. 5 hadde gjort tjeneste i forskjellige statsarkiv fra 7 måneder til nesten 8 år, den ene av disse hadde i tillegg 1½ års tjeneste i Riksarkivet. 1 elev hadde tilsammen 9 års tjeneste fra andre offentlige institusjoners arkiv og 4 elever hadde ingen arkivbakgrunn.

Utplasseringen var lagt til Industridepartementet, Jus-
tisdepartementet, Kirke departementet, Kommunaldepartementet,
Miljøverndepartementet, Statsarkivet i Oslo og Fylkesmannen
i Rogaland. Praksisen foregikk i Riksarkivets Yngre avde-
ling på Bankplassen og i Y-blokken og i Arkivinspeksjonen.
Utplasseringen i departementene:

Alle elever uten praksis fra arkiv i statsadministra-
sjonen ble utplassert i departementene. Utplasseringen var-
te fra 3-6 uker. Samtlige mener at for å ha utbytte av en
slik utplassering bør en ha en viss teoretisk kunnskap om
arbeidet i et moderne arkiv. De elevene som hadde et skole-
år bak seg, synes gjennomgående å ha hatt det beste utbytte
av utplasseringen. Det første kullet ble utplassert bare
etter noen uker på kurset. De gikk da på Opplæringsseksjo-
nens arkivlederkurs. Utbyttet av utplasseringen ble magert,
ihvertfall for de to elever som aldri hadde hatt befatning
med moderne arkivrutiner tidligere. Den 3. eleven mente at
utplasseringen gjerne kunne ha kommet før Arkivleder kurset
slik at det kunne ha blitt lettere å følge med der. De to
som fikk lite utbytte i første omgang fikk enda en ut-
plassering i løpet av skoleåret, og utbyttet synes da å ha
blitt bedre.

De fleste fikk delta i de daglige rutiner i departe-
mentene, men for enkelte gikk alt for mye av tiden med til
å skrive etiketter og brette ark.

Utplasseringen i departementene har stor verdi fordi
en lærer hvordan det arbeides i et moderne arkiv. Vi hen-
stiller til Riksarkivet om at man ved senere kurs i god
tid tar opp spørsmål om utplassering av elever i departe-

mentene og orienterer arkivlederen og det øvrige personale om hvilken bakgrunn registratorelevene har og hva som er Riksarkivets hensikt med utdannelsen. En skriftlig rettleiding for arkivlederne og en kontroll fra Riksarkivets side under utplasseringen er nødvendig. Vi følte ofte at vi var i veien når det ble travelt. Vi er selvfølgelig klar over at det utbytte en kan få av utplassering i departementene avhenger av hvor mye institusjonen har å gjøre og om de er vant til å ha elever. To effektive uker burde være tilstrekkelig.

Utplasseringen i Statsarkivet i Oslo:

De som tidligere ikke hadde arbeidet i Arkivverket, ble plassert i Statsarkivet i Oslo.

Målsettingen med arkivregistratorutdannelsen er som kjent også å kvalifisere folk til å gjøre tjeneste i statsarkivene. Elevene mener at praksisen i Statsarkivet i Oslo ikke var allsidig nok til å oppfylle dette kravet. Blant annet ville de gjerne hatt anledning til å arbeide mer med arkivsaker fra embeter o. a. de hadde fått undervisning om i lokal administrasjonshistorie. Eventuelt kunne disse tingene vært gjort parallelt. Men fremfor alt savnet de lesesalsinspeksjon. Elevene mener det er viktig med en grundig praksis i et statsarkiv både for dem som senere skal arbeide i statsarkiv og for dem som skal arbeide i Riksarkivet. Det foreslås at Riksarkivet utarbeider et grundig opplegg på forhånd i samarbeid med Statsarkivet, slik at praksisen blir lik og mer omfattende for alle. En kontroll fra Riksarkivets side ville også i dette tilfelle være ønskelig.

Utplasseringen hos Fylkesmannen i Rogaland:

En elev var utplassert her. Hun uttaler at oppholdet hos Fylkesmannen var minst like verdifullt for henne som utplasseringen i departementene, hun kom i god kontakt med personalet og fikk snakket om de problemer den arkivmottakende institusjon står ovenfor. Både hun og flere av de andre elevene forslår at alle registratorelever, uansett om de skal bli ansatt i statsarkivene eller i Riksarkivet, bør få anledning til å bli utplassert i institusjoner som skal avlevere til statsarkivene.

Praksisen i Arkivinspeksjonen:

Bare 3 elever har praktisert i Arkivinspeksjonen, 1 med bakgrunn fra Arkivverket, 2 uten. Det meste av tiden ble brukt til å gjennomgå arkivnøkler. To av elevene savnet å få være med på arkivinspeksjon for å se hvordan dette foregår i praksis. De savnet også informasjon om hvordan kassasjonen foregår i departementene. Alle disse tre elevene hørte til det 2. kullet. Av det første kullet fikk en elev som en slags praksis i Arkivinspeksjonen i oppdrag å ordne Riksarkivets eget arkiv. Når en tenker på den geografiske avstanden mellom Bankplassen hvor ordningen foregikk og Langes gt. hvor Arkivinspeksjonen har kontor, skjønner en at dette vanskelig kunne fungere tilfredsstillende.

Det foreslås at det også for praksisen i Arkivinspeksjonen utarbeides en fast plan som skal kontrolleres fra kursledelsen.

Praksisen i Riksarkivets Yngre avdeling:

Det er delte meninger om praksisen i Riksarkivets Yngre avdeling. Det første kullet, som alle hadde arbeidet i Arkivverket tidligere, uttaler seg svært positivt. De fikk anledning til å drive med selvstendig arbeid og gjøre seg godt kjent med arkivene. Kjennskap til Riksarkivets arkiver kommer godt med i det daglige arbeid i statsarkivene. Positive uttalelser kommer også fra det andre kullet, særlig når det gjelder lesesalstjenesten. Elevene er enige om at lesesalsvakter er en god måte å bli kjent med arkivene på. De ønsker seg langt flere vakter. Førsteinspektørene på lesesalen får stor ros. Alle elevene ønsker bedre anledning til å lese gotisk skrift fra alle perioder. Brev som krever opplysninger fra folketellingene 1865 og 1891 er ingen stor utfordring til lesekyndigheten, ei heller til kunnskap om arkivene, derfor ønskes besvarelser som går på andre arkiv, gjerne konstruerte oppgaver. Noen klager på ensformig arbeid i Riksarkivet og for lange opphold i Y-blokken. Vi må regne med at mye av vårt arbeide i framtiden vil være ensformig og på det nåværende tidspunkt er det heller ikke så mye å gjøre med Riksarkivets lokaler, men det måtte la seg gjøre å variere oppgavene og arbeidsstedet slik at en ikke for lenge blir sittende i kjelleren i Y-

blokken og fjerne binders. - Generelt savnes bedre rettledning før en går i gang med et arbeid, fastere praksisordning og kontroll. Det ville være tilfredsstillende å få begynne og avslutte et helt arbeid, f. eks. ordning av et lite arkiv.

Forslag til forandringer:

Vi foreslår at Riksarkivet i samarbeid med de institusjoner elevene skal utplasseres i utarbeide et grundig opplegg på forhånd slik at elevene får en ensartet opplæring. Riksarkivet bør ha en praksisleder som har tid til å utarbeide slike opplegg og kontrollere at de blir fulgt opp.

Alle elever, også de som skal tjenestegjøre i Riksarkivet, bør i tillegg til utplasseringen i sentrale offentlige institusjoner bli utplassert i institusjoner som skal avlevere til statsarkivene.

Praksisen i Riksarkivet bør legges slik opp at elevene blir kjent med alle sider av arbeidet. Elevene bør få slike oppgaver at de får trening i å lese gotisk skrift. Dette er særlig viktig med tanke på de elever som senere skal tjenestegjøre i statsarkivene.

REGISTRATORUTDANNING. DISKUSJONSREFERAT.

Ordstyrer: Steinar Kjørheim.

Diskusjonsdeltakere: Dagfinn Mannsåker, Carlo Larsen, Hans E. Næss, Arne Strøm, Steinar Kjørheim, Kirsten Isaksen, Anders Frøholm.

Referent: Andres A. Svalestuen.

Diskusjonen kom i høy grad til å arte seg som en beskrivelse av og et nærmere forsvar for hvorfor registratorutdanningen var blitt slik den ble.

Mannsåker la vekt på at da registratorutdanningen første gang ble foreslått overfor KUD, var tanken at opplæringa skulle kunne gi kvalifiserte medarbeidere både til statsadministrasjonen, kommuner og større bedrifter. De kulturhistoriske museene var imidlertid ikke tatt med. Opplæringsrådet for statsforvaltningen (tilknyttet Opplæringsseksjonen i FAD) mente imidlertid at Riksarkivet skulle innskrenke seg til å etablere en utdanning som bare skulle ta sikte på Arkivverket. De to første kullene ble prøvekuill der man prøvde seg fram for å finne en høvelig struktur i kurset. Det hele ble mye dyrere enn et normalt kurs, noe som departementet hadde akseptert.

Det ble lagt vekt på at tilknytningen til FAD's arkivlederkurs måtte betraktes som en direkte årsak til at registratorutdanningen i det hele tatt kom i gang.

Flere oppholdt seg ved mulighetene for desentralisering av registratorutdanningen. Det ble hevdet at dersom de unge bare fikk sin utdanning i Oslo, så ville mange av dem bli der for godt, enten i Arkivverket eller i andre statsinstitusjoner. Frøholm ville satse på vel motiverte folk som allerede fantes rundt omkring i arkivinstitusjonene. Mange kunne mangle den teoretiske utdanningen, men var vel kvalifiserte på andre måter. Det ble etterlyst et samarbeid, særlig med distriktshøgskolene, kanskje også universitetene.

Når det gjaldt utplasseringen trodde Frøholm at statsarkivene både kunne greie opplæringa i de rene arkivfag og en god del av praksisopplæringa. Han mente det ikke ville

by på noe problem å konstruere meningsfylte oppgaver, og la vekt på at nye arkivarer med fordel kunne følge en del av kurset.

Inntil videre burde det holdes fast ved at Arkivverket skulle utdanne registratorene for seg selv og sitt eget bruk. Dersom en annen etat eller institusjon skulle overta administrasjonen av registratorutdanningen, vil det likevel være klart at en stor del av undervisningen fortsatt måtte gis av folk fra Arkivverket. Dette var helt klart demonstrert både i Sverige og Danmark. Den danske arkivsekretærutdannelsen var knyttet til Bibliotekskolen, men meste- parten av undervisningen var det Rigsarkivet som sto for.

En desentralisert undervisning ville i høyere grad sikre rekrutteringen til statsarkivene i distriktene enn det nåværende sentraliserte opplegget. (Frøholm, Næss)

Flere så en fare i at andre institusjoner og etater ville kaste sine øyne på allerede ferdig utdannede arkivregistratorer og tilby dem mer attraktive stillinger. Man måtte derfor regne med et betydelig svinn av dem som utdannet seg, slik at det burde tas opp langt flere studenter enn det antallet ferdige registratorer man hadde bruk for. (Larsen, Næss)

Praksisdelen av opplæringen ble særlig berørt av Larsen. Etter hans syn var denne praksisdelen for liten - 2 måneder i løpet av 2 år. Han kunne tenke seg 1 måned lengre praksis i løpet av de 2 årene utdanningen varte. Dette måtte imidlertid ikke føre til noen reduksjon i registratorernes kvalifikasjoner. Kvalifikasjonskravene måtte ikke dempes. Noe tid kunne kanskje spares inn i forhold til de forrige kursene, da begge kullene til en viss grad hadde fått flere undervisningstimer enn planene tilsa. Man hadde dessuten latt en del av arbeidstiden være ledig tid. Larsen stilte seg skeptisk til den fingraderte karakterskalaen. Etter hans syn kunne elevene kanskje heller få prestasjonene godkjent/ikke godkjent og en attest etter den toårige obligatoriske tjenestetiden.

Man etterlyste registratorernes syn på de to fagene Rettslære (60 timer) og Forvaltningskunnskap (90 timer).

Etter Isaksens syn var Rettslæren helt ut relevant. Det samme kunne man imidlertid ikke si om hele Forvaltningslæren. Forvaltningsloven og Offentlighetsloven syntes uomgjengelige, men mye av det som gikk på rasjonalisering og kontorteknikk m. v. var det vanskelig å fatte nytten av.

ARKIVARUTDANNING

EGIL HARALD GRUDE: TRENGST DET EI ARKIVARUTDANING ?

Våren 1973 heldt den danske arkivarforeninga eit seminar der utdanning i arkivvesenet vart diskutert, under dette også arkivarutdanning.

Det vart peika på dei mange oppgavene arkivvesenet har. Det skal betjena dei arkivskapande myndigheter og utføra omfattande serviceverksemd ovafor den historiske forskning i vidaste forstand, hjelpa granskaren under arbeidet på lesesalen, driva utoverretta verksemd med utstillingar, omvisingar, foredrag, kurs og tilretteleggjing av publikasjonar.

Ut frå dei krav alle desse oppgavene stiller, vart det samanfatta med at arkivvesenet må stilla strenge krav til arkivarane sine kunnskapar og evner til å løysa vidt forskjellige oppgaver.

Andre var opptekne av at dei fleste nytilsette arkivarar ikkje stettar dei krav som er nemnde ovanom. Dei er ikkje særleg veleigna til å gli inn i og fylla oppgavene sine.

Det vart også stilt spørsmål ved om den erfaringa ein etter kvart får gjennom løysing av dei daglege arbeidsoppgavene gjev fullgod dekkjing over dei felt ein bør beherska. Erfaring vart sett på som viktig, men ikkje fullgod. Heller ikkje var det fullnøye med den ofte ustruktuerte utdanninga som vart driven innan kvar enkelt institusjon.

Om det enn vart lagt ulik vekt på trongen for og forma på arkivarutdanning, må det seiast at det i diskusjonen var semje om det ynskjelege i ei betre utdanningsform med meir styring, rettleiing og kontroll, og også ei styrkjing av arkivarane sine forskingsmuligheter som ei viktig side ved dyktiggjering i arbeidet.

Konklusjonen var: Situasjonen i dag er ikkje tilfredsstillande. Noko må gjerast.

Med dette i tankane kan vi gå over til oversyn og diskusjon av våre heimlege tilhøve som utgangspunkt for emnet vårt denne økta - arkivarutdanning.

Arkivargruppa har ei einsarta samansetjing. Ho er dominert av personar med filologisk embetseksamen. Hovedfaget er som oftast historie. Elles finst ei rekkje andre

fag representerte på grunn- og mellomfagsnivå. Språkfaga står sterkt. Attåt dette finn vi slike fag som folkeminne, geografi, kunsthistorie og statsvitskap. Juridisk og administrativt orienterte fag, er meir av ei mangelvare.

Er det så samsvar mellom utdanninga vår og arbeidsoppgavene ?

Av utdanning er altså arkivarane i stor grad historikarar. Opplegget for historiestudiet er noko ulikt ved universiteta. Likevel er det slik at dei aller fleste ved tilsetjing som arkivar, har meir enn tre års historiestudium bak seg. Emne og periodar vi har arbeidd med kan vera ulike. Men felles er i det minste ei tids arbeid med eit sjølstendig forskingsarbeid, ei hovedoppgave.

Ofte er det slik at hovedoppgavearbeidet har gjeve eit første møte med sentrale kjeldegrupper i arkiva. Men det må understrekast at også det arbeidet skjer innan avgrensa emne- og tidsmessige rammer. Og dei granskargrubbene vi møter i det daglege arbeidet spenner over alle felt av genealogisk, historisk, samfunnsvitskapleg og juridisk forskning, og over alle plan, frå famlande nybyrjarar til dei framste spesialistar.

Dette set krav, ikkje berre til innsikt i avgrensa emne og område, men også til brei oversikt over dei muligheter som ligg føre til å prøva hypoteser og nå resultat i historisk og samfunnsfagleg forskning. Difor kan det heller ikkje utan vidare seiast at dei historiske grunnkunnskapane er gode nok i alle arkivmessige samanhengar. Det vert også venta av oss at vi skal ha oversyn i hovudtrekka av den forskinga som går føre seg. Spesielt vert det sett krav til oversyn over slikt arbeid som skjer med utgangspunkt i eigen institusjon, og det utan omsyn til emne og tid.

I den danske diskusjonen vert det understreka at det nå stillast strenge krav til arkivarane sine historiske kunnskapar, og at desse må styrkjast ved spesiell og systematisk innarbeiding i tenestestaden sine arkivseriar ; ved høve til granskingsarbeid i historiske og arkivfaglege emne nært knytte til tenestestaden. Bør ikkje også vi styrkja arkivarane sine forskingsmuligheter ?

I den praktiske daglege arbeidssituasjonen kan vanskaner for den nyttilsette og urøynde arkivaren vera svært store.

Kunnskapen sjølv om dei mest brukte arkivseriane vil vera små. Det same vil sjølsagt vera tilfelle med inspeksjons- og ordningsarbeid. Kunnskapane i offentleghets- og forvaltningslov, saman med kunnskapar om viktige sider ved privat- og strafferett vil heller ikkje i regelen vera noko å bera til torgs. Fag som arbeidsleiing og personaladministrasjon er heller ikkje å finna på dei tradisjonelle filologiske pensa. Ein må kunna konkludera med at innan dei arbeidsområda som tek brorparten av arbeidsdagen vår er kunnskapane minst, trongen for systematisk opplæring mest markert.

Dette er dei ulike institusjonane innan arkivverket fullt klar over, og dei har teke konsekvensen av det. Det finst alt opplæring. Tilsette får opplæring og innføring i institusjonane sitt omfang, innhald, arbeidsoppgaver og arbeidsmetodar. Saman med statsarkivar Kiils framifrå lærebok om statsarkiva gjer det erfarne arkivpersonalet ein stor innsats for å gjeva nyttilsette, det gjeld alle grupper, generell innføring og også innføring i alle lokale pussigheter. Dette siste er ikkje minst viktig. Mengda av avleverande kontor er stor. Og det er knappast råd å finna to kontor med eins oppgaver som har innretta og ordna arkiva sine på eins vis.

Det er klart at lokal opplæring kan ha mange fordeler. Teori kan lett illustrerast med eksempel. Men vi har også bruk for å visa brukargruppene til andre arkiv, og sjølv har vi bruk for å kjenna dei arkivsakene som finst der, for å kunna gjeva rettleiing. Det krevst altså kunnskapar ikkje berre om eigen, men også om andre institusjonar i og utanføre arkivverket. Eg har også nemnt trongen for administrative og juridiske kunnskapar. Kunnskapskrava er store. Ein skal ikkje venta at det innan kvar enkelt institusjon finst fagleg kompetente undervisningskrefter til dei mange ulike emne.

Vi finn altså at opplæring av tilsette i arkivverket er i gang. Trongen for utdanning er altså akseptert. Det kan såleis ikkje vera det spørsmålet vi skal diskutera i det fylgjande. Det må vera utdanningsforma som skal underkastast diskusjon.

Like visst som trongen for undervisning er akseptert, like visst kan det som alt er gjort reisast innvendingar mot berre lokal undervisning, undervisning i kvar enkelt institusjon. Etaten har bruk for ein viss uniformitet i måten å løysa den daglege drifta på. Og i vår vesle etat er det ekstra naudsynleg at det vert økonomisert med lærarkrefter så langt råd er.

Må ikkje vi som danskane - utan å slå handa av lokal undervisning - havna på det standpunktet at situasjonen i dag ikkje er tilfredsstillande? Må vi ikkje snarast søkja å få i stand eit nytt strukturert utdanningstilbod på etatsnivå for arkivarar?

Men kva med eksisterande utdanning? Er det då ikkje berre å hoppa inn i alt eksisterande kurs? Her finst då ikkje så lite undervisning som tek føre seg arkivfaglege og andre emne slik som rettslære og personaladministrasjon.

Det er nærliggjande å tenkje på registratorutdanninga. Her finst også kurs i regi av norsk arkivråd, opplæringsseksjonen i Forbruker og administrasjonsdepartementet, av fylke, politikammer, kommune, helsesektor og anna etatsopplæring. Ved dei fleste DH-skulane finst det også kurs som kan interessera.

Her kan ein få kunnskapar om proveniensprinsippet, arkivdefinisjonar, klassifikasjonssystem, arkivavgrensing og kassasjon, avlevering, tilbakelån, ordning og oppbevaring, normalinstruks og reglar, felles arkivnøkkel.

Ein kan få undervisning etter alt ferdige opplegg i forvaltningslov, offentlegheitslov, budsjettlære og rekneskap. Her finst også kurs i kontororganisasjon med emne som arbeidsleiing, organisasjonsutvikling, arbeidsmotivasjon, opplæring og samarbeid.

Kursa er lagde opp dels som sjølvstudium, dels er dei knytta til ein fast undervisningsstad over kortare eller lengre periodar. Det er i det minste ei viss spreing ut over landet.

Kursa skulle dekkja vesentlege sider ved dei oppgavene arkivarane har å stella med til dagleg. Dei gjev også kunnskapar ut over det reint arkivfaglege og skulle i det heile hjelpa oss til å forstå vår eigen arbeidssituasjon og det totalbiletet vi eksisterer innanføre betre.

Det er likevel innvendingar å gjera. Kursa er ikkje "komponerte" med tanke på arkivarar. Reint ofte vil ein etter å ha studert eit kursopplegg gjera den innvendinga at her skulle det ha vore noko attåt eller så er det noko som tykkjest overflødig. Svært mange kurs har ein generell del med undervisning i historie og samfunnskunnskap. Det skulle vera unaudsynleg i arkivarutdanninga. Andre emne som må vera meir viktige, djuptpløyande institusjonskunnskap t. d. er meir ei mangelvare, men unntak av i registratorutdanninga då. Men her spelar tida inn som ein vanske.

Det finst utdanningstilbod. Opplegga er prøvde og trimma i årtier. Førmonene ligg klare i dagen. Men som alt peika på, tykkjest det også vera ulemper ved dei. La det likevel først som sist vera sagt, at på dette feltet er erfaringa mi heller tynn. Tankane er gjorde på bakgrunn av studium av kursplanar - altså på eit mest reint teoretisk grunnlag. Deltakarar som kjenner problema meir innanfrå vil visseleg hjelpa til med å supplera biletet her.

Konklusjonen må då bli: Embetseksamen er eit utgangspunkt, men likevel ikkje i alle tilfelle eit godt nok "adgangsteikn" til magasina. Det forskningsgrunnlaget denne gjev bør styrkjast ved at arkivarane får betre og vidare høve til å driva forskning.

Attåt dette trengst utdanning i arkivarbeidets mange daglege gjeremål. Lokal utdanning har mange positive sider, og trengst. Men det bør ikkje vera einaste form for utdanning. Her må også koma i stand ei opplæring for etaten. Her kan ein nytta seg av alt eksisterande tilbod. Desse er likevel ikkje skreddarsydde med tanke på arkivarutdanning og arkivverkets problem. Det er truleg at vi må få ei eiga arkivarutdanning om vi skal kunna få ei styrking av arkivargruppa og dyktiggjera henne til best mogleg arbeidsinnsats. Det bør ikkje vera prinsipielle skilje mellom utdanninga for dei som skal tenestegjera i Riksarkivet og for dei som får arbeidsplassen sin ved eit av statsarkiva.

OLE KOLSRUD: EN NORSK ARKIVARUTDANNELSE

Noen prinsipielle og praktiske betraktninger.

Vi kan vel fort bli enige om at det er en merkverdighet dette at det ikke er blitt ansett for påkrevet med noen egen utdanning for arkivarer her i landet. Tyskland har bl. a. sin Archivschule Marburg, Frankrike sin Ecole des Chartes, USA og Storbritannia kan tilby arkivutdanning ved en rekke universiteter. I Sverige har man nylig opprettet arkivfaglige studieemner som universitetsfag. I Norge derimot er vi alle mer eller mindre autodidakter - vi famler oss fram til kunnskap og innsikt underveis. Danskene gjør det etter hva jeg har forstått på omtrent samme måten som vi. Det kan nok være mange gode ting å si om en slik læringsmåte - men som regel vil den være både urasjonell og tidkrevende, og de kunnskaper en tilegner seg blir gjerne tilfeldige. Den oppfatning man har måttet slåss mot i de fleste land - og som vi seinere enn andre later til å frigjøre oss fra - har vært at arkivarbeidet er noe man mestrer så sant man har en embetseksamen i historie. Sant nok: historisk innsikt er et utmerket - ja et nødvendig - utgangspunkt for arkivaryrket, men man mestrer det ennå ikke. Til syvende og sist virker derfor denne mangel på en mer systematisk opplæring for arkivarer som en nedvurdering av arkivarbeidet som fag, og av arkivaren som fagmann.

Dette har en jo vært klar over, og spørsmålet om arkivarenes utdanning har vært en gjenganger blant arkivfolk og i arkivpublikasjoner gjennom mange år, uten at dette har hatt noen merkbar virkning på situasjonen for norske arkivarer. Emnet var blant annet oppe til drøfting allerede på den andre nordiske arkivdag i København i 1939, deretter på arkivdagen i Gøteborg i 1951 og så sist faktisk som hovedemne ved den nordiske arkivdag i Helsingfors i 1967. Den danske arkivarforeningen hadde emnet oppe til bred debatt på sitt seminar i 1973. Den nordiske debatten om dette kan således om ikke så alt for lenge feire 40-års jubileum, og det burde nå være rimelig å la denne debatten munne ut i konkrete tiltak også her i landet.

Rent teoretisk finnes det tre veier å gå:

- 1) det kan opprettes en egen arkivskole

- 2) arkivfag kan gjøres til eget studium ved universitet/høyskole
- 3) opplæringen kan gis i arkivverkets egen interne regi

I de landene som ble nevnt innledningsvis har man valgt alternativ 1 eller 2 eller kombinasjoner av disse. Dette tror jeg ikke er aktuelt her hos oss i første omgang. Et opplæringstilbud for arkivarer utenfor arkivverket selv forutsetter antakelig et langt bredere miljø enn det vi har her hjemme, og lar seg vel best realisere dersom man fikk til et felles nordisk undervisningsopplegg. I debatten om arkivarutdannelsen har dette nordiske alternativ ofte vært trukket fram. Her skal bare ideen være luftet i forbifarten - jeg tror det er riktig at vi ikke slipper denne tanken helt.

Selv om svenskene nå har valgt det jeg kalte alternativ 2 - arkivfag som eget universitetsstudium - tror jeg altså vi bør holde fast ved at miljøet her hjemme så vel som behovet tilsier et enklere og mer beskjedent opplegg. Denne erkjennelse må være utgangspunktet for etableringen av en norsk arkivarutdannelse, skal vi ha håp om å komme noen vei forholdsvis raskt.

Grunnprinsippet blir dermed følgende: et internt undervisningsopplegg i arkivverket etter fullført embetsstudium. Altså for så vidt en parallell til lektorenes pedagogiske eller prestenes praktisk-teologiske seminar, men da med den forskjell at mens disse er koblet til som et siste ledd i universitetsutdannelsen, så vil arkivarutdannelsen være koblet til som et første ledd i yrkeskarrieren. Dermed er det allerede antydnet at arkivarutdannelsen etter min mening bør komme så tidlig som mulig, helst i det første året man er i arkivinstitusjonen. Dessuten bør den være kort, og tidsrammen for pedagogisk seminar kan stå som mønster. Det er ikke rimelig med en utdannelsesperiode på mer enn et halvt år på toppen av et langt universitetsstudium. For det tredje bør opplegget ha som utgangspunkt at det skal betjene et lite antall elever, og at det ikke vil være i kontinuerlig bruk. Dette medfører etter min mening at hovedvekten bør legges på selvstudium. Dermed unngår en at den nytilsatte arkivar blir gående å vente på et undervisningstilbud inntil det er mange nok til å fylle en klasse eller gruppe. En oppnår også å frigjøre seg fra de forelesnings- og undervisningstilbud

som måtte finnes ved universitet/høyskole i de forskjellige semestre. Skulle en basere seg på slike tilbud som et supplement til utdannelsen, tror jeg dette lett ville få et sammenrasket og tilfeldig preg. Med det lave antall nytilsetninger det er årlig i arkiverket, tror jeg det er nødvendig at vi har disse hensyn klart for oss. Arkivarutdannelsen må være slik at den alltid kan starte med det samme den nye arkivaren tiltrer. Et utdannelsesprogram med hovedvekten lagt på selvstudium vil derfor være mest formålstjenlig.

Hovedoppgaven blir etter dette å utarbeide en skikkelig "studieveiledning" - pensum- og litteraturlister etc. som kandidaten kan nyttiggjøre seg i sitt studium. Jeg vil løselig antyde følgende emner som bør være med:

- A. Norges og andre lands arkivinstitusjoner - deres oppbygning og historie. (Norden, USA, Storbritannia, Tyskland, Frankrike)
- B. Arkivteori/terminologi (proveniensprinsippets oppkomst og gjennombrudd etc.)
- C. Norsk administrasjonshistorie
- D. Norsk statsforvaltning
- E. Praktiske kontorrutiner
- F. Hospitering i ulike arkivinstitusjoner
- G. Eksamen, muntlig og/eller skriftlig, karakterfri.

Til slutt vil jeg hevde at det er viktig at opplæringen blir generell i den forstand at arkivarene får den samme utdanning uansett hvor i arkiverket de senere måtte komme til å tjenestegjøre. Dette dels fordi en slik generell orientering er verdifull i seg selv, dels fordi en differensiering i et utdannelsesopplegg som allerede i utgangspunktet tar sikte på et svært lavt antall deltakere, ikke vil være særlig fornuftig. Den nødvendige spesialisering får komme senere.

Jeg begynte med å si at mangelen på en systematisk opplæring av arkivarene egentlig innebar en nedvurdering av arkivaren som fagmann. Forhåpentligvis har disse betraktningene omkring en norsk arkivarutdanning gjort det klart at hovedsiktet med en slik utdanning ikke skal være å heve arkivarenes prestisje utad, men å sørge for at arkivarene på et så tidlig tidspunkt som mulig skal bli i stand til å gjøre en så god jobb som mulig.

EGIL NYSÆTER : ARKIVAREN SOM HANDVERKAR. OM HJELPEMIDLAR
I LÆRETIDA OG UTVEKSLING SOM LÆREMÅTE

Arbeidsoppgåvene til ein arkivar er mange og dels nokså ulike. Det strekkjer seg frå heilt enkle arbeidsoperasjonar til til- dels avansert forskning.

Mitt utgangspunkt er det enkle at den nyttilsette arkivar i løpet av ei rimeleg lang læretid - $\frac{1}{2}$ til 1 års tid - skal setjast i stand til å meistra sjølvstendig ein heil del konkrete arbeidsoppgåver i arkivet. Sjølv om vedkomande seinare er tiltenkt nokså spesialiserte arbeidsoppgåver må han/ho i det minste ha eit minimum av innsikt og rutine i dei fleste arbeidsoperasjonane. Men i mest alle arkiv bortsett frå Riksarkivet er det gjerne slik at ein må kunna ta på seg all slags arkivarbeid.

Fremste oppgåva for ein arkivar er å kunna finna fram dei arkivsaker publikum ber om t. d. ut frå ei konkret histo- risk problemstilling, eller sjølv å finna dei dokument eller svara på dei spørsmål som vert stilte. Alt dette er publi- kumsorientert arbeid utført i form av lesesalsteneste, konsultasjonar og ekspedering av korrespondanse.

Det vi kan kalla internt arkivarbeid er stort sett av- grensa til ordning og katalogisering, medan det administra- sjonsorienterte arbeidet består i inspeksjon, arbeid med av- leveringar og kassasjonsvurderingar.

Desse ulike arbeidsoppgåvene krev både teoretisk og praktisk opplæring av den nyttilsette utover den allmenne teoretiske historieutdanninga som er eit vilkår for å bli arkivar. Det er sjølvstendig ein noko flytande overgang frå den reint handverksmessige og praktiske sida til den teore- tiske ved desse arbeidsoppgåvene. Her vil eg i hovudsak prøva å halda meg til den praktiske sida av saka.

Før eg prøver å gi eit svar på kva som kan gjerast med forholdsvis små midlar, vil eg gi eit riss av kva som i dag finst - og kva som burde finnast - av hjelpemidlar.

Eit grunnvilkår i det publikumsorienterte arbeidet er best mogleg kjennskap til arkiva i eigen institusjon, sam- stundes som ein må vera i stand til å visa folk til arkiv- seriar i andre arkiv.

Den nye arkivaren treng for det første ein oversynsplan over alle arkivmagasin der plassering av alle arkiv eller arkivgrupper er avmerka. Eit anna elementært hjelpemiddel som eg sterkt vil rekommendera er ei summarisk liste over alle avleveringspliktige embete og institusjonar med grunn-data om arkivskapar, avlevert arkiv, katalog osv. Ei slik liste er eit viktig hjelpemiddel både til å orientera seg i institusjonen og i inspeksjons- og avleveringsarbeid. Den bør ellers utformast, tilliks med andre elementære hjelpemiddel, slik at den kan brukast både som orientering for nytt personale og som introduksjon for publikum.

Eg vil derfor i det følgjande skissera opp det ein kan kalla eit introduksjonssystem for ein arkivinstitusjon. Bortsett frå egne erfaringar byggjer dette avsnittet på artikkelen Hjelpemidler i Archives nationales i Paris, i Arkiv 1971, av Birgit Bjerre Jensen, og eit innlegg om Skriftligt undervisningsmateriale, i Uddannelse i arkivvæset, av Anne Riising.

Alle arkiv burde ha ein mindre brosjyre til utdeling med opplysningar om arkivet og arkivverket, og kva publikumstenester ein kan yta.

Ein slik brosjyre kan lett utvidast til ein noko større artikkel (20-30 A 4 sider for eit statsarkiv) som i tillegg har med opplysningar om dei viktigaste arkiv og arkivseriar. Jfr. Jan H. Olstads artikkel om Riksarkivet, Ragnvald Samdals om Statsarkivet i Bergen, og Harald Jørgensens orientering om norske arkiv i boka Nordiske arkiver.

Det neste steget i dette systemet er utarbeiding av eit fullstendig oversyn over alle arkiv og arkivseriar i institusjonen med supplerande opplysningar om hjelpemidlar. Dersom ein skal kunna utarbeida eit slikt oversyn i forholdsvis nær framtid, må ein byggja på dei eksisterande katalogane med alle dei manglande dei har. Eit eksempel på eit slikt oversyn er boka Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm og hjelpemidlerne til dets benyttelse. En oversigt af Harald Jørgensen (1966), som på ca. 340 s. tar for seg 8000 hm.

Endeleg har vi katalogane eller registraturane til dei ulike arkiv. Som kjent er katalogverket ikkje så godt og fullstendig som ein skulle ønska ; ofte er det berre ufull-

stendige avleveringslister frå arkivskapande institusjon ein har å halda seg til. Mange av katalogane er ikkje eingong maskinskrivne, og mangler både innhaldsliste og emne/namne-register.

Som resultat av sterke krav frå forskarane er det til nå - i tida 1915-1973 - gitt ut i alt 5 trykte kataloger for offentlege arkiv. Det er ønskjeleg at alle dei viktigaste katalogane vert trykt. Ellers bør det vera eit mål at alle arkivinstitusjonar har xeroxkopi av alle katalogar i andre arkiv.

Innføring i administrasjonshistorie er spesielt viktig. Vi har Alf Kiils bok om lokaladministrasjonen, og det er sterkt ønskjeleg at vi får ei tilsvarande bok, eventuelt i stensilert og foreløpig form, om sentraladministrasjonen.

Av allmenne kjeldeoversyn som omfattar anna enn arkivsaker, finst det lite som er a jour. I desse dagar går boka Sunnmøre samfunn, Informasjon om samfunnsforhold på Sunnmøre, i trykken. Utanom ein bibliografi omfattar den orientering om arkiv, musé, bibliotek og dei lokalhistoriske kjeldene som finst der. Sjølv arbeider eg med eit tilsvarande oversyn for Sogn og Fjordane. Deler av arbeidet vil ha allmenn interesse.

Når det gjeld meir elementære rettleingar vil eg peika på korte lister slik som "Nokre lokalhistoriske kjelder. Sogn og Fjordane" (uttrykt) eller rettleingar av typen "How to trace your ancestors in Norway", som med fordel burde kunna tilpassast eit norsk publikum.

Ei foreløpig rettleing for arkivpersonale er "Framfinning av dokument i eigedomssaker " eit eksempel på (vedlegg).

Eg villesette pris på at det også var utarbeidd korte oversyn over spesielle emne ; eksempel: vegar, bygningar. Eller spesielle arkivseriar: lensrekneskap t. d. Eit eksempel på ei slik utgreiing: Egil Øvrebø's artikkel Om avtaksforretninger i Heimen bd. XV s. 83-84.

Når det gjeld det interne arkivarbeidet og det arbeidet som er orientert mot administrasjonen finst det ein del meir teoretiske innføringar, mindre om korleis ein reint konkret går fram ved ordning, katalogisering, vurdering av kassasjon osv. Ei god første orientering finst i Jørgen H. Marthinsen:

Lokalsamlingens innhold, ordning og bruk. Dernest må nemnast Nils Nilssons Arkivkunskap, og serien Nordisk Arkivkunskap som er komen i gang etter at planane om ei felles nordisk arkivhandbok stranda.

Det er von om at vi i form av kompendier utarbeidde til registratorkurs og på annan måte kan få i hendene deler av ei norsk arkivhandbok.

Ein god del av dei hjelpemiddel eg har nemnt krev små ressursar: oversynsplan, liste over avleveringspliktige arkiv, elementær rettleiing for publikum. Dei andre er det nok verre å passa inn på arbeidsprogrammet. Likevel er eg optimist. Dersom det i tillegg til registratorkurset kjem i gang ei noko meir organisert utdanning for arkivarar er det skapt ein situasjon som vil pressa fram ein del hjelpemidlar vi i dag manglar. Dessuten må nemnast at det nye reglementet for opprykk til førstearkivar eksplisitt nemner lærebøker, informasjons- og undervisningsarbeid som kvalifikasjonsgrunnlag.

For mindre arbeid må det setjast av tid i arbeidstida ; til større arbeid må ein kunna få tilskot frå NAVF e. l.

Det må ellers vera mogleg å føreta ei omprioritering av arbeidstid. Det bør brukast meir tid på å informera større grupper skriftleg, istaden for enkeltpersonar i form av t. d. slektsbrev o. l.

Trangen til perfeksjonisme er ein hindring for å få fram hjelpemiddel. For mykje verdifullt stoff vert liggjande i skrivebordskuffa eller kjem ikkje eingong på papi-ret. Anne Riising, landsarkivar for Fyn, skriv: "Man må ... håndfast se væk fra alle de mangler, som forfatterne selv mener bør afhjælpes, inden oplysningerne skrives ned". Skriftlege hjelpemiddel må, seier ho, utarbeidast under mottoet: Vekk med perfeksjonismen !

Utveksling som læremåte

Etter det eg veit er det i dag berre eit fåtall av arkivarane som har hatt høve til å gjera teneste ved ein annen arkivinstitusjon for ei kortare tid. Dei tilfella eg kjenner har vore ordna som utveksling mellom Riksarkivet og eit av statsarkiva.

Kolsrud har gjort framlegg om at hospiteringsperiodar ved ulike arkivinstitusjonar og arkivskapande institusjonar

bør gå inn i det faste utdanningsopplegget han har skissert for nyttilsette arkivarar.

Dette er eg samd i. Men mi erfaring tilseier at eit slikt opphald ved ein annan arkivinstitusjon først bør koma etter at den nyttilsette er godt inne i arbeidet ved eigen institusjon, dvs. først etter minimum eitt års tid, kanskje noko lenger. Lengda av opphaldet bør vera minimum 3-4 vekers tid. Dette er avhengig av storleiken på institusjonen, kva som er økonomisk mogleg, og også av kva som på førehand er tilgjengeleg av katalogar og litteratur om arkivet.

Sjølv brukte eg ein god del av kontor- og fritid dei tre vekene eg var i Riksarkivet til å gå systematisk gjennom dei viktigaste katalogane. Dersom slik utveksling mellom Riksarkivet og statsarkiva, eventuelt mellom ulike statsarkiv, vert sett i system og gjort meir eller mindre obligatorisk, vil det vera bra om ein fekk utforma eit nokolunde fast opplegg.

Mi utveksling var nemnt som "tenestegjering", dvs. at tanken var at eg skulle gå inn i det daglege arbeidet ved arkivet. Naturleg nok vart det svært lite tid til dette ved eit så kort opphald, samstundes som eg sjølv fann å måtta prioritera gjennomgåing av dei ulike delene av arkivet supplert med samtalar med arkivarane ved dei ulike avdelingane.

Nytten av mitt eige opphald i Riksarkivet har eg summert opp i den skriftlege rapporten med desse orda: "Den direkte nytten av tenestegjering i Riksarkivet for arkivarar ved statsarkiva ligg sjølvsagt i dei kjeldekunnskapar ein tar med seg tilbake til glede for publikum ved eigen institusjon. Ikkje mindre nyttig er det å skaffa seg personlege og faglege kontaktar."

Eit slikt opphald vil m. a. føra til at ein lettare har syn for at Riksarkivet og statsarkiva er deler av eit samla informasjonssystem både realhistorisk og arkivmessig. I ein viss utstrekning bør ein vera i stand til å gi publikum opplysningar om mulighetene for å finna det kjeldematerialet dei er ute etter i eit anna arkiv.

VEDLEGG

FRAMFINNING AV DOKUMENT I EIGEDOMSSAKER. STATSARKIVET I BERGEN

- Fast eiendom: Hovudtyngda av dei rekvisisjonar statsarkivet tar i mot gjeld saker om fast eigedom. Særleg er det spørsmål etter dokument som gjeld grenser og bruksrettar slik som beite-, fiske-, veg- og naustrettar m. m.; eller heimelsdokument i form av skøyte, kjøpekontrakt o. l.
- Slike dokument vil ein finna innførde heilt eller delvis i ei rekkje forskjellige protokollar: pantebøker; tingbøker, ekstraretsprotokollar, domsprotokollar og andre rettsbøker; og i utskiftingsprotokollane.
- Pantebøker Frå første halvdel av 1700-talet vil ein finna alle tinglyste dokument slik som skøyte, skyldsetningar, skylddelingar, utskiftingar, kårbrev m. m. innførde ordrett i pantebøkene. Desse bøkene femner jamnast om heile sorenskrivardømet og dokumenta er innførde etter tinglysingsdato.
- Panteregister I panterregistra har kvart bruksnr. (bnr.) sitt eige folium med oversyn over alle tinglyste dokument med opplysning om kva dokumentet gjeld og tilvising til panteboknr. og folium. (Døme: Skøyte frå Elling Nilsen til Nils Ellingsen Bø, dat. 20/5 1917, tgl. 22/5 1917, pb. 44 fol. 215). Dei eldste panteregistra med eit folium for kvart bruk tar til ca. 1800. Som regel er det eit panteregister for kvar skipreide, tinglag eller kommune. Utanom sjølv hovudregisteret finst det gjerne i seinare tid også tilleggsregister der dei yngste bruka har fått plass. I hovudre-
- Hovud- og tilleggsregister

gisteret er det då under det gamle bruket notert kvar ein finn det utskilde bruket i tilleggsregisteret.

- Ulike rekkjer med panteregister Vanlegvis finst det 3-4 rekkjer med hovudregister. Viktigare forretningar i dei eldre registra, slik som ymse grensegangsforretningar, skylddelingar, utskiftingar o. l., er også tekne med i dei yngre registra, medan eldre heimelsbrev stort sett er utelatne. Det same gjeld sjølv sagt også dokument som er blitt sletta.
- Grunnbok Alle panteregister er nå avleverte til statsarkivet, medan framhaldet av panteregisteret, grunnboka er hos sorenskrivaren. Panteregistra er førde fram til omlag 1950.
- Pantebokregister Til pantebøkene frå 1700-talet er det oftast berre alfabetiske register: anten eit personregister eller eit gardsnamnregister. Desse registra vert kalla pantebokregister. Ein finn dei anten bak i panteboka eller som eiga bck. Til dei fleste av dei pantebøkene som vantar register, er det i statsarkivet utarbeidd kortregister ordna etter gardsnamn (i ekspedisjonen eller på lesesal).
- Pantebøker for utskiftingar, skylddelingar I ein del sorenskrivardøme er det i nyare tid ført eigne pantebøker for utskiftings-, skylddelingsforretningar o.l. Desse vert oftast kalla utskiftingsprotokollar (NB må ikkje forvekslast med dei utskiftingsprotokollane som utskiftingsformennene førde) og skylddelingsprotokollar.
- I panteregistret er det anten vist direkte til desse protokollane eller det er først vist til panteboka der det er

Viktig å ta med
tinglysingsdato

tilvising til den rette protokollen, men ofte utan både protokollnr. og fol. Det er difor viktig alltid å ta med tinglysingsdatoen i tillegg til panteboknr. og fol.

Mange viktige dokument er ikkje med i pantebøkene, anten fordi dei ikkje er tinglyste eller dei er eldre enn dei første pantebøkene.

Desse dokumenta finst i tingbøkene, ekstrarett-, åstad-, doms-, forliks- og storskifteprotokollar. Derimot er eit utdrag med alt av "varig verdi" av utskiftingane etter 1857 tinglyst.

Berre nyare domsprotokollar og ein-skilde åstadprotokollar har register, og då ofte berre personregister.

Åstadsakregister

I statsarkivet er det difor utarbeidd eit sams register på kort til dei eldste av desse protokollane; det såkalla åstadsakregister (åstadregister).

Dette registret er ordna etter kommune og gard. Det tar berre med saker som gjeld fast eigedom.

Berre for forliksprotokollane finst det liste over kva protokollar som er registrerte.

Alle tinglyste
dokument regi-
strerte i
tingboka

I tingboka kan vi finne korte oppskrifter eller utdrag av tinglyste dokument, men ofte er det berre opplyst kva dokument det er, dato og namn på dei personane saka gjeld. Slike innførslar er ikkje med i åstadsakregisteret.

Av og til kan det vera til hjelp når ein skal finna eit dokument at alle tinglyste dokument er registrerte i tingbøkene.

Utskiftings-
protokollar

Utskiftingsprotokollane, førde av utskiftingsformennene (i dag: jordskifte-
domarane), er primære i forhold til det utdraget av forretninga som er protokollert i pantebøkene. Likevel tar ein vanlegvis kopi eller avskrift av panteboka, avdi forretninga der er samla på ein plass og boniteringslister m. m. er utelatne. Berre dersom rekvirenten uttrykkeleg ber om det nyttar ein utskiftingsprotokollane som kopi- eller avskriftsgrunnlag. Ei anna sak er at ein ofte nyttar utskiftingsprotokollen som kontroll, dersom skriftinga i panteboka er vanskeleg å tyda.

Dei første utskiftingsformennene hadde ikkje faste distrikt. Protokollen følgde formennene slik at ein vil finna utskiftingar frå ulike distrikt side om side i same protokoll. På protokolletiketten står namnet på både utskiftingsdistrikt og utskiftingsformann.

Utskiftingskart

Ingen utsiftingskart er i statsarkivet. Dei finst i Jordskifteverkets kartarkiv.

Gards- og
bruksnr.

Svært ofte har rekvirenten berre opplyst gardsnamn og kommune. Det er difor ofte nødvendig å få slått fast gardsnr. (gnr) og bruksnr. (bnr). Særleg viktig er dette når det er fleire gardar med same namn i ein kommune eller når panteregister vantar gardsnamnregister. Ofte er også berre opplyst det nye gnr. etter siste kommuneinndeling i 1960-åra.

Oluf Rygh

Oluf Rygh: Norske Gaardsnavne, har gardsnamnregister og opplyser gnr. etter matrikkelen av 1886 (trykt 1890). Dei nyaste gnr. finst i "Oppgave over gårdsnummerinndelingen i nye kommuner pr.

1. januar 1967". Dei er ellers noterte i det eksemplar av Rygh som står på lese-salen.

Matriklar

I Matrikkelen 1886 for Sogn og Fjordane finn ein dei matrikelnr. (matr.nr.) og løpenr. (lnr.) som alle matrikelgardar og bruk har i Matrikkelen 1838. 1886-matrikkelen for Hordaland har med matr. nr. og lnr. for ei trykt, ajourført utgåve 1852-1855. I denne utgåva er det så vist til 1838-matrikkelen.

Endeleg har 1838-matrikkelen med det eldste matr.nr.

Nummerering av bruka i form av løpenr., og seinare bnr. vart innført i 1838. Løpenr. femner om heile tinglaget; bruksnr. berre om ein gard.

Brukarnamn

Matriklane har med namnet på eigar eller brukar. Ved dei fleste eldre grensegangsforretningar er det ikkje vist til bruksnamn eller -nr., men til namnet på brukaren. For å få greie på bnr. må ein då gå vegen om anten matrikel eller panteregister.

Jurisdiksjons- endringar

Dersom ein ikkje kjenner til kva jurisdiksjon (rettsområde) kommunen eller garden har sortert under til ulike tider, klarer ein heller ikkje å finna rett arkiv eller protokoll.

I dei nye katalogane for Nordhordland og Sunnhordland sorenskrivardøme finn ein både eit kronologisk oversyn over jurisdiksjonsendringar, og eit oversyn ordna etter kommune.

I dei eldre katalogane finst berre kronologiske oversyn.

Dersom katalogane ikkje løyser det aktuelle problem, kan ein konsultera Oluf

Rygghs manuskript ang. jurisdiksjonsforandringar, eller C. O. Munthes manuskript "Historisk oversikt over Norges kommunale, rettslige og kirkelige inndeling etc.". Eit nytt og godt hjelpemiddel er dei administrasjonshistoriske karta til Jørgen H. Marthinsen i fylkesbinda til Skattematrikkelene 1647.

Skylddelingar
for eldre bruk

Det er ofte spørsmål etter skylddelingar med grenselinjer, rettar o. a. for dei eldste bruka på ein matrikkelgard.

Dersom bruket er eldre enn 1764 kan ein slå fast at slik skylddeling ikkje eksisterer. I det året kom det ei forordning om skylddeling med grenseoppgang når ein del av ein gard skulle skiljast ut som sjølvstendig bruk.

Det er likevel ei mengd med bruk yngre enn 1764 som det ikkje finst skylddeling for korkje i tingbøker eller ekstrarettprotokollar. Nokre bruk eller matrikkelgardar er skyldsette av matrikkelkommisjonane i 1723 eller i 1820-åra. (Det er liste over skyldsette bruk i 1723 i katalogane for Nhld. og Shld. sorenskrivard.) For desse bruka finst det ikkje vanlege skylddelingsforretningar med grenseoppgang.

For alle desse eldre bruka lyt ein difor visa til utskiftingar, grensegangsforetningar osb. I enkelte tilfelle vantar det også heilt slike dokument, særleg for einbølte gardar.

Skøyter er skrivne etter ein fast formular og inneheld som regel ikkje opplysningar om grenser eller rettar. Ved summariske undersøkingar ser ein difor bort frå skøytene - dersom ikkje rekvisenten ikkje spesielt viser til dei.

I ein del tilfelle kan likevel skøyter visa seg å innehalda viktige opplysningar til dømes om kva rettar som ligg til bruket. I nyare tid er slike rettar i skøyte ofte noterte i panteregisteret.

Bergen

Eigedomar i Bergen by.

Det som er skrive ovanfor gjeld også i grove drag undersøkjingar innanfor byområdet. Fram til omlag 1870-80 er pante-registra ordna etter rode og nr. innanfor roden. I nyare tid er registra ordna etter gatenamn. Dei gamle rodenr. står som oftast i det nye panteregisteret, ellers kan ein slå opp i bymatrikkelen. Den eldste er frå 1881. I den finn ein samsvaret mellom gatenamn og nr. og rode-systemet.

Rodene

Årstad

Pantebøkene for Årstad, som vart innlemma i Bergen 1915, står i byskrivarkivet. Dei nyaste registra er ordna etter gatenamn og nr. utan tilvising til tidlegare gnr. og bnr. i Årstad herad, som låg under Midhordland sorenskrivardøme. Vi har ikkje i dag noko register som viser samsvaret mellom gatenamn og gnr. Dersom ikkje rekvirenten kjenner tidlegare gnr. og bnr. kan ein ringja byskrivarkontoret.

ARKIVARUTDANNING. DISKUSJONSREFERAT.

Ordstyrer: Arvid Lohne.

Diskusjonsdeltakere: Willy Bjerkeli, Anders Frøholm, Egil Harald Grude, Knut Johannessen, Lajos Juhasz, Ole Kolsrud, Carlo Larsen, Arvid Lohne, Dagfinn Mannsåker, Jørgen H. Marthinsen, Egil Nysæter, Laurits Repstad, Per-Øivind Sandberg.

Referent: Trond Sirevåg.

Diskusjonen kom innledningsvis til å samle seg om Arkivverkets rekrutteringspolitikk.

Marthinsen kunne påvise at 39 av Arkivverkets 41 vitenskapelige tjenestemenn var filologer, og at hele 33 av de 36 med cand. philol. -eksamen hadde historie som hovedfag. At langt de fleste i tillegg hadde to språkfag i fagkretsen, kunne bare understreke inntrykket av en for stor daglig ensartethet innen etaten. Marthinsen savnet først og fremst samfunnsvitere blant arkivarene. Han antydte at dersom rekrutteringspolitikken ikke ble lagt om, burde det legges samfunnsvitenskapelig skoleing inn i arkivarutdanningen.

At arkivarene oppviser stor ensidighet også som historikere ble påvist av Johannessen. Et klart flertall innen arkivarstanden har tradisjonelt valgt emner fra tiden før 1814 for sine hovedfagsavhandlinger, og denne tendensen har heller ikke blitt brutt de siste fem år. Johannessen fant mangelen på modernister blant arkivarene åpenbar, spesielt i statsarkivene, og stilte spørsmål om det kunne være ønskelig å fortsette med en slik fagtyngde.

Med henvisning til det mangfold av fagområder som dagens historievitenskap etter hvert har samlet i seg, ble det også advart mot å betone noen generell motsetning mellom historie og samfunnsvitenskapelige fag. Juhasz viste her til de mange nyere historiske avhandlinger som i virkeligheten var "ren sosiologi".

Ønskemålene med hensyn til rekrutteringen gikk også i andre retninger enn samfunnsvitenskap og moderne historie. Også behovet for å åpne rekrutteringen i større grad for

juridiske og administrativt orienterte fag ble understreket. Med utgangspunkt i synspunkter i Grudes innledning satte Frøholm som mål å få en jurist pr. institusjon i Arkivverket.

Fra annet hold ble det hevdet at arkivarstillingene i for stor grad er besatt med teoretikere, og at det vil være ønskelig med større vekt på praksis i rekrutteringen. Sandberg ønsket at arkivarstillingene ble åpnet, slik at andre medarbeidere, både i arkivetaten og i arkivskapende institusjoner kan få muligheten til å arbeide seg oppover. Til dette ble det innvendt at registratorutdanningen nettopp vil imøtekomme de behov som her gjør seg gjeldende.

Larsen mente at rekrutteringen, og særlig spørsmålet om eldre historie versus moderne historie/samfunnsvitenskapelige fag, var av underordnet betydning i forhold til den tilleggsutdanning man må gi.

I flere innlegg ble det hevdet at aspekter ved diskusjonen om rekrutteringspolitikken var egnet til å føre debatten inn i et blindspor, og at det ville være fruktbart å drøfte arkivarutdanningen uavhengig av rekrutteringspolitikken (Mannsåker, Nysæter).

Mangelen på systematikk og plan i arkivaropplæringen hittil ble kritisert av flere. Mannsåker innrømmet at opplæringen til nå har vært for usystematisk. Han lovte at det vil ble oppnevnt en komite til å utrede arkivarutdanningen når innstillingen om en desentralisering av registratorutdanningen foreligger.

Når det gjaldt valget av opplegg for en framtidig arkivarutdanning, ville Larsen foretrekke en fast organisert tilleggsopplæring over ett år. I den grad man her kunne bygge på modeller fra andre lands arkivverk, ville Larsen fremheve den finske arkivarutdanningen. For øvrig mente han at arkivarutdanningen langt på vei burde falle sammen med registratorutdanningen. Larsen betraktet det som ønskelig å gi nytilsatte arkivarer praksisoppgaver i arkivskapende institusjoner. Nye arkivarer i statsarkivene burde dessuten arbeide minst to måneder i Riksarkivet.

Nysæter stilte seg skeptisk til en fast organisert utdanning over $\frac{1}{2}$ eller 1 år i første omgang. Med henvisning til

sine egne erfaringer pekte han på hvordan man med beskjedne midler kunne forbedre opplæringen, selv med dagens uorganiserte opplæringsform som utgangspunkt. Registratorkursets pensumliste har gitt nye holdepunkter for det selvstudium som nyansatte arkivarer er henvist til ved siden av den direkte arbeidsinstruksjonen. Etter Nysæters mening ville selvinstruksjon fortsatt være en egnet opplæringsmåte for arkivarene, fordi det da blir tale om å nytte en studieteknikk som allerede er innlært gjennom universitetsutdanningen. Han mente imidlertid at et slikt selvstudium ville kunne kaste atskillig mer av seg enn hittil, dersom man på formell måte kunne få avsatt tid til det. Ved siden av et selvstudium ønsket Nysæter en samling av nyttilsatte arkivarer til korte kurs, for eksempel 1-ukes seminarer i Riksarkivet.

De positive erfaringer man har med utveksling som opplæringsmåte, ble referert i diskusjonen. Johannessen hadde fått inntrykk av at det falt lettere for statsarkivene enn for Riksarkivet å legge opp arbeidsoppgaver for hospitanter, og han påpekte nødvendigheten av at Riksarkivet på forhånd drøfter hvilke arbeidsområder og oppgaver man ønsker å velge ut for sine hospitanter. Mannsåker kunne også konkludere med at erfaringene var gode når det gjaldt utveksling, men måtte understreke de praktiske vansker man alltid står overfor når det er tale om å flytte på folk. Særlig har det vist seg vanskelig å flytte folk fra Riksarkivet til statsarkivene.

Etter Larsens antydning av et sammenfall mellom arkivarutdanningen og regulatorutdanningen, ble det av flere etterlyst en grenseoppgang mellom arkivarenes og registratorenes arbeidsoppgaver. Juhasz mente at man umiddelbart kunne sirkle inn enkelte arbeidsoppgaver som ville måtte overlates til arkivarene, blant annet vurderingene med sikte på å bestemme arkivverdighet ved avleveringer. Registratorene ville kunne ta hånd om selve registreringen av det avleverte materialet. For øvrig fant man det vanskelig å foreta en grenseoppgang. Mannsåker mente det måtte være en viktig oppgave å få grensene presisert, men kunne bare konkludere med at man ennå ikke hadde et godt nok grunnlag for dette. Han trodde likevel de nærmeste års erfaringer ville gjøre det mulig å trekke

klarere skillelinjer mellom de to stillingsgruppenes arbeidsområder.

Repstad påpekte at også de lavere tjenestemannsgruppene med stort utbytte kan og bør trekkes inn i opplæringen av nye arkivarer.

AR K I V T E R M I N O L O G I

JØRGEN H. MARTHINSEN : UTGANGSPUNKT FOR EN NORSK ARKIVTERMINOLOGI

Formålet med å ta opp dette emnet er å søke å finne et grunnlag for videre arbeide med arkivtermer og definisjoner. Selv om arkivterminologi har vært diskutert gjentatte ganger her i landet både innenfor og utenfor Arkivverket, er det ganske få begreper som er endelig avklart. Det nyeste bidraget i denne debatten er representert ved et forslag fra Carlo Larsen. Dette ble presentert som en del av undervisningsmaterialet for de to første registratorkullene.

Før en starter diskusjonen av de bestemte arkivtermer, kan det være ønskelig å ha avklart en del forhold av mer generell karakter. For det første : Hva er hensikten med en liste over termer og definisjoner ? Dernest : Hvem lager vi den for, eller hvem er de potensielle brukerne?

Hensikten med lista

Ønsket om å lage en liste over termer og definisjoner grunner seg hovedsakelig på det at de som bruker begrepene skal kunne forstå hverandre. De må ha ens regler for definisjonene slik at de kan snakke samme språk. Lista over ord og uttrykk må være regelgivende for bruken av termene i framtida. Med ett stikkord kan vi si at den skal være normativ.

En slik normativ liste fortoner seg i noen sammenhenger som en ren ønskedrøm. I virkeligheten har vi mange forskjellige definisjoner til samme begrep. Ordet arkiv kan tjene som eksempel på dette. Det brukes i dag i minst 4-5 forskjellige betydninger, og de fleste av disse betydningene må vi sannsynligvis beholde fordi de er helt innarbeidet i språket og vel brukt i litteraturen.

I arbeidet med arkivbegreper kan det være hensiktsmessig først å registrere hvilke termer som blir brukt og hvordan disse brukes. En slik oversikt som kun beskriver den faktiske bruken i dag kan vi kalle deskriptiv. I arbeidet med en normativ liste vil en slik beskrivelse være et nyttig utgangspunkt.

En liste over arkivtermer kan også ha karakteren av et blikk tilbake, inn i fortiden. Hensikten er da å gi en framstilling av hvilke termer som har vært benyttet tidligere

og hvordan de har vært brukt. Slike oversikter kan ha stor egenverdi samtidig som de letter arbeidet med det framtidige regelverket. Oversiktene vil beskrive hvordan virkeligheten en gang var. Siden bruken av begrepene kan ha endret seg, er det ønskelig å skille denne typen liste fra den deskriptive. På grunn av dens tilbakeskuende karakter kan en slik oversikt betegnes som retrospektiv.

I arbeidet med arkivdefinisjoner kan det være nyttig å holde disse tre typer av lister fra hverandre, i alle fall i begynnelsen. Den endelige oversikten kan komme til å inneholde begreper fra alle retninger.

Brukere

Det andre generelle synspunktet på en liste over termer og definisjoner gjelder spørsmålet om hvem som skal bruke lista.

Det mest nærliggende er brukere innenfor arkivsektoren, med Arkivverket i sentrum. En må imidlertid ikke glemme de arkivskapende institusjonene innenfor den offentlige sektor, enten det gjelder statlige, fylkeskommunale eller kommunale institusjoner. Så langt strekker Riksarkivarens myndighet seg, og så langt lar det seg relativt enkelt å gjøre å ha en viss kontroll med utviklingen. Dersom en bruker begrepet arkivsektoren, bør dette også inkludere arkivvirksomhet i privat regi, selv om denne ikke lar seg styre i samme grad som den offentlige arkivtjenesten.

Utenfor arkivtjenesten møter en beslektede fagområder innenfor informasjons-vitenskapene. Bibliotek og museums-tjeneste hører til blant de nærmeste skyldfolk. De to er viktige i arkivsammenheng fordi de delvis arbeider innenfor samme felt og for en del med samme typer materiale. Dette gjelder spesielt privatarkiver og behandlingen av disse.

Elektronisk databehandling kan i egenskap av arbeidsredskap grense opp til arkiv. EDB kan derfor også innvirke på arkivterminologien.

Alle de nevnte brukergruppene kan hver for seg ha spesielle krav til definisjonene. Vi slipper kan hende unna en del unyttig diskusjon av termer og tilhørende definisjoner, dersom det blir klargjort hvem oversikten skal lages for.

Utenlandsk og internasjonal terminologi

Det lar seg ikke gjøre å isolere arkivfaget her i landet fra andre land. Arkivvitenskap er en internasjonal vitenskap. Utenlandsk og internasjonal arkivterminologi kan derfor gjøre arbeidet med en norsk arkivterminologi ytterligere komplisert. Det er spørsmål om i hvilken grad en skal ta hensyn til forhold utenfor landets grenser. Noen eksempler kan belyse det hele.

Begrepet "registratur" blir hos oss ofte brukt synonymt med "katalog". Det brukes da om en mer eller mindre detaljert oversikt eller innholdsfortegnelse til et eller flere enkeltarkiver eller samlinger. Uttrykket er brukt i serien Foreløbige arkivregistraturer, som blir utgitt av Riksarkivet.

Vi er imidlertid ikke alene om dette begrepet. I dansk arkivsammenheng benyttes ordet om lag som hos oss. Andre land har samme uttrykk, men med et annet innhold. I Sverige benyttes ordet registratur om avskrifter av konsepter. Disse avskriftene skal ha kronologisk rekkefølge, og rent fysisk framtrer de i bokform.

I tysk arkivsammenheng har ordet Registratur atter en annen betydning. Her blir det brukt om den delen av et enkeltarkiv som er hos arkivskaperen. Den mest aktuelle delen av dette kaller tyskerne laufende Registratur mens nederlenderne bruker uttrykket registratuur.

Registratur i dansk og norsk forstand kan altså dreie seg om en oversikt over avleverte enkeltarkiv eller samlinger. I svensk språk betegner uttrykket en spesiell type dokumenter, mens det i tysk og nederlandsk språk brukes om ikke-avleverte enkeltarkiv.

Hvilke av de utenlandske begrepsdefinisjonene skal vi legge størst vekt på? Eksemplet registratur peker i retning av dansk språkbruk. Også andre deler av de to lands språk viser et sterkt terminologisk fellesskap, og dette bør legges til grunn. Andre lands arkivterminologi kan danne nyttig bakgrunnsstoff. Eksempel på dette finner en i den svenske standarden for arkivterminologi, gyldig fra 16. september 1976.

Utformingen av begreper og difinisjoner

Først når det er avgjort hva som er hensikten med termene

og tilhørende definisjoner og det er klart hvem som skal bruke dem, er det på tide å lage reglene for hvordan terminologien skal utformes.

Et av hovedspørsmålene blir i hvilken grad oversikten skal være omfattende. Skal det være med termer som benyttes innenfor arkivvitenskapen, men som faller sammen med generelle begreper og betydninger? Uttrykket alfabetisering kan tjene som eksempel. I arkivsammenheng blir det ofte laget rekker av ord i alfabetisk orden. Siden dette er et helt alminnelig fenomen, skulle det ikke ha krav på noen spesiell plass innenfor arkivterminologien. Noen av de ordene som er tilstrekkelig definert i vanlig norsk språk, kan altså skytes ut av arkivterminologien.

En hovedregel for all terminologi er at en definisjon ikke skal inneholde det begrepet som skal defineres. Et uttrykk kan ikke forklares ved hjelp av uttrykket selv.

I arbeidet med arkivterminologi kommer en ikke utenom en oversikt over fundamentale og vedtatte begrepsdefinisjoner. For å komme fram til en slik liste er det nødvendig å registrere hva som allerede er akseptert av autoritetene på området. Men hvem er disse autoritetene og hvilke autoritative kilder fins?

En bredt anlagt utredning av norsk arkivterminologi vil måtte ta hensyn til diverse utkast fra de siste 15-20 år og til frittstående avhandlinger med emner fra arkiv. I tillegg til Carlo Larsens arbeide kan nevnes Forslag til norsk standard, terminologi for arkivering F 4102, 1971. Organisasjonen Norsk Arkivråd har presentert en liste av mindre omfang. Den følger et stykke på vei et utkast fra Rasjonaliseringsdirektoratet fra 1960-åra.

Uttrykket autoritative kilder blir her brukt med en snever tolkning av ordet autoritet. Som mest autoritative regnes reglementer og instruksjoner som er godkjent av Riksarkivaren. Det må imidlertid være generelle reglementer m. v. Som eksempler kan nevnes de som er trykt i heftet Arkivbegrensning, kassasjon og arkivordninger i statsforvaltningens arkiver. Spesielle instruksjoner kan være godkjent til bruk i bestemte institusjoner. Slike instruksjoner kan imidlertid ikke regnes som autoritative når det gjelder terminologi. Grunnen er at de tar utgangspunkt i de

enkelte institusjonenes lokale forhold og interne språkbruk, noe som ofte bryter med prinsippene i de autoritative kildene. Instruksen for arbeidet i Riksarkivets arkiv regnes likevel som autoritativ siden den bygger på generelle og aksepterte prinsipper og termer.

Normalinstruksene for arkivarbeidet i statsforvaltningen og for arkivlederstillinger må også betraktes som autoritative siden de helt ut er godkjent av Riksarkivaren. Det samme gjelder Arkivnøkkel for administrative fellessaker i statsforvaltningen og Arkivnøkkel for Arkivverket.

I tillegg til de nevnte reglene for offentlig arkivtjeneste, kommer norske standarder innenfor arkiv. Disse bør også tillegges autoritativ vekt dersom Riksarkivaren har godkjent dem.

Ved å gå gjennom de nevnte autoritative kildene lar det seg gjøre å finne fram til en del termer med tilhørende definisjoner. I listen side 138-139 er kun tatt med termer som er gitt en noenlunde fyldig definisjon i kilden. Ordlyden i kilden er beholdt i mange av definisjonene, men ikke i alle tilfeller. Det er dessuten satt inn noen ord som er ment å skulle gjøre definisjonene mer dekkende. Slike tilføyelser er skrevet i hakeparentes.

I definisjonene kan det være brukt betegnelser som det er ønskelig å få definert. Disse er imidlertid ikke definert fordi hele listen skal ha karakter av beskrivelse av de faktiske forhold i dag. Eks.:

- 1) Bilegging er definert ved hjelp av uttrykket "ekspedisjon"
- 2) Gruppetegn er definert ved hjelp av "gruppebetegnelse"
- 3) Klassere er definert ved hjelp av "arkivbetegnelse" og "arkivkode". Både ekspedisjon, gruppebetegnelse, arkivbetegnelse og arkivkode bør defineres, men dette er ikke gjort i noen av de autoritative kildene.

Uttrykkene "aktivt arkiv" og "aktuelt arkiv" har samme definisjon. Begge fins i bruk i dag. Dersom det skulle være ønskelig at bare den ene blir brukt, kan en henvise til en av dem, f. eks. på denne måten: "aktivt arkiv, se aktuelt arkiv".

Definisjonen til uttrykket "arkivlegging" er et slags subjektivt resymé fra den angitte kilden og ikke noe ordrett sitat.

I definisjonen av begrepet "klassere" blir det benyttet uttrykket "godkjent" i forbindelse med arkivnøkkel. Ordet godkjent bør sløyfes. Det er få institusjoner/etater som har noen godkjent arkivnøkkel. Uttrykket klassere skal selvfølgelig kunne brukes i alle institusjoner/etater, uansett hva slags arkivnøkkel som brukes.

Definisjoner til ordet "overføring" må nå anses som uriktig. Overføring er ikke lenger å betrakte som synonym til avlevering. Overføring bør nå brukes om flytting av arkivsaker fra én arkivskapende institusjon til en annen eller flytting mellom institusjoner innenfor Arkivverket. Denne forklaringen til ordet overføring går fram av Arkivnøkkel for Arkivverket og er derfor å betrakte som autoritativ.

I de autoritative kildene er det tre begreper som er benyttet flere ganger uten å være egentlig definert. Derfor er de ikke ført opp i lista nedenfor. Det dreier seg om de tre uttrykkene

- arkivnøkkel
- klassifikasjonssystem
- sekundærsystem

Klassifikasjonssystem har sammenheng med ordet klassifisere som i vanlig norsk språk betyr: ordne, inndele i klasser, grupper (NRO 1937). Klassifikasjonssystem skulle da være et system for ordning eller inndeling av begreper i klasser, og/eller grupper.

Arkivnøkkel

I følge Arkivnøkkel for administrative fellessaker i statsforvaltningen (Fellesnøkkel) og Arkivnøkkel for Arkivverket - som begge regnes til de autoritative kildene - vil en arkivnøkkel av i dag bestå av tre deler :

Innledning

Systematisk oversikt

Alfabetisk stikkordregister

Disse tre delene er like viktige.

Hvis en sammenholder de to termene arkivnøkkel og klassifikasjonssystem, vil en se at et klassifikasjonssystem kun berører én av de tre delene av en arkivnøkkel,

nemlig den systematiske oversikten. Dette betyr at arkivnøkkel og klassifikasjonssystem er to forskjellige fenomener som ikke kan brukes synonymt.

Det siste uttrykket er sekundærsystem. Dette er benyttet i en autoritativ kilde i to betydninger (Arkivnøkkel for administrative felle saker i statsforvaltningen, 1976, side 9), nedenfor kalt Fellesnøkkel.

Det som er sekundært, henspiller på noe primært. Fellesnøkkel tar utgangspunkt i emner. En inndeling som ikke bruker emner er da sekundær innenfor Fellesnøkkel. Eksempel: En inndeling på grunnlag av kronologi avviker fra emneprinsippet og er derfor sekundær. Fellesnøkkel åpner imidlertid også for den mulighet at det er desimalsystemet som er det primære. En inndeling i emner og en ordning av disse emnene på annen måte enn etter desimalsystemet, vil da være sekundære. Uttrykket sekundærsystem må følgelig tillegges to alternative betydninger, alt etter hva som er primært.

Autoritative kilder

Arkivnøkkel for administrative felle saker i statsforvaltningen. Utg. av Riksarkivaren, april 1976.

Arkivnøkkel for Arkivverket. Godkjent av Riksarkivaren 11. desember 1974.

Arkivnøkkel. Norsk standard NS 4104. Utg. av Norges Standardiseringsforbund 1972.

Forskrifter om klassifikasjonssystemer (arkivnøkler) og kassasjoner. Fastsatt av Riksarkivaren 22. april 1968.

Instruks for arbeidet i Riksarkivets arkiv. Godkjent av Riksarkivaren 28. februar 1975.

Instruks om arkivbegrensning og kassasjon i statsforvaltningens arkiver. Fastsatt ved kgl. resolusjon 4. november 1961.

Normalinstruks for arkivarbeidet i statsforvaltningen og Normalinstruks for arkivlederstillinger, bilag 1 og 2 til Reglementer for personalforvaltningen i departementene og departementenes organisasjon og saksbehandling. Utg. av Lønns- og prisdepartementet 4. november 1970.

Regler for avlevering av arkivsaker fra statsforvaltningen til Arkivverket. Fastsatt av Riksarkivaren 16. mai 1968.

Termer og definisjoner for autoritative kilder.

Tilføyelser til kilden er satt i hakeparentes.

- Aktivt arkiv: [Dokumenter til] saker som er under behandling eller som er i stadig bruk. (Normalinstruks 1)
- Aktuelt arkiv: [Dokumenter til] saker som er under behandling eller i stadig bruk. (Instruks for arbeidet i Riksarkivet arkiv.)
- Arkivplan: Plan for [eller oversikt over] oppbevaring, avlevering og kassasjon av arkivmateriale fra en institusjon [eller arkivskaper]. (Normalinstruks 2)
- Arkivlegging: Plassering av dokumentene i en sak i arkivet etter endt saksbehandling. (Instruks for arbeidet i Riksarkivets arkiv.)
- Avskrivning: Notering i journal [eller på journalkort] av hvem en journalisert sak er ekspedert til og når dette skjedde. (Normalinstruks 1.)
- Bilegging: Legge tidligere dokumenter i en sak til nyinnkommet ekspedisjon [før behandling av denne]. (Instruks for arbeidet i Riksarkivets arkiv.)
- Bortsettingsarkiv: [Dokumenter til] saker som ikke er i stadig bruk. (Normalinstruks 1) ; [Dokumenter til] saker som har tapt sin aktualitet. (Instruks for arbeidet i Riksarkivets arkiv.)
- Enstypeserie: Ensartede enkeltsaker. (Instruks om arkivbegrensning og kassasjon i statsforvaltningens arkiver.)
- Gruppetegn: Tall, bokstaver eller kombinasjon av tall og bokstaver som viser til gruppebetegnelse i arkivnøkkel

(Regler for avlevering av arkivsaker fra statsforvaltningen til Arkivverket.)

Klassere:

- Påføre posten dekkende arkivbetegnelse i overensstemmelse med godkjent arkivnøkkel. (Normalinstruks 1.)
- Bestemme arkivaliers plass på grunnlag av arkivnøkkelen og føre arkivkoder på arkivalier. (Arkivnøkkel. Norsk Standard NS 4104.)

Kurantkassasjon:

Kassasjon [av dokumenter] i en sak så snart den er ferdigbehandlet, men før den blir arkivert. (Instruks om arkivbegrensning og kassasjon i statsforvaltningens arkiver.)

Overføring:

Avlevering av arkivsaker til Arkivverket. (Instruks om arkivbegrensning og kassasjon i statsforvaltningens arkiver.)

CARLO LARSEN:

FORARBEIDER TIL EN ARKIVTERMINOLOGI

Sammendrag, med enkelte senere tilføyelser

Det er blitt sagt her at det utleverte dokument - "Arkivterminologi" - (33 s. + 3 s. vedlegg) er et terminologiforslag. Karakteristikken er ikke helt misvisende. Dokumentet er ikke spesiallaget for dette seminar. Det er en sammenstilling av notater som har vært nyttet som utgangspunkt for undervisning på registratorkursene. (Dokumentet er merket av dette. - Henvisningene til Ekholdt gjelder et arbeid som vel de færreste her kjenner - Ekholdt, Odvar: Klassifikasjonssystemer. Kompendium 11/1 1963, revidert 1/2 1975, 23 s. + 1 s. vedlegg (Stens.). Ekholdt er leder for arkivet i NSB's hovedstyre. Kompendiet har vært grunnlaget for hans forelesninger på en rekke arkivkurser - også kurser i FAD's regi, bl. a. det grunnkurs i arkivkunnskap som inngikk i undervisningsopplegget for siste registratorkull.)

Marthinsen hadde i sitt foredrag en fyldig omtale av det han betegner som "autoritative kilder". Disse kildene har etter min mening mange svakheter arkivfaglig sett. Det gjelder både dokumenter som skriver seg fra departementer, f. eks. Kirkedepartementet, og fra Arkivverket. Inntil etaten har arbeidet seg fram til en ganske vidtrekkende begrepsavklaring, kan en vel ikke avstå fra å sende ut instruksjer og veiledninger, men en får være ytterst varsom med formuleringene.

Arkivterminologi ble tatt opp som tema av den internasjonale arkivorganisasjonen, ICA, i 1950. Et spørreskjema ble sendt medlemmene. Riksarkivets svar (RA j.nr. 1197/1952) er utarbeidet av førstearkivar Agerholt som var fungerende riksarkivar. Resultatet av ICA's arbeid foreligger i Elsevier's lexicon of archive terminology, Amsterdam - London - New York, 1964. Det er et nyttig hjelpemiddel, men mange høyst aktuelle termer savnes, og den terminologi som presenteres er ikke autorisert av ICA.

Vår etat har ikke vist noen utpreget interesse for ter-

minologien. Behandlingen i begynnelsen av 1950-åra foregikk på lederplanet i Riksarkivet. De som kjenner Riksarkivets "husarkiv" vil vite at det der fins en pakke med terminologinotater etter Agerholt. Det er en god stoffsamling, men det fins også interessante refleksjoner som gjelder begreper og begrepsbetegnelser.

Til de "autorative kilder" tør regnes Innstilling om arkivproblemene i statsforvaltningen, avgitt av Arkivutvalget av 1958 30/6 1959. Instruksen av 4. november 1961 følger stort sett utvalgets tilrådinger. Mangler ved instruksen er arv fra innstillingen, men innstillingen har også ut over dette litt av hvert som det fra et arkivfaglig synspunkt må settes spørsmålsteget ved. Jeg antar at utvalgets sekretær, Else Marie Røed, har fått prege innstillingen i sterkere grad enn Steinnes, komiteemedlem og riksarkivar, burde ha akseptert.

Røed har i Rasjonaliseringsdirektoratet (hvor hun var ansatt) laget "Arkivdefinisjoner (Bare beregnet til orientering for utvalget)" og "KOMMENTARER TIL FORSLAG TIL ARKIVDEFINISJONER (Bare beregnet til orientering for utvalget)". Utvalget er Arkivutvalget av 1958. Begge dokumentene er datert 2/3 1959. - Rasjonaliseringsdirektoratet arbeidet videre med terminologien og laget: Arkivdefinisjoner. EMÅ/GS, S/13, 10.9. 1963 (2 s. stens.). Det er nær sammenheng mellom denne liste og Norsk Arkivråds "Arkivdefinisjoner" som også er fra 1963. Listenes definisjoner er blitt kjent av mange gjennom FAD's og Norsk Arkivråds undervisningsvirksomhet. Willy Thoresen har nyttet R-direktoratets liste i sitt Kompendium fra 1965. Norsk Arkivråds liste er tatt inn i Erling Paasches Arkivteknikk (Oslo 1967) - og synes å ha satt spor etter seg i publikasjoner utgitt av det svenske Näringslivets arkivråd.

Norges Standardiseringsforbund nedsatte i 1969 en Standardiseringskomite for arkivnøkkel som skulle komme med forslag til 1) arkivnøkkel for bedrifter, 2) arkivterminologi og 3) alfabetiseringsregler til bruk i arkiv. Komiteen hadde 12 medlemmer - hvorav 3 var arkivarer. Svenskene har senere hatt en standardiseringskomite med snevrere mandat: arkivterminologi. I arbeidsgruppen som bestod av 7 personer, var det 3 arkivarer fra Riksarkivet i Stockholm.

Den norske komiteen gikk i sitt arbeid med terminologien ut fra Norsk Arkivråds "Arkivdefinisjoner" som jeg er lite begeistret for. De øvrige komitemedlemmene syntes nærmest å betrakte listen som en "autoritativ kilde". Komiteens forslag ble etter mitt syn dårlig og på en rekke punkter ulogisk.

Riksarkivaren stilte seg i sin uttalelse 15.7.1971 (RA j.nr. 849/1971) avvisende til alle 3 forslag fra Standardiseringskomiteen. Standardiseringsforbundets hovedkomite avsto heldigvis fra å fremme noen terminologistandard.

Riksarkivaren nevner i brevet 15.7.1971 at arkivterminologien var tatt opp på nordisk basis på det nordiske riksarkivarmøte i Helsingfors 28.10.1970. - Dette nordiske samarbeid skulle i første omgang foregå i 2 grupper: Sverige og Finland - Danmark og Norge.

Det dansk-norske samarbeidet er det praktisk talt ikke blitt noe av. Fra Danmark har vi fått en lang liste "ord" som er av interesse for arkivfolk, men det er et åpent spørsmål hvor mange av dem det er som egentlig hører hjemme i fagterminologien. Riksarkivet har ikke desto mindre laget en supplementsliste i samme stil. Begge listene er sendt til statsarkivene.

Tiden burde nå være inne for oss til å sortere ut de virkelig nødvendige fagbegrepene, definere dem på en forsvarelig måte og velge gode begrepsbetegnelser som så vidt mulig er tilpasset terminologien i de øvrige nordiske land og land ellers som vi tradisjonelt står nærmest i arkivteorien. Dette er ikke en jobb for noen få. Her på Blæstad er vi mange. I motsetning til Marthinsen tror jeg likevel ikke vi kan vente oss resultater på dette seminar. Det er ikke mye tid igjen, og deltakerne har hatt liten anledning til å sette seg inn i diskusjonsmaterialet. Jeg håper bare at flest mulig vil ofre noe arbeid på terminologiproblemene i tiden som kommer.

Hvordan det svensk-finske samarbeidet har artet seg, vet jeg ikke. Men svenskene har i alle fall fått sin standard - SIS 62 80 10 Arkivteknik. Terminologi - som blir gyldig 15.9. i år. Riksarkivet har den, og den bør selvfølgelig også finnes i statsarkivene. Jeg har ennå ikke

hatt høve til å studere den grundig. Terminologien er ganske omfattende, men jeg savner termer som går på klassifisering og registrering. En del av definisjonene virker etter min mening mindre overbevisende.

Standarden viser at dokument nå er på vei inn i svensk arkivterminologi som tidligere har holdt seg til termen handling. I mitt "forslag" har jeg gått ut fra dokument (trass i de motargumenter som Agerholt har trukket fram). Dette er ikke originalt. Russisk arkivterminologi f. eks. har dokument som utgangsterm, og lar den inngå i definisjonen av arkiv (1). (Riksarkivet har terminologien i en Warszawa-utgave fra 1973 som inneholder oversettelser til bulgarsk, tysk, polsk, slovakisk og tjekkisk.) Elsevier's lexicon definerer også arkiv ved hjelp av dokument - men unnlater å definere dokument.

Agerholt kunne ha akseptert "mitt" bestand - som jeg har fått inn i Arkivverkets arkivnøkkel. Tysk Bestand og svensk bestånd er ikke helt det samme som vår term.

Arkivlegging som nå fins i "autoritative kilder", har jeg lånt fra svensk terminologi.

Sak har p. t. så mange betydninger i vår "terminologi" at det må skape forvirring. - Et annet punkt som det etter min mening er viktig å få drøftet, er hvilke hovedgrupper av arkivdokumenter et arkiv (personarkiver unntatt) inneholder. Kan arkivdokumenter presses inn i 2 grupper: "selvstendige registre" og saksdokumenter - eller må vi operere med flere grupper ?

Marthinsens foredrag og mitt "forslag" viser at vi ikke er helt på linje når det gjelder klassifikasjonssystem, sekundærsystem og arkivnøkkel. Mine forsøk på avklaring på dette feltet tør være slette og lite realistiske spekulasjoner. Særlig hjelp har jeg ikke funnet i den faglitteratur som har stått til disposisjon, men det kan jo være min feil.

Til det mer problematiske hører også ordningsprinsippene. Visse ordningsprinsipper behandles i Elsevier's lexicon under numrene 101 - 105 (jfr. Gerhart Enders: Archifverwaltungslehre, Berlin 1968, s. 109 - 114). Ordningsprinsipper av den art som omtales i mitt "forslag", er så vidt jeg kan se,

ikke fullgodt behandlet i faglitteraturen (de nevnes ikke i Elsevier's lexicon og SIS 62 80 10). Til mitt avsnitt s. 22 - 24 må jeg tilføye at det også er et kronologisk inndelings-/klassifikasjonsprinsipp. Betegnelsen "det kronologiske prinsipp" (s. 21) skulle altså dekke ikke bare et "rekkeordningsprinsipp", men også et "inndelings-/klassifikasjonsprinsipp".

Jeg anser det som ønskelig at Arkivverket i framtida satser like sterkt på å være tilfredsstillende forsynt med arkivfaglige som med historiske verker. Hvis jeg i øyeblikket skal anbefale lesestoff, må det bli et par terminologiske arbeider fra USA:

Draft. Glossary of records terminology. Utgitt 1956 av National Archives and Records Service, General Services Administration og RECORDS MANAGEMENT JOURNAL. Published by Association of Records Executives and Administrators. Volume 2 Number 3. Autumn 1964: A RECORDS MANAGEMENT GLOSSARY. Disse går i langt større utstrekning inn på termer som har med arkivdanningen å gjøre enn de tilsvarende europeiske verkene jeg har stiftet bekjentskap med.

ARKIVTERMINOLOGI. DISKUSJONSREFERAT.

Ordstyrer: Thorsten Eken.

Diskusjonsdeltakere: Willy W. Bjerkeli, Knut Johannessen, Ole Kolsrud, Dagfinn Mannsåker, Jørgen H. Marthinsen, Jan H. Olstad, Per-Øivind Sandberg.

Referent: Ole Kolsrud.

Man var i utgangspunktet enige om at mangt kan forbedres, og at hensiktsmessige definisjoner er en forutsetning for etableringen av et entydig begrepsapparat. Debatten åpenbar- te hvor vanskelig slike begrepsmessige avklaringer kan være. Begrepet "dokument" ble brukt som eksempel, og definisjonene ble dels kritisert for å være for vide, dels det motsatte. Definisjonene må tilpasses bestemte behov, i dette tilfelle Arkivverkets behov. Samtidig ble det av flere lagt vekt på at vi må unngå en terminologi som utelukkende passer for Arkivverket. Både arkivarene i Arkivverket, arkivpersonalet i de arkivskapende institusjonene og arkivbrukerne burde kunne forstå hverandre og samarbeide om å løse problemene.

For å få et slikt samarbeid til å funksjonere er en mer aktiv, intern debatt i Arkivverket om terminologiproble- met en forutsetning. Det ble etterlyst en liste over sen- tral arkivlitteratur. I neste omgang kunne det kanskje la- ges en kommentarutgave i tillegg til terminologiutkastet, hvor de mest sentrale begreper ble nærmere presisert, og hvor man kunne få vite noe mer om forutsetningene for det valg av terminologi som er gjort.

Det burde så være vår oppgave å samle opp all den kri- tikk som etter hvert kommer fram mot arkivterminologien og deretter på det grunnlag lage et system med logikk og konse- kvens, som så ble publisert. Dersom denne terminologien ikke skulle bli akseptert av Norges Standardiseringsforbund, så måtte vi med full rett stå på vårt og si at dette er Arkivverkets terminologi. Når det gjelder arkivutstyr kunne man notere en veldig utvikling i vårt århundre. Det ble pekt på at dette har ført til en stor arkivtermino- logisk forvirring. Den nye EDB-teknologien har komplisert

dette ytterligere. Som eksempel ble nevnt at da komiteen for å utbedre Norsk standard for arkiv ble nedsatt i 1950-årene, fikk denne en overrepresentasjon av arkivsystemprodusenter (arkivetaten hadde 1 representant). Dette hadde den uheldige følge at ønsket om å framheve ens egen produkt var sterkere enn å standardisere. Imidlertid foreligger det i dag flere norske standarder som det kan være nyttig å ha kjennskap til, også når det gjelder arkivterminologi.

SEMINARDELTAKERE

Riksarkivet

Barlaup, Ola	førstearkivar
Bjerkeli, Willy W.	aspirant
Bloch, Anne-Hedvig	arkivregistrator
Brennhovd, Anne	kontorassistent
Eken, Thorsten	førstearkivar
Fjordholm, Vivian	arkivar
Grønberg, Randi	kontorfullmektig
Hals, Anne	arkivar
Isaksen, Kirsten	arkivregistrator
Johannessen, Knut	arkivar
Ketilsson, Solveig	førstesekretær
Kolsrud, Ole	arkivar
Larsen, Carlo	førstearkivar
Mannsåker, Dagfinn	riksarkivar
Marthinsen, Jørgen H.	arkivar
Robberstad, Magnus	førstearkivar
Sirevåg, Trond	arkivar
Strøm, Arne	arkivinspektør
Svalestuen, Andres A.	arkivar
Øhlckers, Eva	arkivregistrator
Aas, Anne Merete Ranum	arkivregistrator
Aasen, Gunnar	konsulent

Statsarkivet i Oslo

Juhasz, Lajos	statsarkivar
---------------	--------------

Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt

Eriksen, Vera	vit.ass.
Kjærheim, Steinar	instituttssjef

Privatarkivkommissjonen

Rikheim, Brita	vit.ass.
Rogstad, Sofie	arkivar

Statsarkivet i Hamar

Grindstad, Anne Marie	kontorassistent
Olstad, Ester	arkivregistrator
Olstad, Jan H.	statsarkivar
Paulsen, Magnhild	kontorassistent
Sandberg, Per-Øivind	arkivar
Skistad, Knut	arkivar
Tomter, Valborg Løken	kontorassistent

Aust-Agder-Arkivet

Låg, Torbjørn	arkivar
---------------	---------

Statsarkivet i Kristiansand

Mykland, Jenny	kontorfullmektig
Ordahl, Sverre	arkivar
Repstad, Laurits	statsarkivar
Try, Hans	arkivar

Statsarkivet i Stavanger

Grude, Egil Harald	arkivar
Mangset, Dag	interkommunal arkivar
Næss, Hans Eyvind	statsarkivar
Risa, Lisabet	arkivar

Statsarkivet i Bergen

Berge, Målfrid	kontorfullmektig
Myking, John	arkivar
Nysæter, Egil	arkivar
Øvrebø, Egil	statsarkivar

Statsarkivet i Trondheim

Frøholm, Anders	statsarkivar
Hals, Harald	arkivar
Haugseth, Grethe	kontorfullmektig

Statsarkivkontoret i Tromsø

Larsen, Tor-L.	kontorfullmektig
Lohne, Arvid	arkivar